

ÚRSKURÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

Mál nr. 4/2003

fyrrum Fljótshlíðar-, Hvol- og Vestur- og Austur-Landeyjahreppar,
nú í Rangárþingi eystra

10. desember 2004

EFNISYFIRLIT

1. ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD	275
2. MÁLSMEDFERÐ	275
2.1. Setning laga nr. 58/1998 og skipan óbyggðanefndar	275
2.2. Sveitarfélög í Vestur-Skaftafellssýslu og Rangárvallasýslu tekin til meðferðar	276
2.3. Lýstar kröfur og kynning	276
2.4. Afmörkun máls nr. 4/2003	277
2.5. Fyrirtökur og aðalmeðferð	278
3. KRÖFUGERÐ	279
3.1. Kröfur íslenska ríkisins	279
3.2. Kröfur eigenda jarða í Múlatorfu	279
3.3. Kröfur eiganda Barkarstaða	279
3.4. Kröfur eigenda Fljótisdals ásamt Þórólfsfelli	279
3.5. Kröfur Rangárþings eystra vegna Fljótshlíðarafréttar (Grænafjalls)	279
3.6. Kröfur Rangárþings eystra vegna Emstra	280
4. GÖGN OG GAGNAÖFLUN	280
4.1. Inngangur	280
4.2. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar	280
4.3. Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru	281
4.4. Vettvangsferð	282
4.5. Skýrslutökur	283
5. SAGA JARÐA OG AFRÉTTA	283
5.1. Landnám	283
5.2. Múlatorfa	286
5.3. Barkarstaðir	289
5.4. Fljótisdalur ásamt Þórólfsfelli	292
5.5. Fljótshlíðarafréttur (Grænafjall)	294
5.6. Emstrur	297
6. NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR	300
6.1. Inngangur	300
6.2. Landnám	300
6.3. Múlatorfa	301
6.4. Barkarstaðir	304
6.5. Fljótisdalur ásamt Þórólfsfelli	308
6.6. Fljótshlíðarafréttur (Grænafjall)	314
6.7. Emstrur	319
6.8. Mýrdalsjökull og önnur landsvæði í fyrrum Fljótshlíðar-, Hvol- og Vestur- og Austur-Landeyjahreppum	323
6.9. Um málskostnað	324
6.10. Um tæknileg atriði	324

7. ÚRSKURÐARORÐ	235
VIÐAUKAR	327
I. Hnit	
II. Almennar niðurstöður óbyggðanefndar í málunum nr. 1-7/2000 (upsveitir Árnessýslu) og 1-5/2001 (sveitarfélagið Hornafjörður)	
FYLGISKJÖL	329
I. Kort	
II. Aðilaskrá	
III. Skjalaskrá	
IV. Tækniskýrsla	

1. ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD

Ár 2004, föstudaginn 10. desember, er í óbyggðanefnd, sem starfar samkvæmt lögum um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000, tekið fyrir málið

nr. 4/2003, fyrrum Fljótshlíðar-, Hvol- og Vestur- og Austur-Landeyjahreppar, nú í Rangárþingi eystra, hvort og þá hvaða land teljist til þjóðlendna, hver séu mörk þjóðlendu við eignarland, hvaða hluti þjóðlendu sé nýttur sem afréttur og hver séu eignarréttindi innan þjóðlendu,

og í því kveðinn upp svohljóðandi

ÚRSKURÐUR

Úrskurð þennan kveða upp Kristján Torfason, formaður óbyggðanefndar, og nefndarmennirnir Karl Axelsson og Benedikt Bogason.

Aðilar málsins eru:¹

Fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins vegna þjóðlendna.

(Ólafur Sigurgeirsson hrl.)

Eigendur jarðanna Eyvindarmúla, Háamúla, Árkvarnar og Múlakots I í Múlatorfu, Barkarstaða og Fljótsdals og sveitarfélagið Rangárþing eystra fyrir eigin hönd og fyrir hönd jarða í fyrrum Fljótshlíðarhreppi vegna Fljótshlíðarafréttar/Grænaþjalls og Þórólfsfells og fyrir hönd jarða í fyrrum Hvolhreppi vegna Emstra.

(Guðjón Ægir Sigurjónsson hdl. og Óskar Sigurðsson hdl.)

Eigendur jarðarinnar Múlakots II í Múlatorfu.

(Kristinn Hallgrímsson hrl.)

2. MÁLSMEÐFERÐ

2.1. Setning laga nr. 58/1998 og skipan óbyggðanefndar

Þann 1. júlí 1998 tóku gildi lög um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Lögin kveða á um að starfa skuli óbyggðanefnd sem hafi með höndum eftirfarandi hlutverk, skv. 7. gr.:

- a) Að kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
- b) Að skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
- c) Að úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

1 Sjá nánar í fylgiskjali nr. II (aðilaskrá).

Af ákvæði 7. gr. leiðir að gildistaka Þjóðlendulaga, nr. 58/1998, og úrskurðir óbyggðanefndar, fela ekki í sér afstöðu til réttinda einstakra aðila yfir eignarlandi eða hver séu mörk milli eignarlanda og leiða ekki til neinna breytinga þar á.

Þann 2. september 1998 skipaði forsætisráðherra Kristján Torfason dómstjóra, formann óbyggðanefndar, og aðra nefndarmenn Karl Axelsson hæstaréttarlögmann, varaformann, og Allan V. Magnússon héraðsdómara. Varamenn voru skipuð Halldór Jónsson héraðsdómslögmaður, Ragnheiður Bragadóttir héraðsdómari og Þorgeir Örlygsson prófessor. Þorgeiri Örlygssyni var veitt lausn að eigin ósk frá og með 1. janúar 2003 og Benedikt Bogason héraðsdómari þá skipaður varamaður í hans stað.

2.2. Sveitarfélög í Vestur-Skaftafellssýslu og Rangárvallasýslu tekin til meðferðar

Með bréfi, dagsettu 12. október 2000, tilkynnti óbyggðanefnd fjármálaráðherra þá ákvörðun sína að taka til meðferðar landsvæðið vestan sveitarfélagsins Hornafjarðar og austan Þjórsár, sbr. 8. gr. og 1. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Svæði þetta, sem er hið þriðja sem kemur til meðferðar hjá óbyggðanefnd, var nánar tiltekið afmarkað til austurs af vesturmörkum jarðarinnar Núpsstaðar í Fljótshverfi (Skaftárhreppi), að sunnan af hafi, til norðurs í samræmi við tillögu starfshóps um stjórnsýslumörk á miðhálandinu frá 1996 og á Vatnajökli af línu þeirri sem samvinnunefnd um svæðisskipulag miðhálandis Íslands hefur notað við vinnu sína, sbr. afmörkum svæðisins á meðfylgjandi korti. Fjármálaráðherra var veittur frestur til 1. apríl 2001 til að lýsa kröfum um Þjóðlendur á þessu svæði, sbr. 1. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998, væri um slíkar kröfur að ræða. Fyrirsvarsmönnum sveitarfélaga á svæðinu, þ.e. Ásahrepps, Holta- og Landsveitar, Rangárvallahrepps, Djúpárhrepps, Vestur-Landeyjahrepps, Austur-Landeyjahrepps, Fljótshlíðarhrepps, Hvolhrepps, Vestur-Eyjafjallahrepps, Austur-Eyjafjallahrepps, Mýrdalshrepps og Skaftárhrepps, auk Bændasamtaka Íslands, var tilkynnt um ákvörðun óbyggðanefndar. Frestur fjármálaráðherra var síðar framlengdur til 27. apríl 2001 og með því orðið við rökstuddri beiðni ráðuneytisins.

2.3. Lýstar kröfur og kynning

Kröfulýsingar fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins um Þjóðlendur í Rangárvallasýslu og Vestur-Skaftafellssýslu bárust 27. apríl 2001. Óbyggðanefnd birti tilkynningu um meðferð á framangreindu svæði og útdrátt úr kröfum ríkisins, ásamt uppdrætti, í Lögbirtingablaðinu 1. júní 2001, Morgunblaðinu 3. júní og fleiri blöðum síðar í sama mánuði, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Skorað var á þá sem teldu til eignarréttinda á því landsvæði sem félli innan kröfusvæðis ríkisins að lýsa kröfum sínum fyrir óbyggðanefnd í síðasta lagi 1. desember 2001. Þá var tekið fram að málsmeðferð óbyggðanefndar einskorðaðist ekki við kröfur aðila heldur bæri nefndin einnig sjálfstæða rannsóknarskyldu. Til þess gæti því komið að tekin yrðu til athugunar svæði utan við kröfulýsingu fjármálaráðherra.

Óbyggðanefnd lét þinglýsa yfirlýsingu um málsmeðferð nefndarinnar og kröfugerð fjármálaráðherra á þær fasteignir sem kröfugerðin snertir og sem skráðar eru í þinglýsingabókum sýslumanna á Hvolsvelli og í Vík, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

Kröfur fjármálaráðherra voru gerðar aðgengilegar almennungi á skrifstofum sýslumanna á Hvolsvelli og í Vík, auk viðkomandi sveitarfélaga og heimasíðu óbyggðanefndar. Þá var málið kynnt fyrirsvarmönnum aðliggjandi sveitarfélaga og sýslumönnum í þeim umdæmum, auk fjölmiðla.

Frestur annarra til að lýsa kröfum á kröfusvæði ríkisins var framlengdur í þeim tilvikum að leitað var eftir slíku með rökstuddum hætti, fyrst til 15. janúar 2002 og síðar til 15. febrúar. Þar sem allar boðaðar kröfulýsingar höfðu ekki skilað sér innan þessa tíma var að auki veittur lokafrestur til 9. maí. Síðustu viðbætur og lagfæringar á kröfulýsingum bárust óbyggðanefnd 11. september 2002.

Gefið var út yfirlit yfir allar lýstar kröfur og þær færðar inn á uppdrátt. Lögboðin kynning fór fram með því að yfirlit og uppdráttur lágu frammi á skrifstofum sýslumanna á Hvolsvelli og í Vík, dagana 1. - 31. október 2002, sbr. 12. gr. laga nr. 58/1998. Athugasemdafrestur var til 7. nóvember 2002. Vakin var athygli á kynningunni í fjölmiðlum. Jafnframt fengu hlutaðeigandi sveitarstjórnir yfirlit og uppdrátt óbyggðanefndar til upplýsingar.

Engar athugasemdir bárust fyrir lok athugasemdafrests en eftir þann tíma hafa aðilar gert nokkrar breytingar á kröfum sínum og jafnframt hafa komið fram nýjar kröfur. Óbyggðanefnd hefur vakið athygli málsaðila á augljósu misræmi eða villum í málalíbúnaði og haft frumkvæði að því að kanna hvort aðilar, sem kunna að telja til eignarréttinda á kröfusvæði íslenska ríkisins, vilji lýsa kröfum sínum, sbr. 2. mgr. 13. gr. laga nr. 58/1998.

Fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins lagði fram kröfulýsingar um þjóðlendur á svæðinu í ellefu hlutum og sjö kröfulýsingar vegna ríkisjarða. Á móti bárust 34 kröfulýsingar ýmissa aðila, auk krafna Landsvirkjunar. Gerðar voru kröfur vegna 159 tilgreindra jarða, jarðahluta eða annarra landsvæða, stundum sameiginlega.

2.4. Afmörkun máls nr. 4/2003

Í janúar 2003 var lögmonnum aðila tilkynnt að ákveðið hefði verið að fjalla um svæðið í eftirfarandi níu málum og var hreppamörkum þar fylgt í meginatriðum:

Mál nr. 1/2003, Ásahreppur og fyrrum Djúpárhreppur, nú í Rangárþingi ytra, ásamt Holtamannaafrétti.

Mál nr. 2/2003, Holta- og Landsveit ásamt Landmannaafrétti í Rangárþingi ytra.

Mál nr. 3/2003, fyrrum Rangárvallahreppur, nú í Rangárþingi ytra.

Mál nr. 4/2003, fyrrum Fljótshlíðar-, Hvol- og Vestur- og Austur-Landeyjahreppur, nú í Rangárþingi eystra.

Mál nr. 5/2003, Eyjafjallasvæði og Þórsmörk í Rangárþingi eystra.

Mál nr. 6/2003, Mýrdalshreppur.

Mál nr. 7/2003, Álftaver og Skaftártunga í Skaftárhreppi.

Mál nr. 8/2003, Síða, Landbrot og Brunasandur ásamt fyrrum Leiðvallarhreppi, nú í Skaftárhreppi.

Mál nr. 9/2003, Fljótshverfi í Skaftárhreppi.

Það svæði, sem til meðferðar er í máli nr. 4/2003, fyrrum Fljótshlíðar-, Hvol- og Vestur- og Austur-Landeyjahreppur, nú Rangárþingi eystra (Rangárvallasýslu), afmarkast til vesturs, norðvesturs, norðurs og norðausturs af mörkum Rangárþings eystra gagnvart Rangárþingi ytra. Til vesturs og norðvesturs er nánar tiltekið um mörk fyrrum Vestur-Landeyjahrepps gagnvart fyrrum Djúpár- og Rangárvallahreppum og mörk fyrrum Hvolhrepps gagnvart fyrrum Rangárvallahreppi að ræða og til norðurs og norðausturs um mörk fyrrum Hvol- og Fljótshlíðarhreppa gagnvart fyrrum Rangárvallahreppi. Til suðurs, suðausturs og austurs afmarkast svæðið svo af mörkum fyrrum Austur-Landeyja-, Fljótshlíðar og Hvolhreppa gagnvart fyrrum Vestur-Eyjafjallahreppi. Þá er hér til meðferðar landsvæði á Mýrdalsjökli sem afmarkast af línu sem dregin er úr upptökum Bláfjallakvíslar við norðurjaðar Mýrdalsjökuls í skurðpunkt línu sem dregin er úr Entu (1347), í norðvestanverðum jöklinum, til suðausturs í Huldufjöll (730), í suðaustanverðum jöklinum, við línu sem dregin er á milli upptaka Fúlalækjar, við suðvestanverðan Mýrdalsjökul, og Mælifells, við norð-austanverðan jökulinn. Úr framangreindum skurðpunkti afmarkast svæðið svo af línu sem dregin er í Entu og þaðan eftir Entugjá að upptökum Syðri-Emstruár.

Á því svæði, sem hér hefur verið lýst, hafa í meginatriðum komið fram kröfur fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins um þjóðlendu á tilteknu svæði annars vegar og kröfur tiltekinna aðila um beinan eignarrétt að sama landsvæði, að undanskildu því svæði á Mýrdalsjökli sem hér er til meðferðar, hins vegar. Kröfum aðila er nánar lýst í kafla 3. Málsmeðferð óbyggðanefndar einskorð-

ast þó ekki við kröfur aðila heldur ber nefndin sjálfstæða rannsóknarskyldu, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998, sjá nánar í kafla 4.2.

Af hálfu eigenda jarða í Hlíðarendatorfu og jarðanna Efri- og Neðri-Þverár var upphaflega gerð krafa um beinan eignarrétt að landi jarðanna innan tilgreindra merkja. Þjóðlendukröfulína íslenska ríkisins snertir ekki land innan umræddra merkja og voru þessar kröfur því dregnar til baka við aðalmeðferð. Hvorki jarðir í Hlíðarendatorfu né Þverárjarðirnar koma því til sérstakrar umfjöllunar í úrskurði þessum umfram það sem sjálfstæð rannsóknarskylda óbyggðanefndar, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 98/1998, leiðir af sér.

2.5. Fyrirtökur og aðalmeðferð

Mál nr. 4/2003 var fyrst tekið fyrir á fundi óbyggðanefndar og forsvarsmanna málsaðila 4. apríl 2003. Lögð voru fram skjöl málsins ásamt skjalaskrá og upplýst um ýmis atriði varðandi gagnaöflun nefndarinnar. Jafnframt var óskað eftir því að lögmenn skiluðu umboðum hið fyrsta og gerð grein fyrir mikilvægi þess að lögmenn og óbyggðanefnd vinni saman að því að þeir sem hagsmuna eigi að gæta gerist aðilar að málinu. Enn fremur var sérstaklega vakin athygli á ákvæði 17. gr. þjóðlendlaga um samnýtingu á sérfræðiaðstoð o.fl. Þá var því beint til lögmanna að kanna hvort ljúka mætti málinu að einhverju eða öllu leyti með sátt, sbr. 15. gr. þjóðlendlaga. Loks var íslenska ríkinu veittur fjögurra vikna frestur til að skila greinargerð.

Við fyrirtöku málsins 5. maí 2003 var lögð fram greinargerð af hálfu íslenska ríkisins og fleiri gögn. Öðrum málsaðilum var veittur fjögurra vikna frestur til að skila greinargerðum. Við fyrirtöku málsins 2. júní s.á. var greinargerð flestra annarra lögð fram, ásamt fleiri gögnum. Fram kom að eigendum Hlíðarendakots og Múlakots II hefði af sérstökum ástæðum verið veittur frestur til að skila greinargerð til 6. júní og að hún yrði send lögmönnum annarra málsaðila jafnskjött og hún bærst en formlega lögð fram við næstu fyrir töku. Þá kom fram að fyrirsjáanlegt væri að taka þyrfti málið fyrir aftur áður en að aðalmeðferð kæmi og að um tímasetningu þeirrar fyrirtöku yrði tilkynnt síðar.

Málið var svo tekið fyrir í fjórða skipti 20. ágúst 2003. Við það tækifæri var farið yfir dagskrá aðalmeðferðar og fyrirkomulag vettvangsferðar. Af hálfu eigenda Hlíðarendakots og Múlakots II var lögð fram yfirlýsing um að eigendur þessara jarða mundu ekki taka þátt í aðalmeðferð málsins heldur visuðu þeir til greinargerðar sinnar um kröfugerð og málavexti og lögðu málið í úrskurð. Ástæður þessarar tilhögunar voru ítarlega raktar í framangreindri yfirlýsingu. Á sama fundi voru einnig lögð fram ýmis önnur gögn og leitast við að upplýsa málið að öðru leyti.

Aðalmeðferð fór fram dagana 27.-29. ágúst 2003 og skiptist í forflutning, vettvangsferð, skýrslutökur og munnlegan málflutning. Þeirri fyrirspurn var beint til lögmanna hvort þeir teldu unnt að sætta málið að hluta eða öllu leyti, sbr. 1. mgr. 15. gr. þjóðlendlaga, en svo var ekki. Að lokinni aðalmeðferð var málið tekið til úrskurðar. Fundað var í salarkynnum Hótel Rangár. Um vettvangsferð og skýrslutökur er fjallað nánar í köflum 4.4.-4.5. og vísast þangað.

Þann 8. nóvember 2004 var málið endurupptekið. Lögmenn fengu þar tækifæri til að tjá sig um fyrstu dóma Hæstaréttar í þjóðlendumálum sem kveðnir voru upp 21. október 2004 í málunum nr. 47/2004 og 48/2004. Að auki voru lögð fram viðbótargögn sem áður höfðu verið kynnt lögmönnum. Engar athugasemdir komu fram.

Málið var tekið fyrir í síðasta skipti 10. desember 2004 og lögð fram ný gögn. Þau höfðu áður verið kynnt lögmönnum og tækifæri gefið til athugasemda. Engar athugasemdir komu fram. Var málið síðan tekið til úrskurðar að nýju.

3. KRÖFUGERÐ¹

3.1. Kröfur íslenska ríkisins

Af hálfu fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins er gerð sú krafa að eftirfarandi lína verði viðurkennd sem þjóðlendumörk í Fljótshlíð: „Fyrsti punktur í kröfulínu fjármálaráðherra um þjóðlendumörk í Fljótshlíð og Hvolhreppi er í Öldusteini á Markarfljótsaurum og er hann A, frá þeim punkti liggur lína upp í mynni Fremra Kanastaðagils og svo upp eftir gilinu þar til það endar og er það punktur B, frá þeim punkti beina línu í punkt C, sem er í 672 m hæð í Hraunum, þaðan beint í hæsta punktinn á Hæringsfelli 542 m sem er á hreppamörkum og er punktur D.“

3.2. Kröfur eigenda jarða í Múlatorfu

Af hálfu eigenda Eyvindarmúla, Háamúla, Árkvarnar og Múlakots I í Múlatorfu er gerð eftirfarandi krafa: „Hlíðaland jarðanna er sameiginlegt með Múlakoti II og mörk jarðanna gagnvart þjóðlendu því sameiginleg. Mörk gagnvart þjóðlendu eru þessi: Lína dregin úr Hæringsfelli í Ými.“

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

Af hálfu eigenda Múlakots II er gerð eftirfarandi krafa: „Umbjóðendur okkar gera hér með þær kröfur að sjónarmiðum sem fram koma í kröfugerð ríkisins sé alfarið hafnað. Gera umbjóðendur okkar jafnframt þær kröfur að fallist sé á kröfur um óskorðaðan eignarrétt að landi jarðanna og afréttarins og að landsvæði það sem hér er nú til meðferðar hafi verið fullkomnum eignarrétti háð frá landnámsöld. Mörk Múlakots II í Fljótshlíð gagnvart þjóðlendulínu eru hin sömu og annarra eignarlanda í Fljótshlíð, þ.e. lína dregin úr Hæringsfelli í hæsta hnjúk Tindafjallajökuls, Ými, en það eru einnig hreppamörk Fljótshlíðarhrepps og Rangárvallahrepps. Að öðru leyti vísa umbjóðendur okkar til framsettra krafna í kröfulýsingu annarra jarðeigenda í Fljótshlíðarhreppi fyrir óbyggðarnefnd, dags. 15. janúar 2002.“

Þá er þess krafist að óbyggðarnefnd úrskurði eigendum jarðarinnar málskostnað vegna hagsmunagæslu þeirra fyrir við reksturs málsins fyrir nefndinni.

3.3. Kröfur eiganda Barkarstaða

Af hálfu eiganda Barkarstaða er gerð krafa um að mörk gagnvart þjóðlendu séu „lína dregin úr Hæringsfelli í Ými að landamerkjum Fljótisdals og Græna fjalls, afrétt Fljótshlíðinga.“

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.4. Kröfur eigenda Fljótisdals ásamt Þórólfsfelli

Af hálfu eigenda Fljótisdals annars vegar og Þórólfsfells hins vegar er gerð krafa um að mörk gagnvart þjóðlendu séu „lína dregin úr Hæringsfelli í Ými að landamerkjum Fljótisdals og Græna fjalls, afrétt Fljótshlíðinga“.

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.5. Kröfur Rangárþings eystra vegna Fljótshlíðarafréttar (Græna fjalls)

Af hálfu Rangárþings eystra fyrir eigin hönd og fyrir hönd eigenda jarða í fyrrum Fljótshlíðarhreppi er gerð krafa um beinan eignarrétt að Fljótshlíðarafrétti (Græna fjalli) innan eftirfarandi marka: „Úr hæsta tind Tindfjallajökuls (Ými) yfir jökulinn með hreppamörkum Fljótshlíðarhrepps og Rangárvallahrepps að ánni Hvítmögu, síðan ræður áin Hvítmaga þar til hún fellur í Markarfljót að Þröngá.“

¹ Sjá einnig fylgiskjöl nr. I (kort) og II (aðilaskrá).

Litið er svo á að í kröfugerð felist jafnframt krafa um afnotarétt í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.6. Kröfur Rangárþings eystra vegna Emstra

Af hálfu Rangárþings eystra fyrir eigin hönd og fyrir hönd eigenda jarða í fyrrum Hvollhreppi er gerð krafa um beinan eignarrétt að Emstrum innan eftirfarandi marka: „Vestan undir Merkurjökli og inn með honum. Að sunnan liggja Emstrur að afrétti Eyfellinga, Almanningum, en afréttina skilur straumhörd jökulkvísl, Fremri-Emstruá. Að suðvestan liggja Emstrur að Markarfljóti og afrétti Fljótshlíðinga Grænafjalli; að norðvestan liggja þær að afrétti Rangvellinga Laufaleitum og skilur þar Bratthálskvísl að innanverðu.“

Litið er svo á að í kröfugerð felist jafnframt krafa um afnotarétt í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

4. GÖGN OG GAGNAÖFLUN

4.1. Inngangur

Í málinu hafa verið lögð fram skjöl nr. 1-12 ásamt undirskjöllum eða samtals 227 skjöl, auk 16 hliðsjónargagna. Sjá nánar í fylgiskjali nr. III (skjalaskrá).

Gagna var ýmist aflað af málsaðilum eða óbyggðanefnd, á grundvelli rannsóknarskyldu nefndarinnar. Gerð var leit að frumgögnum sem varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi á svæðinu, farið á vettvang og jafnframt teknar skýrslur af málsaðilum. Verður nú gerð nánari grein fyrir hverju þessara atriða.

4.2. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar

Óbyggðanefnd ber að hafa frumkvæði að því að afla heimilda og gagna um eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem til meðferðar er og framkvæma rannsóknir og athuganir um staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu hafa fyrir niðurstöðu í einstökum málum, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðll., nr. 58/1998, sbr. l. nr. 65/2000. Úrlausn óbyggðanefndar einskorðast þannig ekki við þær kröfur og gögn sem aðilar leggja fram heldur ber nefndin einnig sjálfstæða rannsóknarskyldu. Markmiðið er að tryggja sem best að rétt niðurstaða fái um einstök álitaefni.

Á vegum óbyggðanefndar fór fram kerfisbundin leit að frumgögnum, prentuðum sem óprentuðum, sem líkur voru taldar á að varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem hér er til meðferðar. Verkið var unnið á hlutlausan og fræðilegan hátt.

Könnun einstakra skjalaflokka skiptist á milli Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar, samkvæmt samkomulagi þessara aðila og nánari tilgreiningu í kafla 4.3. Jafnframt var haft samstarf við handritadeild Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns og fleiri aðila. Gagnaöflun óbyggðanefndar grundvallast á „Yfirliti um frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“. Við samningu þess hefur óbyggðanefnd notið ráðgjafar Gunnars Friðriks Guðmundssonar sagnfræðings og starfsmanna Þjóðskjalasafns Íslands, Bjarkar Ingimundardóttur og Jóns Torfasonar. Yfirlit þetta hefur verið kynnt lögmonnum og engar athugasemdir komið fram.

Leitað var eftir gömlum og nýjum nöfnum þeirra jarða sem kröfulýsing ríkisins tekur til, auk afrétta og almenninga. Jafnframt var að því hugað hvort utan kröfusvæðis ríkisins væru landsvæði sem þörfnuðust sérstakrar rannsóknar, enda nær rannsóknarskylda óbyggðanefndar til alls þess svæðis sem tekið hefur verið til meðferðar, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðll.

Fyrirsvarsmönnum aðila í máli þessu var gerð grein fyrir því að þeir hefðu óskoraðan rétt til að

fá upplýsingar um tilhögun gagnaöflunar á vegum óbyggðanefndar og afrit allra gagna. Jafnframt hafði óbyggðanefnd frumkvæði að því að upplýsa lögmennt um þessi atriði. Þeir gátu jafnframt bent starfsmönnum Þjóðskjalasafns eða óbyggðanefndar á gögn sem ástæða væri til að kanna. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar dregur hins vegar ekki úr skyldu málsaðila til að afla og leggja fram þær heimildir og gögn sem þeir byggja rétt sinn á, sbr. 4. mgr. 10. gr. Þjóðll. Lögmenntum/málsaðilum ber þannig að leggja sjálfstætt mat á gögn og gagnaöflun.

Þau frumgögn, sem í leitirnar komu og talið var að þýðingu hefðu, voru lögð fram jafnóðum við fyrirtökur í málinu. Um nánari framkvæmd gagnaöflunar vísast til yfirlits í kafla 4.3., sjá nánar í greinargerðum Þjóðskjalasafns Íslands, handritadeildar Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns og óbyggðanefndar um þetta efni, skjöl nr. 2, 3 og 4. Um afraksturinn vísast til skjalaskrár, sjá fylgiskjal nr. III, þar sem skjöl Þjóðskjalasafns og óbyggðanefndar (þ.e. undir yfyrnúmerum 2 og 4) eru flokkuð eftir efni og uppruna.

4.3. Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru

Könnun einstakra skjalaflokka skiptist, eins og áður greinir, milli Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar. Í meginatriðum er skiptingin þannig að Þjóðskjalasafn leitar heimilda í óprentuðum frumgögnum en óbyggðanefnd í þeim prentuðu. Þessari skiptingu er nánar lýst í greinargerðum um gagnaöflun. Greinargerð Þjóðskjalasafnsins um gagnaöflun er nr. 2 í skjalaskrá en greinargerð óbyggðanefndar nr. 4.

Í flokki óprentaðra frumgagna leituðu sérfræðingar Þjóðskjalasafnsins eftir landamerkjabréfum og jarðabréfum frá svæðinu. Óbyggðanefnd aflaði hins vegar ljósrita af jarðabréfum í prentuðum heimildum og var við þá leit farið yfir Íslenskt fornbréfasafn (stuðst við efnisyfirlit Björns Teitssonar o.fl., „Heimildaskráning jarða“), 13. b. Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (1990) og Jarðabréf frá 16. og 17. öld (1993).

Af hálfu Þjóðskjalasafns var leitað heimilda í afsals- og veðmálabókum í safninu en óbyggðanefnd aflaði upplýsinga úr afsals- og veðmálabókum hjá sýslumanninum á Hvolsvelli. Óbyggðanefnd kannaði einnig landskiptabækur við sýslumannsembættið. Þjóðskjalasafn aflaði ljósrita af óprentuðum jarðamötum, þ.e. jarðamati 1804, 1849-1850 og fasteignamati 1916-1918 en óbyggðanefnd aflaði ljósrita úr eftirtöldum prentuðum jarða- og fasteignamötum: Jarðatali á Íslandi í útgáfu J. Johnsen (1847), Nýrri jarðabók (1861), Fasteignabók 1921, Fasteignabók 1932, Fasteignabók 1938 og Fasteignabók 1957.

Sérfræðingar Þjóðskjalasafns fóru yfir gerðabækur sýslumanna og sáttanefnda, þ.e. dóma- og þingabækur og sáttabækur en óbyggðanefnd aflaði prentaðra dóma og lagði fram. Annars vegar var um að ræða dóma Landsyfrirettar og hins vegar dóma Hæstaréttar.

Af hálfu Þjóðskjalasafns voru athuguð kirknaskjöl, vísitásiubækur prófaste, brauðamöt, kirkjustólar og skýrslur presta um tekjur, útgjöld og ástand prestssetra. Einnig var farið yfir vísitásiubækur biskupa og skrifað upp það efni sem talið var einhverju skipta fyrir málið. Enn fremur athuguðu sérfræðingar Þjóðskjalasafns skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja. Óbyggðanefnd sá hins vegar um leit í þeim skjölum sömu embættismanna sem gefin hafa verið út og var þá farið yfir tiltekna efnisflokka í Lovsamling for Island.

Hvað varðar bréfasöfn og bréfabækur biskupa í flokki óprentaðra frumgagna fór forstöðumaður handritadeildar Landsbókasafns – Háskólabókasafns yfir afrit af bréfabók Brynjólfs biskups Sveinssonar sem þar er varðveitt. Niðurstaða þeirrar athugunar er nr. 3 í skjalaskrá.

Af hálfu óbyggðanefndar var aflað yfirlita um fornleifar á svæðinu. Óbyggðanefnd aflar einnig örnefnaskráa frá Örnefnastofnun Íslands o.fl. og leggur fram ef ástæða þykir til en það var ekki gert í þessu máli. Óbyggðanefnd aflaði og lagði fram ljósrit af fjallskilareglugerðum sem í gildi hafa verið á viðkomandi landsvæði og birtar eru í B-deild Stjórnartíðinda.

Auk þeirra prentuðu rita, sem áður hafa verið nefnd, var af hálfu óbyggðanefndar farið yfir Ís-lenskt fornbréfasafn í leit að máldögum, jarðabréfum og öðrum skjölum sem varða einstakar jarðir og stuðst við áður nefnt efnisyfirlit Björns Teitssonar o.fl. við þá yfirferð. Óbyggðanefnd lagði fram ljósrit úr Landnámabók í útgáfu Hins íslenska fornritafélags, um landnám á viðkomandi svæði. Bréfabók Guðbrands Þorlákssonar biskups var yfirfarin skv. nafnaskrá en ekkert fannst sem ástæða þótti til að leggja fram. Ekki hefur verið talin ástæða til að yfirfara aðrar útgefnar bréfabækur biskupa enda allar frá Hólabiskupum og varða ekki málefni Skálholtsbiskupsdæmis sérstaklega. Af hálfu óbyggðanefndar var farið yfir nafnaskrá Alþingisbóka Íslands og leitað þar heimilda. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (1.-12. bindi) var ekki ljósrituð að neinu leyti heldur er stuðst við hana sem almennt uppsláttarit.

Um önnur óprentuð frumgögn en hér hefur verið greint frá er vísað til áður nefndra greinargerða Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar og skjalaskrár.

4.4. Vettvangsferð

Lagt var af stað í vettvangsferð frá Hótel Rangá að morgni miðvikudagsins 27. ágúst 2003. Með í för voru óbyggðanefnd, starfsmenn nefndarinnar og lögmenn málsaðila. Ekið var sem leið lá að söluskála Esso á Hvolsvelli, Hlíðarenda, þar sem séra Sváfnir Sveinbjarnarson, fyrrverandi prófastur á Breiðabólstað og Kristinn Jónsson, fyrrverandi oddviti Fljótshlíðarhrepps, bóndi á Staðarbakka slógust með í för. Þá var haldið af stað inn með Fljótshlíðinni. Á leiðinni lýsti séra Sváfnir staðháttum, greindi frá bæjarnöfnum og sagði sögur úr sveitinni. Sváfnir greindi svo frá örnefnum í landi Múlatorfu. Ekið var yfir Bleiksá á mörkum Múlatorfu og Barkarstaða sem Sváfnir kvað renna úr Bleiksárgljúfri. Stöðvað var við afleggjarann að Barkarstöðum þar sem Daði Sigurðsson, bóndi á Barkarstöðum, slóst með í för.

Haldið var af stað á ný og ferðinni heitið inn á Fljótshlíðarafrétt. Ekið var fram hjá Viðargili á mörkum Barkarstaða og Fljótsdals og Þórólfsárgljúfri á mörkum Fljótsdals og Þórólfsfells. Þórólfsfell er girt frá landi Fljótsdals með girðingu sem liggur frá Markarfljóti að mynni Þórólfsárgljúfurs. Til norðurs mátti sjá það landsvæði sem nefnt er Klofningar en það var að nokkru hulið þoku. Ekið var áfram yfir Gilsá og fram hjá Bolagili. Stöðvað var þar sem Jöldusteinn og Fremsta Kanastaðagil mynda beina línu og skyggst um. Bjart var yfir og vel sást til fjalla. M.a. mátti sjá fjöllin Einhyrning og Hest. Svæðið þar sem Kanastaðagilin þrjú liggja sögðu heimamenn að nefndust Kana-staðir að neðanverðu en Hausar þegar ofar drægi.

Enn var haldið af stað og ekið sem leið lá inn á Fljótshlíðarafrétt. Stöðvað var við Hellisvelli og skyggst um. Sváfnir sagði þar frá staðháttum og gróðurfari. Þar er m.a. hellir sem nefnist Flöskuskúti. Gróðurfar kvað Sváfnir einkennast mjög af eini og lyngi. Þá greindi Sváfnir frá malarnámi vegagerðarinnar á þessu svæði. Ekið var af stað á ný og haldið niður í Tröllagjá. Að sögn Sváfnis er gjáin talin hafa myndast í jökulhlaupi. Í stafni gjárinnar mátti sjá Einhyrning. Ekið var inn á Einhyrningsflatir. Þær eru mjög vel grónar og bera vott um árangursríka uppgræðslu. Stöðvað var við Bólstað, gangnamannakofa á Einhyrningsflötum, og skyggst um. Þar mátti m.a. sjá Hrútsfjall. Sváfnir greindi frá því að undir Hrútsfjalli hefðu fundist bæjarrústir.

Ekið var af stað á ný og haldið norður afréttinn. Sváfnir sagði frá staðháttum og lýsti fyrirkomu-lagi fjallskila. M.a. mátti sjá Kerhnúka og Lifrarfjöll. Ekið var upp í 600 m hæð. Þaðan sást vel yfir Emstrur. Jafnframt mátti sjá Syðri-Emstruá sem skilur á milli Emstra og Almenninga. Stöðvað var við leið sem liggur ofan í Markarfljótsgljúfur og fjallasýn skoðuð. M.a. mátti sjá Stóra-Græna-fjall, toppinn á Litla-Græna-fjalli, Hafrafell, Stóra- og Litla-Mófell, Tudda og Tvíböku. Þá var ekið sem leið lá inn á Krók. Stöðvað var sunnan við Þverárbotna. Þar var útsýni gott og vel sást yfir bæði Fljótshlíðarafrétt og Emstrur. Fram kom að þau fjöll, sem nefnd eru Smáfjöll og Smáfjallarani á kortagrunni Landmælinga Íslands, þekki Fljótshlíðingar sem Bláfjöll. Haldið var af stað á ný og stöðvað næst á hæð nokkurri sem að sögn heimamanna ber ekki sérstakt nafn. Þar mátti sjá hvar

Markarfljót og Hvítmaga mætast. Einnig sáust bæði Litla-Grænafjall og Stóra-Grænafjall vel frá sama stað.

Þá var haldið sömu leið tilbaka. Þegar komið var af afréttinum var stöðvað við gangnamannakofann Fjall og skyggnt um. Ekið var af stað á ný, yfir Þórólfsá og sem leið lá upp á Fljótisdalsheiði. Á heiðinni var stöðvað og merki skoðuð. Að því loknu var haldið til baka. Á leiðinni niður benti Daði viðstöddum á Smérbrekkur, Þrætutungur og Rauðyrpuflatir. Var því næst haldið að Hótel Rangá þar sem vettvangsferðinni lauk síðla dags.

4.5. Skýrslutökur

Við aðalmeðferð málsins voru teknar skýrslur af Kristni Jónssyni, fyrrverandi oddvita Fljótshlíðarhrepps, Staðabakka; Daða Sigurðssyni, Barkarstöðum; Sváfni Sveinbjarnarsyni, fyrrverandi prófasti á Breiðabólstað; Oddgeiri Guðjónssyni, fyrrverandi hreppstjóra Fljótshlíðarhrepps og Jóni Arngrímssyni, Árgilssstöðum. Að einstökum efnisatriðum í skýrslum aðila er vikið í úrskurði þessum, eftir því sem tilefni er til, en uppskriftir á þeim eru meðal gagna málsins.

5. SAGA JARÐA OG AFRÉTTA

Hér verður í fyrstu greint frá elstu ritheimildum um landnám á því svæði sem til meðferðar er og síðan rakin í stórum dráttum saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar á þeim jörðum sem málið snertir. Að lokum verður á sama hátt gerð grein fyrir sögu bæði Fljótshlíðarafréttar og Emstra frá öndverðu til þessa dags.

5.1. Landnám

Í Landnámabók er nefndur einn aðallandnámsmaður í Rangárþingi, Ketill hængur Þorkelsson. Ketils er að nokkru getið í sögu Egils Skalla-Grímssonar, enda veitti hann föðurbróður Egils Skalla-Grímssonar liðveislu í baráttu hans gegn Haraldi konungi hárfagra. Í Sturlubók og Hauksbók segir svo:

Ketill hængur hét ágætr maðr í Naumdælafylki, son Þorkels Naumdælajarls ok Hrafnhildar dóttur Ketils hængs ór Hrafnistu. Ketill bjó þá í Naumdal, er Haraldr konungr hárfagri sendi þá Hallvarð harðfara ok Sigtrygg snarfara til Þórólfs Kveld-Úlfssonar, frænda Ketils. Þá dró Ketill lið saman ok ætlaði at veita Þórólfi, en Haraldr konungr fór et efra um Eldueið ok fekk skip í Naumdælafylki ok fór svá norðr í Áløst á Sandnes ok tók þar af lífi Þórólfi Kveld-Úlfsson, fór þá norðan et ytra ok fann þá marga menn, er til liðs ætluðu við þá Þórólfi; hnekkði konungr þeim þá. En litlu síðar fór Ketill hængur norðr í Torgar ok brenndi inni Hárek ok Hrærek Hildiríðarsonu, er Þórólfi hofðu rægðan dauðarógi; en eptir þat réð Ketill til Íslandsferðar með Ingunni konu sína ok sonu þeira. Hann kom skipi sínu í Rangárós ok var enn fyrsta vetr at Hrafnóptum. Ketill nam öll lönd á milli Þjórsár ok Markarfljóts; þar námu síðan margir gofgir menn með ráði Hængs. Ketill eignaði sér einkum land milli Rangár ok Hróarslækjar, allt fyrir neðan Reyðarvatn, ok bjó at Hofi. ... Hængur hafði <ok> undir sik lönd öll fyrir austan Rangá ena eystri ok Vatsfell til lækjar þess, er fellr fyrir útan Breiðabólstað ok fyrir ofan Þverá, allt nema Dufþaksholt ok Mýrina; þat gaf hann þeim manni er Dufþakr hét; hann var hamrammr mjök.¹

Talið er að í þessari frásögn sé samsteypa tveggja texta, annars vegar úr Egils sögu þar sem

¹ *Landnámabók*. Íslensk fornrit. 1. b. Jakob Benediktsson gaf út. Reykjavík 1986. S. 346-347. Frásögnin er að mestu samhljóða í Sturlubók og Hauksbók. Sbr. *Egils saga Skalla-Grímssonar*. Íslensk fornrit. 2. b. Sigurður Nordal gaf út. Reykjavík 1933. S. 58-60.

Ketill er sagður hafa numið allt land milli Þjórsár og Markarfljóts, „á milli fjalls ok fjöru“, og hins vegar úr upphaflegri Landnámabók þar sem Katli er ekki ætlað stærra landnám en á milli Rangár (væntanlega Ytri-Rangár) og Hróarslækjar og austur fyrir Rangá eystri eins og nánar er tilgreint í frásögninni hér að framan. Þennan mun má sjá með því að bera saman frásögn Sturlubókar og Hauksbókar annars vegar og Melabókar hins vegar en hún er elsta varðveitta gerð Landnámabókar.¹

Fyrirgreind frásögn Sturlubókar og Hauksbókar stangast einnig á við það að í Melabók er gert ráð fyrir fleiri sjálfstæðum landnámsmönnum á svæðinu en Katli einum og skal nú greint frá þeim helstu.

Dufþakur sá sem nefndur er hér að framan virðist hafa verið sjálfstæður landnámsmaður eftir því sem ráða má af eftirfarandi frásögn Melabókar:

Hildir og Hallgeir bræðr ok Ljót systir þeira váru vestmenn; þau námu land, er þau kómu til Íslands, á milli Fljóts ok Rangár, Eyjasveit upp til Þverár. ... Dufþakr hét leysingi þeira, er nam Dufþaksholt ok var hamrammr mjök, ok svá var ok Stórólfr at Hváli, en þá skildi á um beit.²

Þau systkin, Hildir, Hallgeir og Ljót, eru einnig nefnd í Sturlubók og Hauksbók, og er ekki annað að sjá en að þau hafi komið til Íslands á undan Katli hæng.³

Í Melabók segir svo um landnámsmanninn Baug Rauðsson:

Baugr var föstbróðir Hængs; hann fór til Íslands ok var hinn fyrsta vetr á Baugsstöðum, en annan með Hængi. Hann nam síðan Fljótshlíð alla ofan um Breiðabólstað til móts við Hæng ok bjó at Hlíðar-enda; hans son var Gunnar í Gunnarsholti, faðir Hámundar, fœður Gunnars ok Helga, Hafrs, Hjartar, Orms skógarnefs.⁴

Frásögnin í Sturlubók og Hauksbók er að því leyti frábrugðin að þar er sagt að Baugur hafi numið Fljótshlíð alla „at ráði Hængs ofan um Breiðabólstað ...“⁵ Haraldur Matthíasson dró þá ályktun af frásögn Melabókar að Baugur hefði verið sjálfstæður landnámsmaður og numið Fljótshlíð „út til móts við Ketil hæng að Flókastaðaá, en þar eru uppmörk Ketils“.⁶

Um Þorkel bundinfót segir í Melabók:

Þorkell bundinfóti nam land umhverfis Þríhyrning ok bjó þar undir fjallinu; hann var hamrammr mjök. Hans son var Þorkr bláskeggr, faðir Starkaðar undir Þríhyrningi.⁷

Í Sturlubók og Hauksbók er tekið fram eins og um Baug Rauðsson að Þorkell hafi numið land umhverfis Þríhyrning „at ráði Hængs“.⁸

Þá er að nefna Sighvat rauða:

Sighvatr hinn rauði hét maðr gofugr í Nóregi. Hann fór til Íslands ok nam land fyrir vestan Markarfljót,

1 *Landnámabók* 1986, s. 346 (3. nmgr.). Haraldur Matthíasson, 1982: *Landið og Landnáma*. 2. b. Reykjavík. S. 421-422.

2 *Landnámabók* 1986, s. 354-356.

3 Haraldur Matthíasson 1982 (2), s. 422.

4 *Landnámabók* 1986, s. 352-353.

5 *Landnámabók* 1986, s. 352. Í Egils sögu er sagt frá því að Hængur hafi gefið Baugi land í Fljótshlíð „ofan frá Merkiá til árinna fyrir útan Breiðabólstað, ok bjó hann at Hlíðarenda...“ (*Egils saga* 1933, s. 59).

6 Haraldur Matthíasson 1982 (2), s. 433.

7 *Landnámabók* 1986, s. 351.

8 *Landnámabók* 1986, s. 350.

Einhyrningsmörk fyrir ofan Deildará ok bjó í Bólstað. Hans son var Sigmundur, er fell við Sandhólaferju, faðir Marðar gígju. Hárekr var annarr son Sighvats, faðir Þórðar, fýður Steina.¹

Í Sturlubók er sams konar frásögn en tekið fram að Sighvatur hafi numið fyrrnefnt landsvæði „at ráði Hængs í hans landnámi“.²

Jörundur goði var enn annar landnámsmaður:

Jörundr, son Hrafns hins heimiska, byggði fyrir vestan Fljót, þar er nú heitir á Svertingsstöðum, ok gerði þar hof mikit. Bjórr lá ónuminn á millum Krossár ok Jöldusteins; þat land fór Jörundr eldi ok lagði til hofs. Hann átti margt barna, ok er frá öllu stórmenni komit.³

Enginn verulegur efnismunur er á þessari frásögn Melabókar annars vegar og Sturlubók og Hauksbók hins vegar.

Loks skal hér nefndur Þórólfur Asksson en um hann er þessi frásögn í Melabók:

Þórólfr, bróðir Ásgerðar laungetinn, nam land at ráði hennar fyrir vestan Fljót, Þórólfsfell á milli Deildará tveggja, ok bjó hann þar síðan. Hann föstraði Þorgeir goldni, son Ásgerðar, er þar bjó síðan. Hans son var Njáll, er inni var brenndr með sjaunda mann at Bergþórshváli.⁴

Enginn munur, sem máli skiptir, er á þessari frásögn og þeirri sem er í Sturlubók og Hauksbók.

Verður nú vikið að mörkum landnáma. Haraldur Matthíasson telur sýnt að samkvæmt Sturlubók og Hauksbók hafi Ketill hængur numið alla Fljótshlíð og inn af henni Einhyrningsmörk „allt inn til óbyggða“. Síðan hafi hann gefið Baugi Fljótshlíð fyrir ofan Breiðabólstað en Sighvati rauða Einhyrningsmörk fyrir ofan Deildará. Með hliðsjón af Melabók og mörkum annarra landnámsmanna verður niðurstaða hans þessi um landnámsmörk Ketils hængs:

Að vestan er Ytri-Rangá í mörkum, þangað upp sem Hróarslækur, eða Varmadalslækur, eins og neðsti hluti hans nefnist nú, fellur í ána. Síðan ræður lækurinn mörkum að norðvestan, einnig að ofan, því að mikil beygja er þar á honum. Rennur efsti hluti hans til norðvesturs, síðan beygir lækurinn til vesturs og þar næst til suðvesturs eigi alllangt fyrir neðan Gunnarsholt. Skiptir í rauninni ekki miklu, hvort mörkin eru þar miðuð við lækinn eða Reyðarvatn, því að lækurinn er aðeins litlu neðar en vatnið. Raunar má heita, að vatnið sé horfið nú, hefur fyllt sandi, en sagt er, að í því hafi verið veitt 1910.

Ekki eru nefnd uppmörk Ketils hængs austan Reyðarvatns en af lýsingu næsta landnáms fyrir ofan má sjá, að þau eru um Stotalæk (Stokkalæk), sem rennur til suðausturs ofan við samnefndan bæ. Er ekki langt frá upptökum hans að upptökum Hróarslækjar.

Í annan stað hafa mörkin verið um Flókastaðaá. Er hún lækur sá er fellur fyrir utan Breiðabólstað, niður úr Hlíðinni skammt fyrir utan bæinn, og út í Þverá. Ekki er hún vatnsmikil, en rennur í alldjúpu klettagili og því glögg landamerka.⁵

Mörkin milli Stokkalækjar og Flókastaðaár telur Matthías að hafa legið nálægt sveitamörkum Rangárvallahrepps og Hvolhrepps um hnúkana Helgafell og Hnauk á Vatnsdalsfjalli.

1 *Landnámabók* 1986, s. 349-350.

2 *Landnámabók* 1986, s. 350.

3 *Landnámabók* 1986, s. 350-351.

4 *Landnámabók* 1986, s. 344.

5 Haraldur Matthíasson 1982 (2), s. 422-423.

Af frásögn Landnámabókar má ráða að land milli Ytri-Rangár og Markarfljóts hafi verið numið í öndverðu. Syðri mörk eru ekki nefnd og einnig eru mörkin til norðurs óljós, t.d. hvort land hafi verið numið að upptökum Ytri-Rangár og Markarfljóts eða „allt inn til óbyggða“ eins og Haraldur Matthíasson gat sér til um. Efstu kennileiti, sem nefnd eru í frásögnunum hér að framan, eru Reyðarvatn (Ketill hængur), Þríhyrningur (Þorkell bundinfótur), Einhyrningsmörk fyrir ofan Deildará (Sighvatur rauði) og Deildarár tvær (Þórólfur Asksson).

5.2. Múlatorfa

Eyvindarmúli er nefndur í Sturlubók og Hauksbók Landnámu en þar bjó Eyvindur, sonur Baugs sem fyrir er nefndur og nam Fljótshlíð alla að sögn. Í kirknaskrá frá um 1200 er getið um kirkju á Eyvindarmúla.¹ Frá Eyvindarmúla var greiddur osthleifur til kirkjunnar í Odda og er elsta heimildin um þennan osttoll frá um 1270.²

Elsti varðveitti máldagi Eyvindarmúlakirkju er talinn vera frá 1332. Þar kemur fram að kirkjan var helguð Jóni (Jóhannesi) postula og átti „prestz skyld j heima landi“, þ.e. nægilega mikið til að framfleyta einum presti. Aðrar fasteignir eru ekki nefndar. Til kirkjunnar lágu tveir bæir að tíundum og lýsitollum, og frá Eyvindarmúlakirkju átti að syngja annan hvern helgan dag til Hlíðarenda.³ Þetta hélst síðan óbreytt í máldögum allar miðaldir.⁴

Eyvindarmúli komst síðar undir yfirráð Skálholtsbiskupa. Þetta má m.a. sjá af því að árið 1523 fékk Ögmundur biskup Pálsson Hólmfríði Erlendsdóttur Eyvindarmúla til fullrar eignar fyrir jörðina Sandgerði á Rosmhvalanesi.⁵ Í bréfi sem eftirmaður Ögmundar, Gissur Einarsson biskup, ritaði syni Hólmfríðar, Eyjólf Einarssyni, eftir andlát hennar er því hins vegar haldið fram að hún hafi aðeins haft jörðina „j lane“ og jörðin sé því enn í eigu dómkirkjunnar.⁶ Árið 1533 var kveðinn upp tylftardómur sex presta og sex leikmanna um kæru séra Þorleifs Eiríkssonar officialis Skálholtskirkju á hendur Jóni Magnússyni fyrir það að Jón skyldi ekki hafa staðið við það heit sitt að gefa „jumfru“ Maríu og kapellunni á Eyvindarmúla hálf skip ásamt öllu því er þar tilheyrði. Jón var dæmdur til að efna þetta loforð sitt.⁷ Kirkjan á Eyvindarmúla virðist samkvæmt þessu annaðhvort hafa verið niður lögð og í staðinn komin kapella eða messuhæft bænhús, helgað Maríu mey, eða hér sé átt við Mariukapellu í kirkjunni sjálfri. Í máldaga frá 1553 er enn getið um kirkju á Eyvindarmúla en þar er augljóslega um að ræða uppskrift úr eldri máldögum en ekki sjálfstæða athugun.⁸ Máldagi Gísla biskups Jónssonar frá um 1570 virðist einnig vera eftirrit eldri máldaga.⁹

Þrátt fyrir fyrrnefnt bréf Gissurar biskups Einarssonar til Eyjólf Einarssonar um að Eyvindarmúli væri enn í eigu dómkirkjunnar í Skálholti taldi Eyjólfur sér heimilt árið 1558 að gefa eigin konu sinni, Helgu Jónsdóttur, jörðina Múla (Eyvindarmúla) í Fljótshlíð, 60 hundruð að dýrleika, í fjórðungsgjöf ásamt Efrahvoli sem einnig var metinn á 60 hundruð og til viðbótar önnur 60 hundruð í lausafé.¹⁰

Í vísitásiubók Brynjólfs biskups Sveinssonar er ritað að árið 1641 hafi verið „visiterud Johannis Apostoli K[y]rkia ad Eyvndarmula“. Kirkjan átti þá ekkert annað í fasteignum eða ítökum en

1 Skjal nr. 4 (16).

2 Skjal nr. 4 (1). Sbr. skjal nr. 4 (9) (máldagi Oddakirkju frá 1480).

3 Skjal nr. 4 (2).

4 Sbr. máldaga frá um 1387 (skjal nr. 4 (64)), máldaga frá 1397 (skjal nr. 4 (6)) og yngri máldaga sem vitnað verður til hér síðar.

5 Skjal nr. 4 (12).

6 Skjal nr. 4 (15). Útg. Fornbréfasafns taldi að bréfið hefði verið ritað 1543.

7 Skjal nr. 4 (13).

8 Sbr. lokaorð máldagans: „Þar fæ eg ecki suar“ (skjal nr. 4 (17)).

9 Skjal nr. 4 (19).

10 Skjal nr. 4 (18).

prestsskyld í heimalandi.¹ Í jarðabókum 1686 og 1695 er Eyvindarmúli skráður sem jörð í bændaeign, 60 hundruð að dýrleika.² Sami dýrleiki er á jörðinni í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1710. Þar var sögð alkirkja „og embættað þriðja hvern helgan dag“. Afrétt átti jörðin á Grænaþjalli og Miðmörk.³ Í Jarðabókinni eru taldar upp átta hjáleigur Eyvindarmúla: Háimúli, Árkvarnarkot, Ormskot, Jónssel, Bakkakot, Dúðastaðir, Sauðhústún og Múlahjáleiga.⁴ Heimildir frá 18. öld sýna að Eyvindarmúli ásamt hjáleigum hafi þá gengið kaupum og sölum.⁵

Í jarðamati 1804 er Eyvindarmúli sagður 12 hundruð að dýrleika. Þar er einungis nefnd ein hjáleiga frá Eyvindarmúla, Skarð, 5 hundruð að dýrleika. Það sem vantaði á dýrleikann miðað við eldri jarðabækur hefur trúlega dreifst á þær jarðir sem áður voru skráðar hjáleigur Eyvindarmúla. Í jarðamatinu eru m.a. nefndar jarðirnar Árkvörn (7 hundruð og 60 álnir), Háimúli (7 hundruð og 60 álnir) og Múlakot (20 hundruð) sem áður voru taldar meðal hjáleigna Eyvindarmúla.⁶ Í Jarðatali Johnsens 1847 er Eyvindarmúli skráður 17 ½ hundrað og hjáleigurnar Háimúli, Árkvörn, Sauðhústún, Daðastaðir (Dúða) og Múlakot samanlagt 42 ½ hundrað.⁷ Samkvæmt Nýrri jarðabók 1861 var Eyvindarmúli 29,68 hundruð að dýrleika og með hjáleigunum fimm samtals 101,8 hundruð.⁸

Í gerðabók jarðamatsnefndar 1849 er það haft um Eyvindarmúla að landið sé „lítið til hagbeitar enn gott“.⁹ Beitilandi sömu jarðar er þannig lýst í jarðamati 1916:

Beitiland er skjólgott (fjalllendi) og fremur gott til sauðfjárbeitar; lítil kúabeit. Er það óskift á milli Háa-Múla, Árkvarnar, Eyvindarmúla, Múlakots og eyðibýlanna Dúðu og Sauðhústúns og eru landamerki fyrir þessum jörðum innf. í Landamerkjabók sýslunnar II, 13. Jarðir þessar eiga land sunnan Þverár á svonefndum Aurum, sem er notað til slæгна og beitar, og liggur það undir nokkurum skemdu af Þverá. – Skógarítak eiga þær allar á Þórsmörk.¹⁰

Í athugasemd í lokin er gerð grein fyrir afrétti Fljótshlíðarhrepps. Þar segir m.a.:

Inn af Þórsmörk eru smáafréttir sem kallaðir eru Tungur og eru notaðar frá Háu-Múla (Eyvindarmúlatungur) og Árkvörn (Teigstungur). Áfréttir þessir þykja svo rírir, að eigendur vilja láta beit á þeim fyrir smölun.¹¹

Landamerkjabréf Eyvindarmúla var undirritað 1. júní 1891 og er svohljóðandi:

Landamerkjabréf fyrir Eyvindarmúlalands, hina svo kölluðu Múlatorfu í Fljótshlíð sem er með býlunum Eyvindarmúla, Múlakoti, Sauðtúni, Árkvörn og Háamúla.

Efst á hálendinu ofan við heiðarnar er merkjalínan úr Stóra-Hæringsfelli að sjá á Tindafjöllum austur. Á hina innri og syðri hlið, á móts við Barkarstaða og Stórumerkur land er landamerkjalinan þessi: Úr fyrnefndri línu á háfjallinu beint niður um miðjar Lambatungur í Bleiksáargil, svo ræður Bleiksáargil og Bleiksáargljúfur niður til láglandis, þaðan ræður hádegislína, suður láglandið og aurana, að Stóru-

1 Skjal nr. 2 (10).

2 Björn Lárússon, 1967: *The Old Icelandic Land Registers*. Lundi. S. 91.

3 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 1. b. Kaupmannahöfn 1913-1917 (ljóspr. 1980). S. 140.

4 *Jarðabók Árna og Páls* 1, s. 140-144.

5 Skjöl nr. 4 (53, 55, 56).

6 Skjal nr. 2 (17).

7 Skjal nr. 4 (21).

8 Skjal nr. 4 (22).

9 Skjal nr. 2 (18).

10 Skjal nr. 2 (19).

11 Skjal nr. 2 (19). Sbr. einnig það sem segir um „smáafréttina“ í kafla 5.5.

merkurlandi nefnil. að stefnunni úr Lausöldu í Hákkoll á Stóra-Dímon. Á hina ytri hlið, í móts við land Hlíðarendatorfunnar er merkjalínan þessi: Úr Stóra-Hæringsfelli beint niður í miðgilið upp af Merkiárbotnum, svo ræður það gil niður í Merkiárbotna, þá Merkiárfarvegur niður heiðina, Merkiárgil og Merkiárgljúfur niður til láglendis, þaðan er merkjalínan á láglendinu og aurunum, að tveir fossar eru opnir í Merkiárgljúfri og fuglsbringu að sjá í hinn þriðja (að ofan talið) fram í norðurhamra Stóra-Dímonar, þar sem þeir eru vestast að bera á þessari leið, svo úr hömrnum upp í Hákkoll á móts við land Stóradalstorfunnar í Stóra-Dímon.

Múlatorfan á Múlatungur, sem liggja á milli Goðalands og Teigstungna með þessum takmörkum: Í móts við Goðaland ræður kvíslin í gílinu milli Múlatungna og hinna svo kölluðu Hruna á Goðalandi, þá upptökum hennar úr jöklinum niður fyrir tungnarana. Á hina hlið milli Múlatungna og Teigstungna, ræður kvíslin í gílinu á milli tungnanna frá upptökum hennar úr jöklinum niður fyrir fyrnefndan tungnarana þar sem kvíslarnar falla saman.

Hagbeit og skógarhögg á Múlatorfan á Þórsmörk, tiltölulega eftir jarðarmegni með öðrum Fljótshlíð-arjörðum svo og afréttinn Grænafell í sameiningu með Fljótshlíðingum.

Múlatorfan á líka fjórða part Fjórðungafjöru sem liggur fyrir Bakkalandi og hinu forna Stokkholtlandi í Austur-Landeyjum.

Eyvindarmúla 1. júní 1891

Jón Þórðarson

Sem eigandi Eyvindarmúla, ½ Árkvarnar

½ Háamúla og

Sem eigandi Múlakots í Múlatorfu samþykkir, sömuleiðis Hlíðarenda, Hallskots og ½ Nikulásarhúsa og ½ Hlíðarendakots

S Thorarsen

Sem hlutaðeigandi Stóradalstorfunnar samþykkir: Sighv. Árnason

Sem eigandi ½ Árkvarnar samþykkir: Sigurður Tómasson

Sem eigandi ½ Dúðu samþykkir: Ólafur Ólafsson

Sem eigandi ½ Hlíðarendakots samþykkir: Ólafur Pálsson

Sem eigandi ½ Nikulásarhúsa samþykkir: Árni Guðmundsson

Sem hlutaðeigandi Stórumerkur: Einar Ólafsson

Ólafur Jónsson

Þorg. Þorgilsson

Sem eigandi að 1/6 og ábúandi	Sem eigandi að Stóradal
Barkastaða. - Samþykkir	Samþykkir,
Tómas Sigurðsson	Sig. Ísleifsson

Sem eigandi að ¼ Bakka s.þ.
Ísleifur Magnússon

Sem eigandi að ¼ og ábúandi Baka (sic)

Samþykkir (sic) Jón Ossson (sic).¹

Bréf þetta var lesið upp á manntalsþingi að Kirkjulæk í Fljótshlíð 18. maí 1892 og ritað í landamerkjabók.

Mörkin milli Eyvindarmúlatorfu og Hlíðarendatorfu virðast ekki hafa verið að öllu leyti ljós og voru því matsmenn fengnir til að stika þau út. Nánar tiltekið var hlutverk þeirra að finna markalínuna á Þveráráurum „úr vestra horni Stóra Dímons í Fuglsbringu í þriðja (efsta) fossi í Merkiárgljúfri sem eru þinglesin kennileyti skv. landamerkjabréfi frá 10. maí 1886“. Niðurstaða þeirra lá fyrir 23. apríl 1958, og reyndist markalínan ekki mjög langt frá þeirri girðingu sem Múlakotsbændur höfðu áður reist.²

Árið 1969 felldi gerðardómur svofelldan úrskurð:

Hákollur á Stóra-Dímon er það kennileiti, sem miða skal við merki jarðanna Kanastaða, Norðmúlastaða, Teigs, Hlíðarenda og Eyvindarmúla.³

Heimildir benda ekki til annars en að eftir gerð landamerkjabréfsins hafi jörðin verið framseld á hefðbundinn hátt og veðsett.⁴

5.3. Barkarstaðir

Barkarstaðir koma fyrir í virðingargerð 1521 um eignir Vigfúsar Erlendssonar lögmanns og hirðstjóra.⁵

Vardveitt er í afskrift lýsing á landamerkjum milli Barkarstaða og Fljótisdals frá 29. maí 1592 og er hún á þessa leið:

Anno 1592, d. 29. Maij vorum vier tilnefinder af þeim brædrum bädum, Magnuse Hjalldasyne og Ellendi Hjalldasyne til ad skoda ynnvirdulega ad rannsaka hvar oss virtust riettust landamierke ä millum Barkastada og Fliotsdals, er ägreining hafdi ävered ij nockur forlidenn är. Lofudu ädurskrifader bäder brædur, þad hafa og hallda med fullnadar handsolum er oss adurskrifudum tölf mönnum saman-kiæme og äsätter yrdum um landamerke ädurnefndra ijarda, villde Magnús eigna sier, ad Vidargile,

1 Skjal nr. 2 (3).

2 Skjal nr. 4 (107).

3 Skjal nr. 4 (113).

4 Skjöl nr. 2 (30, 31, 33, 35), 4 (71, 120). *Sunnlenskar byggðir*. 4. b. Rangárþing austan Eystri Rangár. Búnaðarsamband Suðurlands 1982. S. 393-394.

5 Skjal nr. 4 (11).

enn Ellendur að gærdi þeim er liggur í Störahöl, enn hvoruger höfdu löglegt afhendingarbréf á landamerkiú jarðanna, og aungva vitnisburde eður gögn, þau vier kinnu oss epter að rietta. Rannsökudum vier fyrst um Lyritta í þeirri þufu níður við götu er að sionhendingu þotti gegna gærdi þeim er liggur í Störahöl í hverri þufu oss virtest nylega munde umhrufað hafa vered og fundum þar í íj. steina, einn litenn og íj. miog litla, og nockur mulenn kol; Leist oss ecke epter almennelegum plagsíð nie laugum níður setter, og eige þviliker að það mætte lyrittar steinar vera, ríðum vier og uppepter nedann íj gærd í Störahöl og þar á holltenu íj millum grofum vier litla þufu og fundum þar mótlíka mulenn kol og íj hinni, enn eigi sierdeilis steina neina, nema nöglega mölina sem allstarar íj kringum, þegar vier höfðum fared með gærdinum til enda, það oss virtest grasmyndenn vera, varð fyrer oss þvergil, er gieck vestann úr víðgili, og til landnordurs fyrer gærdenn og suo ríett upp íj fíall. Ítem var úr bugtenne á þessu gíle gieck þvergærdur austur epter landslegínu og austur íj annað gíle, þar fyrer austann og sa gærdzende ystri endte nærri að íjafnbyðe á tunum á Flíótsdal og íj þeim gærdi fundum var íj. þúfur með sama úmbúnade og soðann lyríttum sem skrifað stendur um þá fyrstu þufuna. It[em]: gaungíæfðum vier allstarar þar oss þotti líkindum giegn, og fundum aungvann lölegann lyrítt nie gærd, þar oss þotti epter vorre skínseme epter lögum landamerkia vera meiga. Ítem skodudum vier það víðargíle er Magnus sagði að Nærfi hefði sier að selt, enn það sama gíle rann með 3 kvíslum ofann íj fíallenu, þar með voru tungur mílle þeirra gíla kalladar þrætutungur. It: Su austasta kvísl er rann íj þetta víðargíle rann þvert austann fyrer þann gærd er áður er skrifaður íj Störahól. Og þar fyrer að oss þotti íjafnvíst huort tueggia, og að suo þrofudu gíordum vier þessa greín á, að vier tókum sionhendingur víðargíle, og suo til landnordurs íj þann ytra Hnúk er stendur fyrer nedann rauðyrpu flater upp yfer Klófatorfu íj efrí bran, Kom oss þetta saman og ásatter urðum þetta skaðlaust vera munde huortutveggium epter því Magnus hlíðadi til og víllði láta sier nægia, þó þesse vor sionhending væri frek íj átólulaust hans land þar til að annað bevíasat sannara með lögum. Og til meire aúdsýningar híer um, að suo íj sannleíka er, sem fyrr skrifað stendur, þryckium vier vor ínnsígle á þetta bréf, huórt skrifað var á Nupi íj Flíotshlíð, á sama ári, enn deígi syðar en fyrr seiger.¹

Áríð 1670 seldi Níkulás Benedíksson séra Oddi Eyjólfssýni jórdína Fljótsdal til ystu ummerkja móts víð aðrar jarðir. Landamerkjum er nánar lýst í afsalínu og þá einnig móts víð Barkarstaði:

Eru þessi ríett og sönn Landamerki Jarðarinnar Fljótsdals eftar því Eígnarmenn Jarðarinnar hafa Verði selldt hana og íeg hefe bæde sjálfur vítað og af gömlum Mönnum langsamlega heirt. Að austanverðu í Fremra Kanastagíle og úr því vestur í Klófníng. Enn að vestanverðu Víðargíle hvert ráða á Landamerkiú millí Fljótsdals og Barkastada allt á Fjall upp í norður.²

Landamerki millí Barkarstaða og Fljótsdals voru aftur til skoðunar á fímmtarstefnu 1. október 1675. Þá var m.a. lagt fram fyrrnefnt landamerkjabréf frá 1592, „hvórt þó eí fullkomna Greín gjórir umm víss Landamerki átólulaust, enn gétur þó umm vafalaust Land Fljótsdals“. Síðan segir í sáttargerð frá þessum sama fundi:

Enn nú með því að eínginn Skjóleí frammkomu af Hendí þeirra Bræðra Jons og Ellíns Eírkssona, þá gjórdi Eígnarmennirnir beggja Jarðanna með fríðsamlegre Forlíkun þessi Landamerki sem standu skulu um Allður og Æfí fyrir þá og þeirra Eptirkomendur sem var í fyrstu: Það Gíle sem kallad er Víðargíle og liggur í millum beggja Jarðanna, hvert ráða skuli að nedanverðu, og allt í Fjall upp, eptir

1 Skjal nr. 2 (12). Landamerkjabréf þetta er í apogr. A.M. 5050. Uppskríftin er samlesín 30. janúar 1929 af Hannesi Þorsteínsýni þjóðskjalaverði og Vílhelm Jakobsýni.

2 Skjal nr. 2 (13). Afrit bréfsíns var vottað og staðfest 29. maí 1707.

þeim Læk sem rennur næst Hrutabotnum að vestan. So Prætutúngur skulu eign Barkastada, enn Hrutabotnar Fljótisdals.

I annan Máta tilskildi Heidurligur Kjennimann Sra Oddur Ejólfsson enn játudu Eignarmenn Barkastada Jón og Ellendur Ejrikssynir, að Beit i Prætutúngum fyrir vestan Hrutabotna skildi vera Fljótisdals Eignum eda Ábúendum frials og heimil, án allrar Klögunar og Eptirtals, þá þeir i Fljótisdal þirftu það Land að brúka, annadhvört i Misgáangi eda Nausinja Nafni, en afskilid fullkomlega af Sra Oddi Ejólfssyni fyrir hann og hans Eftirkomendur Eignarm. Jardarinnar Fljótisdals að Hrutabotnar edur nockurt Land fyrir austan Vidargil sem þeirra Jördu tilheyrir, væri i nockurn Máta beitt edur brúkad framur enn rjett er og Lög leifa.¹

Í jarðabókum 1686 og 1695 eru Barkarstaðir metnir á 20 hundruð og einnig í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vidalíns frá 1710.² Í Jarðabók Árna og Páls er afrétti jarðarinnar lýst:

Afrjett á jörðin so sem Fljótisdalur,³ líka er jörðum i Fljótshlíð eignaður annar afrjettur kallaður Miðmörk (Þórs-mörk) og er hann líka brúkaður fyrir lömb á sumur af nokkrum búendum i Fljótshlíð.⁴

Þar eru einnig nefndar tvær hjáleigur frá Barkarstöðum, Borg og Barkarstaðahjáleiga en báðar voru komnar i eyði þegar Jarðabókin var gerð.

Barkarstaðir eru skráðir 20 hundruð að dýrleika i Jarðatali Johnsens 1847 en 39,9 hundruð i Nýrri jarðabók 1861.⁵

Í gerðabók jarðamatsnefndar 1849 er það eitt sagt um beitiland Barkarstaða að það sé ekki mikið en gott.⁶ En i gerðabók fasteignamatsnefndar 1916 eru þau orð höfð um beitilandið að það sé „fremur lítið en skjólgott, fjalllendi, og allgott til beitar. - Smalamenska fremur hæg“.⁷

Landamerkjabréf Barkarstaða var undirritað 30. júní 1888 og er þannig:

Landamerkjaskjal fyrir Barkarstaðalandi.

Í umboði prófestsins séra Sæmundar Jónssonar á Hraungerði i Árnessýslu sem eiganda og umráðamanns jarðarinnar Barkarstaða i Fljótshlíð, skráset ég undirskrifaður ábúandi nefndrar jarðar, landamerki jarðarinnar, til ystu ummerkja við næstliggjandi jarða lönd; og tiltek þá fyrst að vestanverðu á milli Barkarstaða og Eyvindarmúlatorfunnar, að þar ræður Bleiksá eda Bleiksárgljúfur, allt frá upp-tökum hennar upp i hraunum, og niður á jafnslettu (nema hvað sagt er að Eyvindarmúli eigi vestri part af Lambatungum, enn þær liggja fyrir norðan Barkarstaðaheiði upp við hraunin). - Aftur frá jafnslettu fram yfir þvera aura ræður foss, er fellur vestanmegin i gljúfrið, ofanvið hábrúnina og „Síðjarfur“ heitir, þannig, að hann á alltaf að sjást og er það i hádegisstað, allt austur að Stórumerkurlandi, sem talið er úr landnorðurhorni á stóra „Dímon“ beina stefnu i „Lausöldu“, sem stendur á aurunum vesturundan Þórsmerkurrana.

Aftur tiltakast mörkin á milli Barkarstaða og Fljótisdals þessi: Vidargil, neðan frá jafnslettu neðan við

1 Skjal nr. 2 (13).

2 Björn Lárússon 1967, s. 138.

3 Í kaflanum um Fljótisdal standa þessi orð um afréttinn: „Afrjett á jörðin saman við aðrar jarðir i Fljótshlíð og hefur þar af helst not sumar og vetur sökum nálægðar“ (*Jarðabók Árna og Páls* 1, s. 138).

4 *Jarðabók Árna og Páls* 1, s. 139.

5 Skjöl nr. 4 (21 og 22).

6 Skjal nr. 2 (18).

7 Skjal nr. 2 (19).

Selhóla og inneftir Stórhólgili, og svo á fjall upp í norður, á milli Hrutabotna og Smérbrekknna, líka kallaðar Þrætutungur. - Enn aftur að neðanverðu úr Viðargilsmynni, fram yfir þvera aura í hádegisstað, að áður nefndu Stórumerkurlandi.

Afrétt á jörðin Grænafjall og Þórsmörk, að tiltölu við aðrar jarðir sveitarinnar.

Hvað þessi landamerki snertir á milli Barkarstaða og Fljótsdals, þá hefir verið farið eftir forlíkunar-skjali gjörðu að Fljótsdal 1675, á milli eiganda Fljótsdals, séra Odds Eyjólfssonar, og eiganda Barkarstaða, bræðranna Jóns og Erlendar Eiríkssona, og er þar áskilið: „að beit í Þrætutungum fyrir vestan Hrutabotna, skuli vera Fljótsdalseigendum eða ábúendum frjáls og heimil, án allrar klögunar og eftirtals, þá þeir í Fljótsdal þyrftu það land að brúka, annaðhvort í misgangi eða nauðsynjanafni“; einnig er þar ákveðið að þessi „landamerki skyli standa um aldur og æfi“.¹ Þessum landamerkjum eru líka samhljóða vitnisburðir gamalla manna, er hér voru unglingar, vinnuhjú hjá Jóni prófasti Halldórssyni.

Barkarstöðum 30. júní 1888

Tómas Sigurðsson

Hvað framanskriðuð landamerki snertir á milli Barkarstaða og Eyvindarmúlatorfunnar erum við samþykkir

Jón Þórðarson Sigurður Tómasson

Ósamþykkur fyrir Fljótsdalinn Ágúst Jónsson.²

Landamerkjabréf þetta var lesið upp á manntalsþingi að Kirkjulæk 27. maí 1890 og ritað í landamerkjabók.

Heimildir benda ekki til annars en að eftir gerð landamerkjabréfsins hafi Barkarstaðir verið framseldir á hefðbundinn hátt og veðsettir.³

5.4. Fljótsdalur ásamt Þórólfsfelli

Ekki liggja fyrir heimildir um Fljótsdal frá miðöldum. Í jarðabók frá 1686 er Fljótsdalur sagður í bændaeign, 20 hundruð (miðað við landskuld), en í jarðabók 1695 er jörðin talin 12 hundruð að dýrleika að fornu mati og einnig í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns 1710 og Jarðatali Johnsens 1847.⁴ Í Nýrri jarðabók er Fljótsdalur hins vegar metinn á 33,2 hundruð.⁵

Í kafla 5.3. (Barkarstaðir) er birt lýsing á mörkum milli Fljótsdals og Barkarstaða frá 1592. Þar er einnig gerð grein fyrir landamerkjum Fljótsdals eins og þau koma fyrir í afsali 1670 þegar Nikulás Benediktsson seldi séra Oddi Eyjólfssyni jörðina til ystu ummerkja móts við aðrar jarðir. Fimm árum síðar (1675) gerðu eignarmenn jarðanna Fljótsdals og Barkarstaða með sér samkomu-lag um landamerki og er þeim lýst í áður nefndum kafla um Barkarstaði.

Í gerðabók jarðamatsnefndar 1849 segir m.a. um jörðina Fljótsdal:

1 *einnig* – æfi bætt við milli lína.

2 Skjal nr. 2 (2).

3 Sbr. skjöl nr. 2 (29), 4 (70, 91, 117). *Sunnlenskar byggðir* 4, s. 389-390.

4 Björn Lárússon 1967, s. 91. *Jarðabók Árna og Páls* 1, s. 137. Skjal nr. 4 (21).

5 Skjal nr. 4 (22).

Fljótsdalur, tún eru góð enn ecki stór, engjar ecki litlar enn gríttar og snögglendar, hagagánga á vetrum góð því land er rumgott.¹

Um beitolandið segir í fasteignamati 1916 að það sé „víðlent, skjólgott og kjarngott, en fremur snjóþungt. - Fremur erfið smalamenska“.²

Landamerkjabréf Fljótsdals var undirritað 24. maí 1890 en athygli vekur að þar er vesturmörkum ekki lýst:

Landamerkjabréf.

Landamerki fyrir jörðinni Fljótsdal liggjandi í Eyvindarmúlakyrkjusókn og Fljótshlíðarhreppi eru þessi sem hér greinir:

Að austanverðu milli afréttar Fljótshlíðarhrepps og jarðarinnar Fljótsdals ræður mörkum það gil sem nefnt er: fremsta Kanastaðagil; að neðanverðu þar sem gilið í hálendinu þrýtur ræður mörkum bein stefna í suður allt að Stórumerkur-marki; enn að ofanverðu tekst markið úr fyrnefndu gili (Kanastaðagili) þar sem bein stefna frá austri til vesturs lendir í efri Þórólfsárklofning; ræður svo Þórólfsá frá fyrnefndum klofning merkjum á fjall upp í norður allt að mörkum á milli Fljótshlíðar og Rangárvalla.

Jörðin Fljótsdalur á upprekstur á Græna fjallsafrétti; skógarhögg og hagbeit á Þórsmörk eftir hlutfalli réttu móts við aðrar jarðir í hreppnum.

Að þetta séu hin réttu og sanngjörnu landamerki millum jarðarinnar Fljótsdals og afréttar Fljótshlíðarhrepps höfum vér undirskrifaðir komið okkur saman um og samþykkt hver með öðrum, hverju vér til sannindamerkis og vitnisburðar ritum nöfn vor með eigin hendi.

Fljótsdal 24. maí 1890

Jón Jónsson m.e.h. Fyrir afrétt hreppsins er hreppsnefndin

Ágúst Jónsson m.e.h. ósamþykk

Úlfar Jónsson m.e.h. Guðm. Guðmundsson

oddviti³

Landamerkjabréfið var lesið upp og bókað á manntalsþingi að Kirkjulæk 27. maí 1890 og ritað í landamerkjabók.

Árið 1966 keypti Fljótshlíðarhreppur⁴ Þórólfsfell af eiganda Fljótsdals ásamt ræktuðu túni (um 2 hektara), fjárheldri girðingu, fjárhúsi fyrir 200 fjár og heyllöðu. Lega og lögun hins selda lands var sem hér greinir:

Þórólfsá frá upptökum í Tindfjallajökli að undirlendi. (Gljúfrið ræður.) Frá miðjum farvegi í Þórólfsár-

1 Skjal nr. 2 (18).

2 Skjal nr. 2 (19).

3 Skjal nr. 2 (1).

4 Sveitarsjóður Fljótshlíðarhrepps er skráður eigandi Þórólfsfells (sbr. skjal nr. 4 (92)).

gljúfri þar sem undirlendið byrjar, beina sjónhendingu í vestasta skerhnjúkinn á Eyjafjallajökli. (Skerhnjúkur er fyrir austan Hádegishnúk í Fljótssdal.)¹

Þórólfsfell var síðan lagt til afréttar en ekki er ljóst hvort það gerðist með lögformlegum hætti.²

Heimildir benda ekki til annars en að eftir gerð landamerkjabréfsins hafi Fljótssdalur verið fram-seldur með hefðbundnum hætti og veðsettur.³

5.5. Fljótshlíðarfréttur (Græna-fjall)

Afréttur Fljótshlíðinga er á Græna-fjalli. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (1710) er þessi frásögn í upphafi kaflans um Fljótshlíð:

Einhyrningur. (Under Einhyrninge) hefur í gamaldaga (eftir því sem menn segjast heyrt hafa) bær so kallaður verið, sást þar fyrir 50 árum til tófta brota. Er þetta pláts í miðjum afrjett Fljótshlíðar manna, hver nú er almennilega kallaður Græna-fjall, og er so vel þetta takmark sem landið þar um kring brúkað fyrir afrjett. Enginn veit nú frammar að segja um bygging þessarrar jarðar; landið er mjög blásið og komið upp hraun og hrjóstur, og þar fyrir öldúngis óbyggilegt.⁴

Árið 1753 voru Græna-fjall, Þórsmörk og Langanes lögfest til að sporna gegn ólög-mætri nýtingu manna í öðrum sveitarfélögum á hlunnindum þessara svæða. Tekið var fram að Græna-fjall væri lögfest í nafni allra bænda í Fljótshlíð:

So sem oss underskrifudum er vitanlegt ad eigenn Sión og Umkunnugra Underlage, hvörsu ad so kall-ader Fljótshlíðar Afretter Græna-fjall og Þórsmörk ásamt Skogarplatzenu Langanese (sem efter viss-um Máldögum tilheirer Hollts og Storadals Kyrkium) eru yferfallenn og underlögð storkostlegum Yfergange og rangfullre Yrkingu margra Utann Sveitar Manna, sem rifa, skera og brenna Skogar-platzed, beita og undertroda Haglended med sinum Kvikfenade. Hvern [Hverer?] takmarka ólöglega Yrkingu eg Sigurdur Sigurdsson Jardanna Teigs og Storadals so vidt Þórsmörk og Langanes snerter, enn vid Hreppstíorar j Fljótshlíð, allra Sveitar Bænda vegna, það Græna-fjalls og Þórsmörkur (ad nockru Leite) Afrettum vidvikur. Þá lögfestum vid Underskrifader eigenn vegna og j Umbode annæra adurgreinda Afrette og Skogarplatz jnnann tiltekenna Takmarka.

1o Græna-fjall fra Þórólfsfelle j Tinðfialla Jökul, þaðann j Stora Græna-fjall sem jnnst er á Afrettenum. Sidann rædur ad austann og sunnann Markárflót. 2o Þórsmörk mille Þraungar og Krossár upp under Jökul ásamt sokölludum Teigs Gudrunar og Mulatungur. 3o Langanes allt fra Storumerkur Eingia-garde, jnn under Fall Jökul med Sudurhlidum öllum á Stachhollte. Hvar vid adgætande er ad halft Langanes med vissum Örnefnum og Jtökum á Þórsmörk, lögfestest af mier Sigurde Sigurdssyni, effter Bon og Fullmagt Veleruverdugs Holltz Stadarhalldara. Fyrerbiódum vier einum og sierhvörium fyrrgreinda Afrette og Skógarplátz j nochrum sier nitia, beita, bruka, yrkia, edur nockra Gagnsemd af hafa, under fullkomna Landnámz Sekt, og adrar frekustu Skadabætur effter Lögum, af þeim visvitande hier á móti brítur. Enn hvör sá sem meinar sig Skóg edur önnur Jtök eiga jnnann fyrrgreindra Takmarka, sem þesse Lögfesta uppastendur, advarast hier med ad frammleggja sin Skilrike þar fyrer, á næstkomande K[yr]kiulækjar og Hollts Vor Manntals Þingum. Stande Lögfesta þesse til Sekta um næstu 12 Mánude. Enn fyrir Máldaga so leinge henni er ei ad Lögum hrunded.⁵

1 Skjal nr. 4 (96). Sbr. skjal nr. 4 (95). Afsalið var undirritað 11. júlí 1966.

2 Þetta var ekki upplýst við skýrslutökur í máli nr. 4/2003.

3 Sbr. skjöl nr. 4 (74, 116). *Sunnlenskar byggðir* 4, s. 387.

4 *Jarðabók Árna og Páls* 1, s. 137.

5 Skjal nr. 2 (14).

Til Stadfestu eru Underskrifadra Nöfn að Hljðarenda j Fljótshljó D 11ta Septembris A^o 1753.

S. Sigurdsson

Oddur Þordarson Olafur Angrimsson¹

Lögfesta þessi var lesin við kirkjurnar að Dal (Stóradal), Holti, Steinum, Skógum og Hólum (Eyvindarhólum) í september 1753 „soknarfolke ahejrande“ og fyrir rétti að Holti 28. maí 1754.² Í lýsingum Innhlíðarsóknar frá 1844 kemst séra Stefán Hansson svo að orði um afréttinn:

Grænaþjall í austur-landnorður inn af sóknunum, almenningur, þangað reka Inn- og Úthlíðarmenn. Réttir eru: Fljótshlíðar- eða Kirkjulækjarréttir liggjandi í Kirkjulækjarlandi, eingöngu fyrir áðurgreindar sóknir, haldnar 22 vikur af sumri.³

Sama ár lýsir séra Jón Halldórsson á Breiðabólstað afrétti sóknarinnar á þessa leið:

Afréttarland (úr Fljótshlíð) er Grænaþjall (almenningur). Fljótshlíðarsveit ein á þar upprekstur. Líka tilheyrir sveitinni (í hið minnsta öllum privat eignum) hálf Þórsmörk, sem af fæinum er notuð bæði sumar og vetur.⁴

Undir lok aldarinnar var lýst landamerkjum milli Fljótshlíðarhrepps og Rangárvallahrepps bæði á hrauninum og afréttum:

Úr fjallinu Þríhyrning sjónhending í Hæringsfell (samkvæmt landamerkjabréfi á milli Þorleifsstaða og Kyrkjulækjar) og svo úr Hæringsfelli aftur sjónhending í landnorður inn hraunin á hæsta hnjúkinn á Tindfjallajökli, úr honum austur yfir jökulinn í stærsta gilið norðan í jöklinum, þaðan í Þrætuhöfuð, úr því ræður áin „Hvítmaga“ og aðskilur hún afréttina Rangárvalla-afrétt og Grænaþjall, þar til hún fellur í Markarfljót. Úr því ræður Markarfljót og aðskilur afrétt Fljótshlíðarhrepps, Grænaþjall, frá öðrum afréttum, allt þar til kemur fram að landamerkjum jarðarinnar Fljótsdals.

Fljótshlíðarhreppi 2. maí 1892

(Í umboði hreppsnefndar)

Guðm. Guðmundsson

Fyrir Teigseignina samþykkur Guðm. Guðmundsson

Fyrir Hlíðarendatorfuna samþykkir

Fyrir Eyvindarmúlatorfu samþykkir⁵

1 Skjal nr. 2 (14).

2 Skjal nr. 2 (14).

3 *Rangárvallasýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1845, 1856 og 1872-1873*. Reykjavík 1968. S. 87.

4 *Rangárvallasýsla*, s. 98-99.

5 Hér fyrir aftan standa engin nöfn.

Fyrir Barkarstaði samþykkir Tómas Sigurðsson

Fyrir Fljótssdal samþykkir Ágúst Jónsson

Fyrir Þorleifsstaði samþykkir Guðrún Guðmundsdóttir

Þuríður Jónsdóttir, samþykk fyrir Rauðnefsstaði

Á afréttarmörkum milli Laufaleitar og Grænaþjalls

samþykkir Steinn Guðmundsson (oddviti Rangárvallahrepps)¹

Landamerkjabréf þetta var lesið upp og bókað á manntalsþingi að Kirkjulæk í Fljótshlíð 18. maí 1892 og ritað í landamerkjabók.

Afréttarins er ekki getið sérstaklega í jarðamötum frá 19. og 20. öld en í fasteignamati 1916 er þó þessi athugasemd:

Athugasemd.

Allar jarðir í Fljótshlíðarhreppi eiga rétt til uppreksturs á Grænaþjall. (Liggur það frá bygðinni að Rangárvallafrétti, vestan Markarfljóts.-) Þær eiga og, að undanskildum Breiðabólstaðarjörðum og Austur-Torfástöðum, skógarítak á Þórsmörk, 1 hest á ári fyrir hver 5 hundr. forn, og einnar kindar beit eftir sömu reglu. Þetta er hálf beit á Þórsmörk. Hinn helmingur beitarinnar tilheyrir Oddaprestakalli og er hann nú leigður Inn-Hlíðarmönnum (Fljótssdalur - Hlíðarendi). Alls er þessi beit fyrir 200 fjár (tólfrað). Fé þetta gengur að öllu leyti úti yfir veturinn gjafar- og hirðalaust.

Inn af Þórsmörk eru smáafréttir sem kallaðir eru Tungur og eru notaðar frá Háu-Múla (Eyvindarmúla-tungur) og Árkvörn (Teigstungur). Afréttir þessir þykja svo rír, að eigendur vilja láta beit á þeim fyrir smölun.²

Afréttir þeir, sem vikið er að í lok athugasemdarinnar (smáafréttir inn af Þórsmörk), munu vera á því landi sem Jörundur goði fór eldi og lagði til hofs, sunnan Krossár frá Jökulsá og inn í botn Krossárdals (sbr. kafla 5.1.).³ Í athugasemdunum eru Tungurnar sagðar notaðar frá Háamúla (þ.e. Eyvindarmúlatungur) og Árkvörn (þ.e. Teigstungur). Háimúli og Árkvarnarkot voru samkvæmt Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns hjáleigur Eyvindarmúla en þar er þess ekki getið að sú jörð eða hjáleigur hennar hafi átt nein réttindi í Tungunum. Af heimildum verður ekki séð að Eyvindarmúla hafi verið eignaðar Múlatungur fyrr en í landamerkjabréfi jarðarinnar frá 1. júní 1891 (sbr. kafla 5.2.).⁴

Hér er einnig rétt að vekja athygli á því sem stendur í 56. gr. reglugerðar fyrir Rangárvallasýslu um notkun afrétta, fjallskil, réttahöld, meðferð á óskilafénaði, grenjaleitir, refaveiðar o.fl., nr. 72, 8. ágúst 1921. Greinin fjallar um „smáafrétti“:

Hreppsnefnd Fljótshlíðarhrepps og hreppsnefnd Vestur-Eyjafjallahrepps skulu sjá um fjallskil, rétta-

1 Skjal nr. 2 (6).

2 Skjal nr. 2 (19).

3 Haraldur Matthíasson 1982 (2), s. 429.

4 Sbr. skjal nr. 3 (88) (jarðamat 1849). *Rangárvallasýsla* 1968, s. 76 (lýsing Einars Sighvatssonar hreppstjóra á Þórsmörk frá um 1840)

höld og grenjaleitir o.s.frv. á Þórsmörk, en hreppsnefnd Fljótshlíðarhrepps á Teigs-, Múla- og Guðrúnartungum. Hreppsnefnd Vestur-Eyjafjallahrepps sér um það á Almennungum, Merkurtungum, Stakkholti og Steinsholti, og hafa hreppsnefndirnar rétt til að gera nauðsynlegar fyrirskipanir í þessu efni. Sá eða sú hreppsnefnd, sem heldur Goðaland til uppreksturs, hafi öll umráð yfir afréttinum, að því er snertir réttahöld, grenjaleitir o.fl. og skal þar halda skilarétt. Eigi má þá sá, er heldur Goðaland, láta reka fé yfir jökul að haustlagi.¹

Afréttinum Grænafjalli og mörkum hans er lýst nákvæmlega í greinargerð Oddgeirs Guðjónssonar, hreppstjóra Fljótshlíðarhrepps, árið 1979:

Grænafjall, afréttur Fljótshlíðarhrepps, hefur verið eign allra jarða í Fljótshlíðarhreppi og notaður af búendum sveitarinnar sem beitiland frá landnáms tíð.

Takmörk afréttarins eru þessi: Úr hæsta tindri Tindfjallajökuls yfir jökulinn í stærsta gilið norðan í jöklinum, þaðan í Þrætuhöfuð, síðan ræður áin Hvítmaga og skilur hún afrétti Rangárvalla og Fljótshlíðarhrepps þar til hún fellur í Markarfljót. Úr því ræður Markarfljót og aðskilur afrétt Fljótshlíðarhrepps Grænafjall frá öðrum afréttum allt þar til kemur fram að Lausöldu (Jökulsteini). Þaðan sjónhending í Háköll á Stóra-Dímon þar til kemur að landamörkum jarðarinnar Fljótisdals.²

Frá ómunatíð var afrétturinn Grænafjall safnaður á þremur dögum en árið 1958 var reistur skáli við Einhyrning, og dugðu eftir það tveir dagar til smölunar. Skáli þessi og annar, við Þórólfsfell, eru í eigu fjallskilasjóðs Fljótshlíðarhrepps.³ Afréttarfé hafði þá jafnframt fækkað nokkuð, úr 4000-5000 í um 2000 sem kom til rétta í fyrstu leit.⁴ Á síðari árum hefur þriðja leit ekki verið farin nema sérstök ástæða hefur þótt til. Lengst var farið í leitir vestur í Mófellsbætur á mörkum Rangárvalla- og Fljótshlíðarafréttar og í Botninn í undirhlíðum Tindfjallajökuls.⁵

Í upphafi þessa kafla er vitnað í frásögn Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns um tóftabrot undir Einhyrningi. Sumarið 1885 fór Brynjólfur Jónsson frá Minnanúpi á þessar slóðir og taldi sig finna bæjarrúst „við botn lækjar þess, er fellur um Einhyrningsflatar“. Rústin var „grjót-dreif“ og fundust í henni brýnisbrot með meitilsegg á öðrum enda, þrjú smábrot af ryðjárn og sindurmolar. Einnig taldi Brynjólfur víst að á milli Gilsár og Þórólfsfells, í „halllendi upp undir Tindfjallajökul“ hefði verið bærinn Kanastaðir, í landnámi Þórólfs Askssonar.⁶ Engar frekari heimildir eru um byggð á þessum svæðum.

5.6. Emstrur

Emstrur nefnist afréttur Hvolhrepps.⁷ Afréttur með því nafni er ekki nefndur í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá byrjun 18. aldar en Sveinn Pálsson minnst á þær þegar hann var þar á ferð 1793. Hann segir Emstrur vera nafn á nokkrum litlum afréttum austan við Markarfljót, beint á mói Grænafjalli. Síðan lætur hann þess getið að fornmenn kunni að hafa nefnt Emstrurnar Goða-

1 Skjal nr. 4 (34). Sams konar ákvæði eru í eldri fjallskilareglugerðum, sbr. 60. gr. reglugerðar fyrir Rangárvallasýslu um notkun afrétta o.fl., nr. 80, 7. júní 1915 (skjal nr. 4 (36)); 62 gr. reglugerðar fyrir Rangárvallasýslu um notkun afrétta o.fl., nr. 8, 12. janúar 1911 (skjal nr. 4 (37)) og 66. gr. reglugerðar fyrir Rangárvallasýslu um notkun afrétta o.fl., nr. 58, 1894 (skjal nr. 4 (38)).

2 Skjal nr. 4 (95).

3 Kristinn Jónsson á Staðarbakka við skýrslutökur í máli nr. 4/2003.

4 Sbr. vitnisburð Kristins Jónssonar á Staðarbakka og Sváfnis Sigurjónssonar prófests við áður nefndar skýrslutökur.

5 *Sunnlenskar byggðir* 4, s. 362-363. Sbr. einnig lýsingu Sváfnis Sigurjónssonar við áður nefndar skýrslutökur. *Göngur og réttir*. 1. b. Bragi Sigurjónsson bjó til prentunar. Önnur prentun aukin og endurbætt. Akureyri 1983. S. 212-227.

6 Skjal nr. 4 (131).

7 *Göngur og réttir* 1, s. 203. *Sunnlenskar byggðir* 4, s. 474.

land og komi það heim við frásagnir gamals fólks í Fljótshlíð. Að hans sögn voru Emstrur gróðurleysur á þessum tíma.¹ Við skýrslutökur í máli nr. 4/2003 (Fljótshlíðarsvæði) var vísað til sögusagna um að Katrín Erlendsdóttir á Stórólfsholvi (1612-1693) hefði gefið Hvolhreppi þennan afrétt til að þurfa ekki að bera kostnað af því að smala hann. Engar ritaðar heimildir hafa fundist sem styðja þessi munnmæli.

Í lýsingu Stórólfsholvs- og Siglúvíkursóknar frá 1839 er gerð svofelld grein fyrir afrétti Hvolhrepps:

Hvolhreppur á afrétt á svonefndum Fremri- og Innri-Emstrum. Liggja þær í austur-landnorður frá Grænaþalli, sem er Fljótshlíðar afréttur og frá hvörju Markarfljót skilur þær. Verða þær litt notaðar vegna ófærra vatna. Siglúvíkursókn á engan afrétt.²

Eins og hér kemur fram voru litlar nytjar af Emstrum enda er þeirra hvorki getið í jarðamatið 1849 né fasteignamati 1916.³

Í bréfi, dags. 15. nóvember 1979, lýsir oddviti Hvolhrepps mörkum afréttarins á þessa leið:

Emstrur nefnist afréttur Hvolhrepps. Afrétturinn takmarkast að sunnan af Mýrdalsjökli og Syðri Emstruá. Að vestan skilur Markarfljót afréttinn frá Fljótshlíðar afrétti allt að Kaldaklofskvísl, en milli Rangárvallaafreftar liggja mörkin um Kaldaklofskvísl eftir Þrætutanga og upphaflegum farvegi Bláfjallakvíslar austan Bláfjalla suður um jökul í sýslumörk.⁴

Um skriflegar heimildir varðandi eignarrétt er ekki vitað en afrétturinn hefur tilheyrt Hvolhrepp svo langt aftur sem sögur herma og eingöngu verið nýttur af Hvolhreppingum.

Mörk þessi eru eftir því sem þeir telja sem gleggst þekkja til og hafa smalað afréttinn og eru honum kunnugastir.⁵

Emstrur voru taldar bera um 600 fjár og hefur þá verið miðað við fráfarulömb.⁶ Með aukinni uppgræðslu þéttist gróðurinn, og eru dæmi um að allt að 900 fjár hafi verið rekið á afrétt.⁷ Afrétturinn þótti að mörgu leyti erfiður til nýtingar vegna fjarlægðar og torleiðis því að komast þurfti yfir vötnin sem aðskilja Emstrurnar frá öðrum afréttum.⁸ Á seinni hluta 19. aldar var notaður bátur á Markarfljóti til að ferja menn og fê þar yfir, en laust fyrir 1880 varð slyss, bátnum hvolfdi, og drukknuðu tveir menn af honum. Árið 1913 var sett kláfferja á Markarfljót, og var hún í notkun allt þar til brú var gerð neðan við kláfinn um 1980.⁹

1 *Ferðabók Sveins Pálssonar. Dagbækur og ritgerðir 1791-1797*. 1. b. Reykjavík 1983. S. 259, sbr. s. 253 og sama rit, 2. b. (Reykjavík 1983), s. 505.

2 *Rangárvallasýsla* 1968, s. 124. Með lýsingu Einars Sighvatssonar hreppstjóra í Ystaskála á Þörsmörk og nálægum afréttum frá 1845 fylgir uppdráttur þar sem m.a. Emstrur eru merktar inn (sama rit, s. [72]).

3 Sbr. skjöl nr. 2 (18, 19).

4 Að sögn Guðmundar Inga Gunnlaugssonar eru mörk Hvolshrepps og Rangárvallahrepps Bláfjallakvísl austan Bláfjalla (skýrslutökur í máli nr. 3/2003, 17. september 2003).

5 Skjal nr. 4 (95).

6 *Sunnlenskar byggðir* 4, s. 478.

7 *Göngur og réttir* 1 (1983), s. 205.

8 *Sunnlenskar byggðir* 4, s. 477-478. Sbr. nafngiftina Emstrur sem mun dregin af sögninni amstra (þrælka, erfiða, kveinka sér) og vísar þá trúlega til erfiðra samgangna á afréttinn (sbr. Þórhallur Vilmundarson: „Emstrur.“ *Grímnir. Rit um nafnfræði*. 2. h. Reykjavík (Örnefnastofnun Þjóðminjasafns) 1983. S. 63-64. *Göngur og réttir* 1 (1983), s. 203).

9 Sbr. *Sunnlenskar byggðir* 4, s. 478. Sváfnir Sigurjónsson við skýrslutökur í máli nr. 4/2003. Brúin er í svokölluðum Króki, nokkru neðan kláfsins (www.nat.is).

Árið 1990 var gerður samningur milli Landgræðslu ríkisins og sveitarstjórnar Hvolhrepps. Helstu ákvæði samningsins voru þessi:

1. grein

Bændur í Hvolhreppi munu ekki reka eða flytja búfé á Emstrur a.m.k. næstu 5 ár.

2. grein

Landgræðsla ríkisins mun annast viðhald á ristarhliði við brú á Markarfljóti milli afréttar Hvolhrepps og Fljótshlíðarhrepps.

3. grein

Hvolhreppur annast lögbundin fjallskil á Emstrum í samráði við Landgræðsluna. Landgræðslan ber kostnað af fjallskilum, samkvæmt nánara samkomulagi, meðan samkomulag þetta gildir eða þar til hætt er að reka fé á Rangárvallaafrétt.

4. grein

Landgræðslan mun vinna að landgræðslu á afréttinum í samráði við heimamenn eftir því sem fjárveitingar leyfa.

5. grein

Sveitarstjórn Hvolhrepps mun beita sér fyrir því að fé sem kemur fram við haustleitir verði fargað.¹

Samhljóða samningur var gerður árið 2002 milli Landgræðslu ríkisins og sveitarstjórnar Rangárþings eystra (áður Hvolhrepps).²

Á Emstrum eru tveir skálar. Annar er leitarmannaskáli, á Mosunum, rétt neðan við brúna, í eigu Hvolhrepps. Leitarmannakofi var áður í Hattafellsgili en hann er nú í einkaeign.³ Hinn skálinn er í Botnum og í eigu Ferðafélags Íslands.⁴

Í samantekt um Hvolhrepp frá 1974 kemur fram að sauðfé í Hvolhreppi gekk að mestu í heima-
högum því að afréttarlandið, Emstrur, norður af Almenninum, væri bæði lítið og lélegt.⁵ Er það sögn manna að bæði hafi verið reynt að selja afréttinn og gefa en enginn viljað kaupa eða þiggja.⁶

1 Skjal nr. 6 (3).

2 Skjal nr. 6 (4).

3 Sváfnir Sigurjónsson prófastur við áðurnefndar skýrslutökur. Sbr. einnig vitnisburð Kristins Jónsson á Staðarbakka við sömu skýrslutökum.

4 Sbr. skjal nr. 4 (110).

5 *Rangárþing*. Greinargerð um héraðið á ellefu alda byggðarafmæli 1974. Þjóðhátíðarnefnd Rangárvallasýslu 1974. S. 49.

6 *Sunnlenskar byggðir* 4, s. 478.

6. NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

6.1. Inngangur

Í úrskurðum óbyggðanefndar á fyrsta landsvæðinu sem tekið var til meðferðar, málum nr. 1-7/2000, er í kaflanum „Almennar niðurstöður óbyggðanefndar“ gerð grein fyrir athugunum og niðurstöðum um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þeirra mála sem undir nefndina heyra. Í úrskurðum óbyggðanefndar á næsta landsvæði sem tekið var til meðferðar er í kaflanum „Viðauki við almennar niðurstöður óbyggðanefndar“ aukið við þessa umfjöllun og nokkrum nýjum atriðum bætt við, sjá mál nr. 1-5/2001. Framangreindir tveir kaflar hafa nú verið felldir saman, með lítills háttar breytingum, og fylgja í viðauka með úrskurði þessum.

Þannig er gefið yfirlit um gróðurfar á Íslandi við landnám og þær breytingar sem á því hafa orðið síðan. Einnig er fjallað um landnám, hefð og lög sem stofnunarhætti eignarréttinda. Gerð er grein fyrir flokkun lands í jarðir, almenninga og afrétti og eignarréttarlegri þýðingu þessara hugtaka. Hugað er sérstaklega að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka sem og eignarhaldi á og undir jökulum og mörk við jökul eða á. Þá er fjallað um það hvort og þá hvaða vísbendingar um eignarréttarlega stöðu lands megi draga af fyrirkomulagi fjallskila og tilvist ítaka til lands eða sjávar, hvaða réttur felist í fjörueign og hver séu merki sjávarjarða til hafsins. Því næst er fjallað um efni og gildi þeirra heimilda sem helst fjalla um eignarréttindi fyrir á tímum. Í því sambandi er gerð sérstök grein fyrir jarðamötum og jarðabókum, máldögum og vísitassium, lögfestum, jarðabréfum og landamerkjabréfum, afsals- og veðmálabókum. Loks eru dregnar saman meginniðurstöður um þau atriði sem að framan hafa verið rakin.

Þá hefur óbyggðanefnd við úrlausn sína litið til og tekið mið af niðurstöðum Hæstaréttar í fyrstu dómum réttarins í Þjóðlendumálum, varðandi úrskurð óbyggðanefndar í máli nr. 4/2000, Biskupstungnaafreitur og efstu lönd í Biskupstungnahreppi. Dómar þessir voru kveðnir upp 21. október 2004 í málum nr. 47 og 48/2004.

Í þeim köflum, sem hér fara á eftir, verður gerð grein fyrir þeim sérstöku forsendum sem úrskurður óbyggðanefndar í máli þessu byggir á. Sú umfjöllun er í beinu samhengi við framangreindar almennar niðurstöður óbyggðanefndar á svæðum I og II og vísar til þeirra. Í upphafi verður fjallað um landnám á því svæði sem hér er til meðferðar og því næst koma niðurstöður óbyggðanefndar um eignarréttarlega stöðu einstakra landsvæða, í staðfræðilegri röð frá vestri til austurs.¹ Þá verður fjallað um ákvörðun málskostnaðar. Loks verður gerð grein fyrir tæknilegum atriðum.

6.2. Landnám

Í Sturlubók og Hauksbók eru nafngreindir nokkrir landnámsmenn á því svæði sem nefnt er Fljótshlíð. Ketill hængur Þorkelsson nam öll lönd milli Þjórsár og Markarfljóts. Hann á þó einkum að hafa eignað sér land milli Rangár og Hróarslækjar en látið öðrum eftir aðra hluta landnámsins til búsetu. Í Melabók eru nefndir fleiri landnámsmenn á svæðinu: Baugur, föstbróðir Ketils hængs, nam „Fljótshlíð alla“ ofan við Breiðabólstað til móts við Hæng, Þorkell bundinfóti nam land umhverfis Þríhyrning og Sighvatur rauði sló eign sinni á Einhyrningsmörk fyrir ofan Deildará. Þessara manna er einnig getið í Sturlubók og Hauksbók en sagðir hafa numið land „að ráði Hængs“ í landnámi hans. Tveir aðrir landnámsmenn koma hér við sögu: Jörundur Hrafnsson byggði „fyrir vestan Fljót“ og bjó á Svertingstöðum og Þórólfur Asksson nam „Þórólfsfell á milli Deildará tveggja“ og bjó þar síðan.

1 Umfjöllun um staðhætti og gróðurfar á svæðinu er byggð á skýrslu Ingva Þorsteinssonar, ráðgjafa óbyggðanefndar á sviði náttúrufræði, sbr. skjal nr. 8, útgefnum kortum Landmælinga Íslands, örnefnaskrá frá Örnefnastofnun Íslands, athugunum í vettvangsferð, sbr. kafla 4.4., og almennum uppláttarritum, svo sem árbókum Ferðafélags Íslands.

Af frásögn Landnámabókar verður sú ályktun dregin að land milli Ytri-Rangár og Markarfljóts hafi verið numið til. Mörkin til norðurs eru hins vegar ekki tilgreind og því óljóst hvort þau hafi náð að upptökum Ytri-Rangár og Markarfljóts eða „allt inn til óbyggða“ eins og Haraldur Matthías-son gat sér til um. Til hliðsjónar má hafa nöfn efstu kennileita í landnámunum fyrrgreindra manna: Reyðarvatn (Ketill hængur), Þríhyrningur (Þorkell bundinfótur), Einhyrningsmörk fyrir ofan Deildará (Sighvatur rauði) og Deildarár tvær (Þórólfur Asksson). Þá skal þess getið að í Egils sögu Skalla-Grímssonar er komist svo að orði að Ketill hængur hafi numið „á milli fjalls og fjöru“. Sú saga þykir ekki traust sagnfræðileg heimild auk þess sem orðalagið er of óljóst til að unnt sé að draga af því afdráttarlaus ályktun um efri mörk landnámsins. Af frásögn Landnámabókar má þó álykta að landnámið hafi í einhverjum tilvikum náð lengra inn til landsins en byggð á síðari tímum.

6.3. Múlatorfa

Múlatorfa skiptist nú í Eyvindarmúla, Háamúla, Árkvörn og Múlakot I-II. Hér verður fjallað um landsvæði það sem lýst er í landamerkjabréfi fyrir Eyvindarmúlaland, hina svo kölluðu Múlatorfu í Fljótshlíð sem er með býlunum Eyvindarmúla, Múlakoti, Sauðtúni, Árkvörn og Háamúla, dags. 1. júní 1891 og þingl. 18. maí 1892, án þess að tekið sé tillit til skiptingar lands innan þeirra merkja.

Að Múlatorfu liggja Hlíðarendatorfa til vesturs, Rangárvallafréttur í fyrrum Rangárvallahreppi til norðurs, Barkarstaðir til austurs og Stóramörk í fyrrum Vestur-Eyjafjallahreppi til suðurs.

Bæjarstæði í Múlatorfu eru við rætur Múlaheiðar í beinni línu með fram veginum. Stórflyótíð Markarfljót ásamt kvíslum renna í vesturátt á rennsléttu láglandinu þar fyrir neðan. Undirlendið, sem liggur suður af hliðinni, er nefnt einu nafni Markarfljótsaurar eða Aurar, þó svo sléttar grundinnar séu víða grónar. Um Aurana flæmist Markarfljót og greinar sem úr því kvíslast. Frá Stóra-Dímon að rötum Múlaheiðar ná sléttir aurarnir 5 km breidd. Hlíðin í landi Múlatorfu er grasi gróin alveg upp á fjallsbrún fyrir utan nokkur svæði þar sem sér á klappirnar og með fram giljum og lækjum. Merkjaá kemur niður vestan við bæjarstæði Múlakots með hvítum fossi er nefnist Merkja-árfoss. Sami foss er stundum nefndur Gluggafoss þar sem vatnið fellur í gegnum glugga. Austar falla margir smálækir fram af fjalllendinu og kallast þeir einu nafni Fossar. Á austurmörkum Múlatorfu fellur Bleiksá sem á m.a. upptök sín á svæði sem nefnist Lambatungur, áin fellur um þröngt hylldjúpt gljúfur niður á láglandi þar sem hún sameinast að lokum Þverá. Upptök upptalinna áa og afrennsla eru að mestu leyti ofan hliðarbrúnarinnar í 500 m hæð yfir sjávarmáli uppi á Hrauni ofan Lambatungna. Hraunið er landsvæði efst í Fljótshlíð, nánast allt ofan 500 m hæðar og smáhækkar það til norðurs. Hæsti tindur upp af Múlatorfu er Bláfell á Hrauninu í 745 m hæð. Hraunin eru í raun undirhlíðar Tindfjallajökuls, og er yfirborð þeirra melar, urðir og grjót, en ekki hraun í eiginlegri merkingu þess orðs.

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá hæsta punkti Hæringsfells beina stefnu til suðausturs í punkt í 672 m hæð í Hrauninu upp af Múlatorfu og þaðan beina stefnu til suðausturs í upptök Fremsta Kanastaðagils. Samkvæmt þessari kröfugerð er nokkur hluti Hraunsins upp af Múlatorfu innan þjóðlendu. Á móti hafa eigendur jarða í Múlatorfu lýst kröfu um beinan eignarrétt að sama landsvæði. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í kafla 3.2.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. skjöl nr. 1 og 1(29), er almennt byggt á því að landnám og lög séu frumstofnunarhættir beins eignarréttar. Af heimildum um landnám á þessu svæði megi ráða að allt undirlendi, nema afrétturinn Grænafjall og Emstrur hafi verið numið í öndverðu, en í samræmi við þekktar landnámsreglur sé takmarkað hversu langt til fjalla námið náði. Á þessu byggist kröfulína íslenska ríkisins. Vardandi Múlatorfu sérstaklega er vísað til þess að samkvæmt landamerkjabréfi jarðarinnar frá 1891 eigi jörðin land allt í Hæringsfell að vestan og þaðan til byggða, en eystri mörkin liggja frá ákveðnum stað á línu sem dregin er milli Hæringsfells og Tindfjalla og til byggða. Ekki njóti við eldri heimilda um merki jarðarinnar nema þær upplýsingar í vísitásiu frá 1641 að þá hafi land jarðarinnar skipst í heimaland og annað land. Landskiptagerð frá 1971 hafi ekki tekið til

heiðarinnar og það sé ákveðin vísbending um að þar sé um afrétt að ræða, sbr. 1. gr. landskiptalaga. Meirihlutinn af hinu óskipta fjalllendi sé utan þjóðlendu samkvæmt kröfugerð íslenska ríkisins en efst sé skák sem ríkið geri kröfu til að verði úrskurðað þjóðlenda. Þar sé um að ræða gróðurvana hálendi sem eigi meira sameiginlegt með öræfunum í austri en jörðunum í hliðinni. Þá er vísað til þess að samkvæmt landamerkjalyðingu Barkarstaða séu merkin milli Barkarstaða og Múlatorfu Bleiksá eða Bleiksárgljúfur, allt frá upptökum hennar uppi í Hraunum. Ekki verði séð að kröfugerð landeigenda taki mið af þessari lýsingu. Bleiksá virðist skera þjóðlendukröfulínu við landamerki Barkarstaða og Fljótsdals en ekki verði séð að upptök hennar séu innan þess lands á Hraunum, sem sé innan landamerkja Barkarstaða samkvæmt kröfugerð landeigenda. Í landamerkjalyðingu Múlatorfu segi að mörkin liggi úr fyrrnefndri línu á háfjallinu beint niður um miðjar Lambatungur í Bleiksárgil. Lýsingunum tveimur beri þannig ekki saman. Þjóðlendukröfulínan liggi í gegnum óskipt land Múlatorfunnar og í hornpunkt í Stóra Hæringsfelli. Þegar mat sé lagt á það hversu hátt til fjalla beinn eignarréttur skuli ná sé óhjákvæmilegt að líta til hliðsettra jarða og líta fram hjá einhliða lýsingum sem ekki séu í samræmi við lýsingar á mörkum nágrennajarða.

Af hálfu eigenda Eyvindarmúla, Árkvarnar, Háamúla og Múlakots I í Múlatorfu, sbr. skjöl nr. 5 og 6(2), er því haldið fram að landsvæði það sem hér er til meðferðar sé og hafi verið undirorpið beinum eignarrétti allt frá landnámsöld. Fyrir hendi sé landamerkjalyðing fyrir Múlatorfu sem lesin hafi verið á viðeigandi manntalsþingi og innfærð í landamerkjabók. Lýsingu þessari beri saman við lýsingar á merkjum aðliggjandi jarða og hvorki sé né hafi verið ágreiningur um merkin í ómunatíð. Umboðsmenn opinbers valds hafi hvorki fyrr né síðar dregið merkjalýsingu torfunnar í efa í orði eða verki. Þvert á móti hafi íslenska ríkið byggt samskipti sín við eigendur jarða í torfunni á því að allt land innan þinglýstra merkja væri háð einkaeignarrétti eigenda. Jarðarmat og fasteignamat sé á þessu byggt. Skattskylda eigenda jarðanna sé á því byggð að allt land innan merkja sé eign eigenda jarðanna. Lánastofnanir og opinberir sjóðir hafi tekið veð í öllu landi innan þinglesinna landamerkja og viðkomandi veðskuldabréfum þinglýst af þinglýsingardómurum og síðar af handhöfum framkvæmdavalds. Jarðir í torfunni hafi gengið kaupum og solum og hafi aðilar byggt á staðfestum upplýsingum frá opinberum aðilum um merki jarðanna. Sama gildi við skipti á landi þeirra og svo megi lengi telja. Byggt er á því að allri óvissu um merki jarða hafi verið eytt með setningu landamerkjalaga hinna eldri og hinna yngri að því er varðar þær jarðir sem þá voru gerð landamerkjabréf fyrir og þau afhent til þinglýsingar og þinglesin athugasemdalaust. Þá er því alfarið hafnað að jarðeigendum sé skylt að rekja eignarheimildir sínar annað og lengra en til þinglesinna eignarheimilda sinna og landamerkjaskráa. Því næst er vísað til þess að þau rök að enginn hafi verið til fyrirsvars þegar að endimörkum jarða til landsins kom standist ekki. Hafi eigandi fjallajarðar reynt að færa út merki sín inn til landsins og afréttur í sameign byggðarmanna verið næstur mörkum viðkomandi jarðar hefði eigendum afréttarins verið að mæta. Loks er tekið fram að landskipti sem fram hafi farið á landi innan landamerkja Múlatorfu staðfesti einungis það sem eigendur jarðanna hafi haldið fram um inntak eignarráða þeirra. Enda þótt heiðalandinu hafi ekki verið skipt þá feli það ekki í sér að ríkið geti gert tilkall til þess landsvæðis. Landið sé einfaldlega einkaeignarland þeirra innan þinglýstra landamerkja.

Af hálfu eigenda Múlakots II, sbr. skjöl nr. 7 og 7(3), er í meginatriðum vísað til sömu sjónarmiða og að framan greinir.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Múlatorfunnar er rakin í kafla 5.2. Þar kemur fram að Eyvindarmúla er getið í heimildum allt frá því um 1200. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.¹ Þá eru fremur líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Fljótshlíð, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum Múlatorfu er lýst í fyrirliggjandi heimildum. Athugun

1 Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

Þessi tekur fyrst og fremst til norðurmerkja torfunnar og norðanverðra vestur- og austurmerkja, þ.e. merkja torfunnar að því leyti sem þau liggja innan kröfuvæðis íslenska ríkisins. Suðurmörk Múlatorfu við Stórumörk í fyrrum Vestur-Eyjafjallahreppi sem jafnframt voru hreppamörk fyrrum Fljótshlíðarhrepps og fyrrum Vestur-Eyjafjallahrepps eru utan við það svæði sem kröfugerð íslenska ríkisins tekur til og þykja ekki vekja sérstakan vafa, sbr. einnig umfjöllun þar um í úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 5/2003, Eyjafjallasvæði og Þórsmörk. Þau verða því ekki talin þarfnast umfjöllunar hér. Að fenginni niðurstöðu um landamerki Múlatorfu verður fjallað um eignarréttindi innan þess landsvæðis sem til umfjöllunar er.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum Múlatorfu er að finna í landamerkjabréfi fyrir Eyvindarmúlaland, hina svo kölluðu Múlatorfu í Fljótshlíð sem er með býlunum Eyvindarmúla, Múlakoti, Sauðtúni, Árkvörn og Háamúla, dags. 1. júní 1891 og þingl. 15. maí 1892. Þar er vesturmörkum torfunnar við Hlíðarendatorfu lýst „úr Stóra-Hæringsfelli beint niður í miðgilið upp af Merkiárbotnum, svo ræður það gil niður í Merkiárbotna, þá Merkiárfarvegur niður heiðina, Merkiárgil og Merkiárgljúfur niður til láglendis, . . .“. Landamerkjabréfið er samþykkt vegna Hlíðarendatorfu. Merkjum er ekki lýst með fyllilega sambærilegum hætti í landamerkjabréfi Hlíðarenda í Fljótshlíð, sem er með hjáleigunum Hlíðarendakoti, Nikulásarhúsum og Halls koti, dags. 10. maí 1886 og þingl. 27. maí 1890 en þar segir að gagnvart Eyvindarmúlatorfu ráði Merkiárgljúfur, gil og farvegur hennar inneftir heiðinni allt til Merkiárbotna, síðan beina stefnu úr Merkiárbotnum miðgilinu í hánorður upp til fyrrnefndrar stefnu úr Hæringsfelli í Tindfjöll. Samkvæmt þessu virðist því hafa verið litið svo á að land Hlíðarendatorfu næði eitthvað austur fyrir Hæringsfell. Bréfið er samþykkt vegna Múlatorfu. Eldri heimildir um merki Hlíðarendatorfu eru ekki fyrir hendi.

Norðurmörkum Múlatorfu gagnvart Rangárvallaafretti er í landamerkjabréfi torfunnar lýst þannig að efst á hálendinu ofan við heiðarnar sé merkjalínan úr Stóra-Hæringsfelli að sjá á Tindfjöll austur. Bréfið er ekki samþykkt vegna Rangárvallaafretrar. Það er hins vegar í samræmi við lýsingu á landamerkjum á milli Fljótshlíðarhrepps og Rangárvallahrepps bæði á hraununum og afréttum sveitanna, dags. 2. maí 1892 og þingl. 18. maí s.á., en þar er hreppamörkum á þessu svæði lýst úr Hæringsfelli sjónhendingu í landnorður inn hraunin á hæsta hnjúkinn á Tindfjallajökli. Eldri heimildir um merki Rangárvallaafretrar liggja ekki fyrir.

Austurmörkum Múlatorfu gagnvart Barkarstöðum er í landamerkjabréfi torfunnar lýst „úr fyrrnefndri línu á háfjallinu beint niður um miðjar Lambatungur í Bleiksáargil, svo ræður Bleiksáargil og Bleiksáargljúfur niður til láglendis, þaðan ræður hádegislína, suður láglendið og aurana“. Bréfið er samþykkt vegna Barkarstaða. Þá er landamerkjum lýst með sambærilegum hætti í landamerkjabréfi Barkarstaða, dags. 30. júní 1888 og þingl. 27. maí 1890, svo langt sem sú lýsing nær. Það er og samþykkt vegna Múlatorfunnar. Eldri heimildir um merki Barkarstaða að þessu leyti liggja ekki fyrir.

Í kjölfar þess að landamerkjalog taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir Múlatorfu. Fyrirliggjandi gögn benda ekki til annars en að merkjum sé þar rétt lýst. Sá óverulegi munur sem er á bréfi Múlatorfu annars vegar og bréfi Hlíðarendatorfu hins vegar verður ekki talinn hafa sérstaka þýðingu. Landamerkjabréf Múlatorfu er nokkrum árum yngra auk þess sem það er samþykkt vegna Hlíðarendatorfu. Verður því litið svo á að um þá lýsingu sem þar kemur fram hafi ríkt sátt. Múlatorfubréfið er einnig áritað af hálfu annarra aðliggjandi jarða, þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki torfunnar, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágretta. Lýsing á landamerkjum milli Fljótshlíðarhrepps og Rangárvallahrepps er í samræmi við Múlatorfubréfið og skortur á áritun fyrirsvarsmanna hreppsins vegna Rangárvallaafretrar verður því ekki talinn hafa efnislega þýðingu í þessu sambandi. Þá eru bæði landamerkjabréf Hlíðarendatorfu og Barkarstaða árituð af hálfu Múlatorfu og þinglesin. Þetta bendir til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að eigendur Múlatorfunnar hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Kemur þá til skoðunar hvort land innan framangreindra merkja Múlatorfu hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Ekki eru heimildir um annað en að Múlatorfa hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem tilgreind eru 1891 hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Fjalllendið hefur þar ekki verið undanskilið enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð.

Ekki verður annað séð en að þetta eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda. Engar heimildir eru um að land innan marka jarðarinnar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Þar ber þess að geta að talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja í Fljótshlíð, svo sem á Íslandi í heild, verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er, sbr. skjal nr. 8. Þá verður fyrirkomulag smölunar á þessu svæði ekki talið hafa eignarréttarlega þýðingu.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkjia Múlatorfunnar sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.¹

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Múlatorfunnar, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

6.4. Barkarstaðir

Hér verður fjallað um landsvæði það sem lýst er í landamerkjabréfi fyrir Barkarstaðalandi, dags. 30. júní 1888 og þingl. 27. maí 1890.

Að Barkarstöðum liggja Múlatorfa að vestan og Fljótisdalur að austan. Til norðurs er Rangárvallafréttur í fyrrum Rangárvallahreppi og til suðurs er Stóramörk í fyrrum Vestur-Eyjafjallahreppi.

Bærinn Barkarstaðir stendur á felli undir sjálfri Barkarstaðaheiðinni. Jökulfallið Markarfljót ásamt Þverá og Affalli renna í vestrátt á rennsléttu láglandinu rétt neðan við veginn. Undirlendið sem liggur suður af hlíðinni er nefnt Markarfljótsaurar eða Aurar. Um Aurana flæmist Markarfljót og greinar sem úr því kvíslast. Barkarstaðaheiðin er grasi gróin alveg upp eftir fjallshlíðinni fyrir utan nokkur svæði þar sem sér á klappirnar og með fram giljum og lækjum. Má þar nefna frá vestri til austurs Bleiksárgil, Bæjargil, Tómagil og Viðargil. Tómagil er stérstakt að því leyti að í því er inniluktur móbergshellir með opi í lofti og sindrar þar niður lækjarbuna. Viðargil er á milli Barkarstaða og Fljótisdals. Á undirlendinu og í hlíðunum upp af því er gilið nánast miðja vegu á milli bæjanna en þegar kemur upp í heiðina hallar því til austurs og heitir þá Stórhólgil og síðar Hrutagil. Á vesturmörkum Barkarstaða fellur svo Bleiksá sem á m.a. upptök sín á svæði sem nefnist í Lambatungur, áin fellur um þröngt hyldjúpt Bleiksárgljúfur, sem áður hefur verið minnst á, niður á láglandi þar sem hún sameinast að lokum Þverá. Upptök upptalinna áa og afrennsla eru að mestu leyti ofan hlíðarbrúarinnar í 500 m hæð yfir sjávarmáli uppi á Hrauni ofan Lambatungna. Hraunið er landsvæði efst í Fljótshlíð sem er nánast allt ofan 500 m hæðar og smáhækkar það til norðurs. Hraunin eru í raun undirhlíðar Tindfjallajökuls og er yfirborið þeirra melar, urðir og grjót en ekki hraun í skilningi þess orðs.

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá punkti í 672 m hæð í Hrauninu upp af Múlatorfu og þaðan beina stefnu til suðausturs í upptök Fremsta Kanastaðargils. Samkvæmt þessari kröfugerð er nokkur hluti Hraunsins upp af Barkarstöðum innan þjóðlendu. Á móti hefur eigandi Barkarstaða lýst kröfu um beinan eignarrétt að sama landsvæði. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í kafla 3.3.

¹ Sbr. einnig lokakafla í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. skjöl nr. 1 og 1(29), er almennt byggt á því að landnám og lög séu frumstofnunarhættir beins eignarréttar. Af heimildum um landnám á þessu svæði megi ráða að allt undirlendi nema afrétturinn Grænafjall og Emstrur hafi verið numið í öndverðu en í samræmi við þekktar landnámsreglur sé takmarkað hversu langt til fjalla námið náði. Á þessu byggist kröfulína íslenska ríkisins. Varðandi Barkarstaði sérstaklega er fyrst vísað til heimilda um merki Barkarstaða og Fljótsdals. Í þeim sé merkjum á milli jarðanna lýst um Viðargil allt á fjall upp í norður. Ekki verði annað séð en að þessi lýsing sé í samræmi við kröfugerð íslenska ríkisins. Samkvæmt hæðarlínum á korti sé komið á fjall upp í um 600 metra hæð en þá fari að gisna milli lína. Kröfulína ríkisins hvað varði bæði Barkarstaði og Fljótsdal sé miklu innar í landinu og allt í 700 metra hæð. Í samræmi við dómafordæmi Hæstaréttar sé slíkt land flokkað sem öræfi. Þá er vísað til þess að samkvæmt landamerkjalyýsingu Barkarstaða séu merkin milli Barkarstaða og Múlatorfu Bleiksá eða Bleiksárgljúfur, allt frá upptökum hennar uppi í Hraunum. Ekki verði séð að kröfugerð landeigenda taki mið af þessari lýsingu. Bleiksá virðist skera þjóðlendukröfulínu við landamerki Barkarstaða og Fljótsdals en ekki verði séð að upptök hennar séu innan þess lands á Hraunum sem sé innan landamerkja Barkarstaða samkvæmt kröfugerð landeigenda. Í landamerkjalyýsingu Múlatorfu segi að mörkin liggja úr fyrrnefndri línu á háfjallinu beint niður um miðjar Lambatungur í Bleiksárgil. Lýsingunum tveimur beri þannig ekki saman. Þegar mat sé lagt á það hversu hátt til fjalla beinn eignarréttur skuli ná sé óhjákvæmilegt að líta til hliðsettra jarða og líta fram hjá einhliða lýsingum sem ekki séu í samræmi við lýsingar á mörkum nágrennajarða.

Af hálfu eigenda, sbr. skjöl nr. 5 og 6(2), er því haldið fram að landsvæði það, sem hér er til meðferðar, sé og hafi verið undirorpið beinum eignarrétti allt frá landnámsöld. Fyrir hendi sé landamerkjalyýsing fyrir Barkarstaði sem lesin hafi verið á víðeigandi manntalsþingi og innfærð í landamerkjabók. Lýsingu þessari beri saman við lýsingar á merkjum aðliggjandi jarða og hvorki sé né hafi verið ágreiningur um merkin í ómunatíð. Umboðsmenn opinbers valds hafi hvorki fyrir né síðar dregið merkjalýsingu jarðarinnar í efa í orði eða verki. Þvert á móti hafi íslenska ríkið byggt samskipti sín við eigendur jarðarinnar á því að allt land innan þinglýstra merkja væri háð einkaeignarrétti eigenda. Jarðarmat og fasteignamat sé á þessu byggt. Skattskylda eigenda jarðarinnar sé á því byggð að allt land innan merkja sé eign þeirra. Lánastofnanir og opinberir sjóðir hafi tekið veð í öllu landi innan þinglesinna landamerkja og viðkomandi veðskuldabréfum þinglýst af þinglýsingardómurum og síðar af handhöfum framkvæmdavalds. Jörðin hafi gengið kaupum og solum og hafi aðilar byggt á staðfestum upplýsingum frá opinberum aðilum um merki hennar. Byggt er á því að allri óvissu um merki jarða hafi verið eytt með setningu landamerkjalaga hinna eldri og hinna yngri að því er varðar þær jarðir sem þá voru gerð landamerkjabréf fyrir og þau afhent til þinglýsingar og þinglesin athugasemdalaust. Þá er því alfarið hafnað að jarðeigendum sé skylt að rekja eignarheimildir sínar annað og lengra en til þinglesinna eignarheimilda sinna og landamerkjaskráa. Því næst er vísað til þess að þau rök að enginn hafi verið til fyrirsvars þegar að endimörkum jarða til landsins kom standist ekki. Hafi eigandi fjallajarðar reynt að færa út merki sín inn til landsins og afréttur í sameign byggðarmanna verið næstur mörkum viðkomandi jarðar hefði eigendum afréttarins verið að mæta. Loks er vikið að merkjum milli Barkarstaða og Fljótsdals og tekið fram að lýsingar í gömlum heimildarskjölum á merkjum milli jarðanna séu í fullkomnu samræmi við yngri landamerkjabréf. Í sátta- og landamerkjabréfi frá 1675 og afsalsbréfi frá 1707 sé mörkunum lýst „á fjall upp í norður“. Ekki sé mörkunum lýst þar nánar en í landamerkjabréfum frá 1888 og 1890 segi um mörkin að þau nái að hreppamörkum. Með landamerkjabréfunum hafi tilætlunin einungis verið sú að lýsa merkjum þessum nánar en ekki sú að breyta merkjum milli jarðanna frá því sem verið hafði. Minnt skuli á að mörkin milli hreppanna frá Hæringsfelli að Ými hafa legið fyrir frá öndverðu og voru síðar staðfest með landamerkjabréfi 1892. Það hafi því ekki þurft að taka neitt annað fram í hinum eldri merkjalýsingum. Út frá þessu hafi verið gengið og ekki ágreiningur milli manna. Þá hafi heldur ekki verið skylda til að hafa merki milli jarða á þessum tíma. Að endingu er minnt á

að umrædd landamerkjabréf hafi hvorki fyrr né síðar verið dregin í efa í orði eða verki og engin ágreiningur verið um þau í ómunatíð. Á þeim hafi einnig verið byggt af hálfu ríkisins, m.a. við skattskyldu, o.fl., sbr. það sem áður sé rakið.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Barkarstaða er rakin í kafla 5.3. Þar kemur fram að Barkarstaða er getið í heimildum allt frá því á fyrri hluta 16. aldar. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.¹ Jafnframt eru fremur líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Fljótshlíð, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum Barkarstaða er lýst í fyrirliggjandi heimildum. Athugun þessi tekur fyrst og fremst til norðurmerkja jarðarinnar og norðanverðra vestur- og austurmerkja, þ.e. merkja jarðarinnar að því leyti sem þau liggja innan kröfusvæðis íslenska ríkisins. Suðurmörk Barkarstaða við Stórumörk í fyrrum Vestur-Eyjafjallahreppi, sem jafnframt voru hreppamörk fyrrum Fljótshlíðahrepps og fyrrum Vestur-Eyjafjallahrepps, eru utan við það svæði sem kröfugerð íslenska ríkisins tekur til og þykja ekki vekja sérstakan vafa, sbr. einnig umfjöllun þar um í úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 5/2003, Eyjafjallasvæði og Þórsmörk. Þau verða því ekki talin þarfnast umfjöllunar hér. Að fenginni niðurstöðu um landamerki Barkarstaða verður fjallað um eignarréttindi innan þess landsvæðis sem til umfjöllunar er.

Í fyrirliggjandi heimildum um landamerki Barkarstaða er vestur-, austur- og suðurmörkum jarðarinnar lýst en ekki getið um norðurmörk.

Elstu heimildir um landamerki Barkarstaða eru lýsingar á austurmörkum jarðarinnar gagnvart Fljótsdal sem gerðar voru í tilefni af deilum um mörk þar á milli. Þær deilur vörðuð ekki mörk jarðanna á kröfusvæði íslenska ríkisins og verða því ekki tíundaðar hér að öðru leyti en því að skoðað verður hversu langt til norðurs þær ná. Fyrsta lýsingin er að stofni til frá 29. maí 1529 en er einungis varðveitt í afskrift, dags. 30. janúar 1929. Samkvæmt þeirri lýsingu skal tekin sjónhending úr Viðargili til landnorðurs í þann ytra Hnúk er stendur fyrir neðan Rauðyrpuflatir og upp yfir Klofatorfu í efri brún. Við skýrslutökur í málinu var upplýst að bæði Rauðyrpuflatir og Klofatorfa væru í landi Fljótsdals þó nokkuð sunnan við hreppamörk. Ekki var upplýst til hvaða staðsetningar orðalagið efri brún vísaði. Í afsalsbréfi fyrir Fljótsdal frá árinu 1670, varðveitt í vottuðu og staðfestu afriti, dags. 29. maí 1707, segir að Viðargil ráði mörkum á milli Fljótsdals og Barkarstaða allt á fjall upp í norður. Svipaða lýsingu er að finna í sáttargerð, dags. 1. október 1675 en þar kemur fram að Viðargil skuli ráða að neðanverðu og allt í fjall upp eftir þeim læk sem renni næst Hrútabotnum að vestan. Í vettvangsferð og við skýrslutökur í málinu var jafnframt upplýst að upptök Viðargils væru vel sunnan við hreppamörk. Þá kom fram að Hrútabotnar væru rétt austan við mitt Viðargil. Austurmörkum Barkarstaða er næst lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar, dags. 30. júní 1888 og þingl. 27. maí 1890. Þar er merkjum lýst með svipuðum hætti og áður þannig að Viðargil ráði neðan frá jafnsléttu neðan við Selhóla og inn eftir Stórhólgili og svo á fjall upp í norður á milli Hrútabotna og Smérbrekkna sem einnig séu kallaðar Þrætutungur. En að neðanverðu úr Viðargilsmyinni, fram yfir þvera aura í hádegisstað að Stórumerkurlandi. Sá sem skrifar upp á bréfið vegna Fljótsdals lýsir yfir ósamþykki sínu enda hafði ágreiningur staðið um þessi mörk um langt skeið. Í vettvangsferð og við skýrslutökur í málinu kom fram að Smérbrekkur væru rétt vestan við mitt Viðargil á móts við Hrútabotna. Í öllum fyrirliggjandi heimildum, að þeirri elstu undanskilinni, er því í meginatriðum miðað við það að Viðargil ráði mörkum milli Barkarstaða og Fljótsdals auk þess sem við það er miðað í kröfugerð aðila fyrir óbyggðanefnd. Ekki verður talið hafi þýðingu að elsta lýsingin miði við önnur mörk enda var hún sem að framan greinir gerð í tilefni af ágreiningi þar um. Í landamerkjabréfi Fljótsdals, dags. 24. maí 1890 og þingl. 27.5.1890, er merkjum gagnvart Barkarstöðum ekki lýst.

Fyrstu lýsinguna á vesturmerkjum Barkarstaða gagnvart Múlatorfu er að finna í landamerkja-

1 Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

bréfi jarðarinnar. Þar kemur fram að Bleiksá eða Bleiksárgljúfur ráði allt frá upptökum hennar uppi í hraunum og niður á jafnsléttu. Frá jafnsléttu fram yfir þvera aura ráði svo foss, er falli vestan megin í gljúfrið, ofan við hábrúnina og Síðjarfur heiti þannig að hann eigi alltaf að sjást og sé það í hádegisstað, allt suður að Stórumerkurlandi. Bréfið er samþykkt vegna Múlatorfu. Í vettvangsferð og við skýrslutökur í málinu kom fram að upptök Bleiksár væru í hraunbrúninni norðan við Lambatungur, þó nokkuð sunnan við hreppamörk. Í landamerkjabréfi Múlatorfu, dags. 1. júní 1891 og þingl. 18. maí 1892, er merkjum gagnvart Barkarstöðum lýst úr sjónhendingarlínu úr Stóra-Hæringsfelli að sjá á Tindfjöll austur, beint niður um miðjar Lambatungur í Bleiksárgil. Sú lýsing nær því mun lengra til norðurs eða að hreppamörkum. Að öðru leyti er merkjum lýst með sambærilegum hætti. Bréfið er samþykkt vegna Barkarstaða. Eldri heimildir um merki Múlatorfu að þessu leyti eru ekki fyrir hendi.

Óljóst orðalag landamerkjabréfsins varðandi mörk jarðarinnar til norðurs og ósamræmi milli landamerkjabréfsins og kröfulýsingar jarðeiganda að sama leyti þarfnast frekari athugunar.

Í kröfulýsingu jarðeiganda er gert ráð fyrir því að land Barkarstaða nái að hreppamörkum. Þannig eru dregnar línur frá upptökum Bleiksár að vestanverðu og upptökum Viðargils að austanverðu beint í hreppamörk.

Lýsingar á austurmörkum jarðarinnar eru mjög óljósar að þessu leyti. Í þeim eldri er Viðargil sagt ráða ýmist „allt á fjall upp í norður“ eða „allt í fjall upp“ en í landamerkjabréfi jarðarinnar eru mörkin sögð vera um Viðargil, þá Stórhólgil „og svo á fjall upp í norður á milli Hrutabotna og Smérbrekkna“. Túlka verður hinar eldri þannig að þær nái ekki lengra til norðurs en að upptökum Viðargils sem eru u.þ.b. 7 km fyrir sunnan hreppamörk. Hér verður hins vegar að líta til þess að um er að ræða lýsingar sem gerðar voru í tilefni af landamerkjadeilum milli Barkarstaða og Fljótsdals á ákveðnu svæði og því hugsanlegt að ekki hafi þótt ástæða til að tíunda landamerki að öðru leyti. Hvað lýsingu í landamerkjabréfi jarðarinnar varðar telur óbyggðanefnd hins vegar ekki útilokað að með orðalaginu „og svo á fjall upp í norður á milli Hrutabotna og Smérbrekkna“ hafi verið átt við að mörk jarðarinnar skyldu ná lengra til norðurs. Vesturmörkum Barkarstaða er í landamerkjabréfi jarðarinnar lýst frá upptökum Bleiksár sem eru u.þ.b. 5 km sunnan við hreppamörk. Í landamerkjabréfi Múlatorfu er mörkum gagnvart Barkarstöðum svo beinlínis lýst frá hreppamörkum og því ekki útilokað að lítið hafi verið svo á að land hennar næði þangað. Hér verður að líta til þess að landamerkjabréf Múlatorfu er áritað vegna Barkarstaða auk þess sem það er yngra en landamerkjabréf Barkarstaða.

Við túlkun á landamerkjalyýsingu Barkarstaða verður að hafa hliðsjón af fyrirliggjandi heimildum um landamerki aðliggjandi jarða. Í landamerkjabréfi Múlatorfu er bæði vestur og austurmörkum lýst að hreppamörkum og í landamerkjabréfi Fljótsdals er austurmörkum lýst að hreppamörkum. Í samræmi við þetta er í köflum 6.3. og 6.5. komist að þeirri niðurstöðu að land þessara jarða nái að hreppamörkum og vísast þangað um rökstuðning fyrir þeirri niðurstöðu. Þegar þessi aðstaða er virt í heild sinni standa ekki rök til annars en að niðurstaðan verði sú sama að því er varðar Barkarstaði og land aðliggjandi jarða og merki Barkarstaða talin ná að hreppamörkum, þó svo að lýsingin í landamerkjabréfi Barkarstaða sé ófullkomin að þessu leyti. Þá telur óbyggðanefnd að líta verði til þess að land á þessu svæði er afmarkað af hreppamörkum bæði hið efra og hið neðra. Til frekari stuðnings má svo vísa til þess að norðurmörkum jarðarinnar er alls ekki lýst í bréfinu og því líklegt að um glögg mörk, svo sem hreppamörk hafi verið að ræða.

Í kjölfar þess að landamerkjalyög taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir Barkarstaði. Fyrirliggjandi gögn benda ekki til annars en að vesturmerkjum sé þar rétt lýst svo langt sem sú lýsing nær. Bréfið er áritað af hálfu Múlatorfu, þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðarinnar að þessu leyti, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágretta. Landamerkjabréf Múlatorfu er einnig áritað af hálfu Barkarstaða, þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki Múlatorfu, m.a. gagnvart Barkar-

stöðum, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna. Fyrirliggjandi gögn benda að sama skapi til þess að austurmerkjum sé rétt lýst í landamerkjabréfi Barkarstaða. Ekki verður talið hafa sérstaka þýðingu að sá sem skrifar upp á bréfið vegna Fljótsdals lýsi yfir ósamþykki sínu enda höfðu deilur staðið um mörkin milli Barkarstaða og Fljótsdals um aldabil. Bréfið var engu að síður þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðar um merki jarðarinnar að þessu leyti, m.a. í örnefnalýsingu Fljótsdals og í kröfugerð eigenda Fljótsdals í því máli sem hér er til urlausnar. Ekki verður heldur talið hafa þýðingu að mörkum gagnvart Barkarstöðum sé ekki lýst í landamerkjabréfi Fljótsdals enda stafar það vafalaust einnig af framangreindum deilum, sbr. einnig kafla 6.5. Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að eigendur Barkarstaða hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé rétt lýst í framangreindum heimildum.

Kemur þá til skoðunar hvort land innan framangreindra merkja Barkarstaða hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Barkarstaðir hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem hér er byggt á um landamerki Barkarstaða hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Fjalllendið hefur þar ekki verið undanskilið enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð.

Ekki verður annað séð en að þetta eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda. Engar heimildir eru um að land innan marka jarðarinnar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Þar ber þess að geta að talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja í Fljótshlíð, svo sem á Íslandi í heild, verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er, sbr. skjal nr. 8. Þá verður fyrirkomulag smölunar á þessu svæði ekki talið hafa eignarréttarlega þýðingu.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu íslenska ríkisins ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Barkarstaða sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.¹

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Barkarstaða, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

6.5. Fljótsdalur ásamt Þórólfsfelli

Hér verður fjallað um landsvæði það sem lýst er í landamerkjabréfi Fljótsdals, dags. 24. maí 1890 og þingl. 27. s.m. Árið 1966 seldi eigandi Fljótsdals hreppnum hluta jarðarinnar, þ.e. Þórólfsfell ásamt ræktuðu túni. Í þeirri umfjöllum sem hér fer á eftir verður ekki tekið sérstakt tillit til þeirrar skiptingar.

Að Fljótsdal liggja Barkarstaðir að vestan og Fljótshlíðarafréttur/Gænafjall að austan. Til norðurs er Rangárvallafréttur í fyrrum Rangárvallahreppi og til suðurs er Stóramörk í fyrrum Vestur-Eyjafjallahreppi.

Fljótsdalur er austasti og innsti bær í Fljótshlíð og dregur nafn sitt að öllum líkindum af Markarfljóti. Undirlendið sem liggur suður af hlíðinni er nefnt Markarfljótsaurar eða Aurar. Um Aurana flæmist Markarfljót og greinar sem úr því kvíslast. Norður af bæjarstæði Fljótsdals er Fljótsdalsheiðin, grasi gróin og nokkuð aflíðandi. Nokkur vatnsföll skera heiðina og má þar helst nefna Viðará, Marðará sem rennur um mikið gil niður á Auranna, Stöpullæk og Þórólfsá. Viðargil er á milli Barkarstaða og Fljótsdals. Á undirlendinu og í hlíðunum upp af því er gilið nánast miðja vegu á milli bæjanna en þegar kemur upp í heiðina hallar því til austurs og heitir þá Stórhólsgil og síðar

¹ Sbr. einnig lokakafla í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

Hrútagil. Þórólfsá kemur úr Tindfjallajökli og rennur í stóru og dimmu gljúfri niður á láglandi. Austan árinna er afmarkað móbergssfell er nefnist Þórólfsfell. Þórólfsfell er reglulegt í lögun og markað af smágiljum sem lækir og ár hafa myndað í tímans rás. Mögugilshellir er í einu giljana í fellinu. Tveir jeppaslóðar eru í landi Fljótsdals, annar liggur í austur, suður með Þórólfsfelli og áfram upp með Markarfljóti og hinn liggur norður upp heiðina með fram Marðará og Selgili að Stóra-Bláfelli. Vestur af Stóra-Bláfelli sem er 1059 m hátt er lægra fell er nefnist Vörðufell í 850 m hæð.

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá punkti í 672 m hæð í hrauninu upp af Múlatorfu og þaðan beina stefnu til suðausturs í upptök Fremsta Kanastaðagils. Samkvæmt þessari kröfugerð eru m.a. Vörðufell, hluti Selgils og Stóra-Bláfell innan þjóðlendu. Á móti hafa eigendur Fljótsdals annars vegar og eigandi Þórólfsfells hins vegar lýst kröfu um beinan eignarrétt að því landsvæði sem þeir telja að falli innan landamerkja Fljótsdals samkvæmt landamerkjabréfi jarðarinnar, dags. 24. maí 1890. Samkvæmt þeirri kröfugerð fellur m.a. hluti Tindfjallajökuls, Bláfell og annað fjalllendi sunnan jökulsins innan merkja Fljótsdals. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í kafla 3.4.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. skjöl nr. 1 og 1(29), er almennt byggt á því að landnám og lög séu frumstofnunarhættir beins eignarréttar. Af heimildum um landnám á þessu svæði megi ráða að allt undirlendi, nema afrétturinn Grænafjall og Emstrur, hafi verið numið í öndverðu en í samræmi við þekktar landnámsreglur sé takmarkað hversu langt til fjalla námið náði. Á þessu byggist kröfulína íslenska ríkisins. Varðandi Fljótsdal og Þórólfsfell er sérstaklega vísað til þess að Þórólfsfell hafi verið landnámsjörð. Hvenær byggð hafi lagst þar af sé ekki vitað en samkvæmt landamerkjabréfi Fljótsdals hafi sú jörð á einhvern hátt eignast hluta af landnámi Þórólfs, þ.e. Þórólfsfell og landið milli Þórólfsár og að fremsta Kanastaðagili. Verði að miða við það að beinn eignarréttur hafi haldist til þessa hluta landnámsins en frá fremsta Kanastaðagili að Gilsá hafi eignarréttur fallið niður og landið einungis verið tekið til beitarnota. Hversu hátt til fjalla námið hafi náð verði að fara að álitum en venjan hafi verið að nema einungis land sem hafa mátti í heilsársnotum. Þá er vísað til landamerkjabréfs Fljótsdals frá 1890 en samkvæmt því eigi jörðin land upp Fremsta Kanastaðagil að marki þar sem bein stefna frá austri til vesturs lendi í efri Þórólfsárklofningi og ráði svo Þórólfsá merkjum frá fyrrnefndum klofningi í fjall upp í norður, allt að mörkum milli Fljótshlíðar og Rangárvalla. Eldri heimild um þessi merki jarðarinnar sé í afsalsbréfi frá árinu 1707. Þar sé þessum merkjum lýst eftir Kanastaðagili og úr því vestur í Klofning. Vesturmörkin gagnvart Barkarstöðum samkvæmt þessu skjali séu svo Viðargil allt á fjall upp norður sem sé sambærileg lýsing og í sáttargerð frá árinu 1675. Samkvæmt hæðarlínum á korti sé komið á fjall upp í um 600 metra hæð en þá fari að gisna milli lína. Kröfulína ríkisins hvað varði bæði Barkarstaði og Fljótsdal sé miklu innar í landinu og öll í 700 metra hæð. Í samræmi við dómafordæmi Hæstaréttar sé slíkt land flokkað sem öræfi. Þannig sé kröfulína íslenska ríkisins í fullu samræmi við þessar heimildir. Vísað er til dómafordæma Hæstaréttar og því haldið fram að í samræmi við þau sé ekki hægt með einhliða gerð merkjalýsinga að auka eignarlönd jarða á kostnað þjóðlendu. Þannig hafi enga þýðingu í þessu máli að draga landamerki Fljótsdals allt að hreppamörkum á Tindfjallajökli.

Af hálfu eigenda, sbr. skjöl nr. 5 og 6(2), er því haldið fram að landsvæði það, sem hér er til meðferðar, sé og hafi verið undirorpið beinum eignarrétti allt frá landnámsöld. Fyrir hendi sé landamerkjalyking fyrir Fljótsdal sem lesin hafi verið á viðeigandi manntalsþingi og innfærð í landamerkjabók. Lýsingu þessari beri saman við lýsingar á merkjum aðliggjandi jarða og hvorki sé né hafi verið ágreiningur um merkin í ómunatíð. Umboðsmenn opinbers valds hafi hvorki fyrir né síðar dregið merkjalýsingu jarðarinnar í efa í orði eða verki. Þvert á móti hafi íslenska ríkið byggt samskipti sín við eigendur jarðarinnar á því að allt land innan þinglýstra merkja væri háð einkaeignarrétti eigenda. Jarðarmat og fasteignamat sé á þessu byggt. Skattskylda eigenda jarðarinnar sé á því byggð að allt land innan merkja sé eign þeirra. Lánastofnanir og opinberir sjóðir hafi tekið veð í

öllu landi innan þinglesinna landamerkja og viðkomandi veðskuldabréfum þinglýst af þinglýsingardómurum og síðar af handhöfum framkvæmdavalds. Jörðin hafi gengið kaupum og sölum og hafi aðilar byggt á staðfestum upplýsingum frá opinberum aðilum um merki hennar. Byggt er á því að allri óvissu um merki jarða hafi verið eytt með setningu landamerkjálaga hinna eldri og hinna yngri að því er varðar þær jarðir sem þá voru gerð landamerkjabréf fyrir og þau afhent til þinglýsingar og þinglesin athugasemdalaust. Þá er því alfarið hafnað að jarðeigendum sé skylt að rekja eignarheimildir sínar annað og lengra en til þinglesinna eignarheimilda sinna og landamerkjaskráa. Því næst er vísað til þess að þau rök að enginn hafi verið til fyrirsvars þegar að endimörkum jarða til landsins kom standist ekki. Hafi eigandi fjallajarðar reynt að færa út merki sín inn til landsins og afréttur í sameign byggðarmanna verið næstur mörkum viðkomandi jarðar hefði eigendum afréttarins verið að mæta. Loks er vikið að merkjum milli Fljótisdals og Barkarstaða og tekið fram að lýsingar í gömlum heimildarskjölum á merkjum milli jarðanna séu í fullkomnu samræmi við yngri landamerkjabréf. Í sátta- og landamerkjabréfi frá 1675 og afsalsbréfi frá 1707 sé mörkunum lýst „á fjall upp í norður“. Ekki sé mörkunum lýst þar nánar en í landamerkjabréfum frá 1888 og 1890 segi um mörkin að þau nái að hreppamörkum. Með landamerkjabréfunum hafi tilætlunin einungis verið sú að lýsa merkjum þessum nánar en ekki sú að breyta merkjum milli jarðanna frá því sem verið hafði. Minnt skuli á að mörkin milli hreppanna frá Hæringsfelli að Ými hafa legið fyrir frá öndverðu og voru síðar staðfest með landamerkjabréfi 1892. Það hafi því ekki þurft að taka neitt annað fram í hinum eldri merkjalýsingum. Út frá þessu hafi verið gengið og ekki ágreiningur milli manna. Þá hafi heldur ekki verið skylda til að hafa merki milli jarða á þessum tíma. Að endingu er minnt á að umrædd landamerkjabréf hafi hvorki fyrr né síðar verið dregin í efa í orði eða verki og enginn ágreiningur verið um þau í ómunatíð. Á þeim hafi einnig verið byggt af hálfu ríkisins, m.a. við skattskyldu, o.fl., sbr. það sem áður sé rakið.

Varðandi Þórólfsfell sérstaklega er vísað til þess að Fljótshlíðarhreppur hafi keypt það landsvæði af eiganda Fljótisdals árið 1966, sbr. afsalsbréf þar að lútandi. Landið hafi síðan verið lagt til Fljótshlíðarafréttar og eignarland þetta síðan notað til beitar og upprekstrar af hálfu jarða í sveitinni. Umræddur hluti Fljótshlíðarafréttar hafi áður verið hluti af landi viðkomandi jarðar og því verði að ganga út frá beinum eignarrétti afréttareigandans, sbr. Hrd. 1971, 1137 og Hrd. 1967, 916. Samkvæmt framangreindu og áðurgreindu afsalsbréfi sé hluti af þessu eignarlandi fyrir ofan kröfulínu ríkisins en eignarland jarðarinnar nái að hreppamörkum Fljótshlíðarhrepps og Rangárvalla- hrepps en ekki einungis að Klofningum eins og kröfulína ríkisins miði við.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Fljótisdals er rakin í kafla 5.4. Þar kemur fram að Fljótisdals er getið í heimildum allt frá því í lok 16. aldar. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.¹ Jafnframt eru fremur líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Fljótshlíð, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum Fljótisdals er lýst í fyrirliggjandi heimildum. Athugun þessi tekur fyrst og fremst til norðurmerkja jarðarinnar og norðanverðra vestur- og austurmerkja, þ.e. merkja jarðarinnar að því leyti sem þau liggja innan kröfusvæðis íslenska ríkisins. Suðurmörk Fljótisdals við Stórumörk í fyrrum Vestur-Eyjafjallahreppi, sem jafnframt voru hreppamörk fyrrum Fljótshlíðarhrepps og fyrrum Vestur-Eyjafjallahrepps, eru utan við það svæði sem kröfugerð íslenska ríkisins tekur til og þykja ekki vekja sérstakan vafa, sbr. einnig umfjöllun þar um í úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 5/2003, Eyjafjallasvæði og Þórsmörk. Þau verða því ekki talin þarfnast umfjöllunar hér. Að fenginni niðurstöðu um landamerki Fljótisdals verður svo fjallað um eignarréttindi innan þess landsvæðis sem til umfjöllunar er.

Í fyrirliggjandi heimildum um landamerki Fljótisdals er vestur- og austurmörkum jarðarinnar lýst en hvorki getið um norður- né suðurmörk.

¹ Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

Elstu heimildir um landamerki Fljótisdals eru lýsingar á vesturmörkum jarðarinnar gagnvart Barkarstöðum sem gerðar voru í tilefni af deilum um mörk þar á milli. Þær deilur vörðuð ekki mörk jarðanna á kröfusvæði íslenska ríkisins og verða því ekki tíundaðar hér að öðru leyti en því að skoðað verður hversu langt til norðurs lýsingarnar ná. Fyrsta lýsingin er að stofni til frá 29. maí 1529 en er einungis varðveitt í afskrift, dags. 30. janúar 1929. Samkvæmt þeirri lýsingu skal tekin sjónhending úr Viðargili til landnorðurs í þann ytra Hnúk er stendur fyrir neðan Rauðyrpuflatir og upp yfir Klofatorfu í efri brún. Við skýrslutökur í málinu var upplýst að bæði Rauðyrpuflatir og Klofatorfa væru í landi Fljótisdals þó nokkuð sunnan við hreppamörk. Ekki var upplýst til hvaða staðsetningar orðalagið efri brún vísaði. Í afsalsbréfi fyrir Fljótisdal frá árinu 1670, varðveitt í vottuðu og staðfestu afriti, dags. 29. maí 1707, segir að Viðargil ráði mörkum á milli Fljótisdals og Barkarstaða allt á fjall upp í norður. Svipaða lýsingu er að finna í sáttargerð, dags. 1. október 1675, en þar kemur fram að Viðargil skuli ráða að neðanverðu, og allt í fjall upp, eftir þeim læk sem renni næst Hrutabotnum að vestan. Í vettvangsferð og við skýrslutökur í málinu var jafnframt upplýst að upptök Viðargils væru vel sunnan við hreppamörk. Þá kom fram að Hrutabotnar væru rétt austan við mitt Viðargil. Mörkum gagnvart Barkarstöðum er ekki lýst í landamerkjabréfi Fljótisdals, dags. 24. maí 1890 og þingl. 27. s.m., og stafar það vafalaust af því að enn var uppi ágreiningur um umrædd mörk. Mörkum Barkarstaða gagnvart Fljótisdal er hins vegar lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar, dags. 30. júní 1888 og þingl. 27. maí 1890. Þar er merkjum lýst með svipuðum hætti og áður þannig að Viðargil ráði neðan frá jafnsléttu neðan við Selhóla og inn eftir Stórhólsgili og svo á fjall upp í norður á milli Hrutabotna og Smérbrekkna sem einnig séu kallaðar Þrætutungur. En að neðanverðu úr Viðargilsmynni, fram yfir þvera aura í hádegisstað að Stórumerkurlandi. Sá sem skrifar upp á bréfið vegna Fljótisdals lýsir yfir ósamþykki sínu og stafar það vafalaust af framangreindum ágreiningi. Í vettvangsferð og við skýrslutökur í málinu kom fram að Smérbrekkur væru rétt vestan við mitt Viðargil á móts við Hrutabotna. Í öllum fyrirliggjandi heimildum, að þeirri elstu undanskilinni, er því í meginatriðum miðað við það að Viðargil ráði mörkum milli Fljótisdals og Barkarstaða. Ekki verður talið hafi þýðingu að sú elsta miði við önnur mörk enda var hún gerð í tilefni af ágreiningi þar um.

Fyrstu lýsinguna á austurmerkjum Fljótisdals er að finna í framangreindu afsalsbréfi frá 1670. Þar er austurmerkjum lýst þannig: „Að austanverðu í Fremra Kanastaðagil og úr því vestur í Klofning.“ Austurmerkjum Fljótisdals er næst lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar þannig að milli afréttar Fljótshlíðarhrepps og jarðarinnar Fljótisdals ráði mörkum það gil sem nefnt sé Fremsta Kanastaðargil, að neðanverðu þar sem gilið í hálendinu þrjóti, ráði mörkum bein stefna í suður allt að Stórumerkur-marki, en að ofanverðu takist markið úr fyrrnefndu gili (Kanastaðargili) þar sem bein stefna frá austri til vestur lendi í efri Þórólfsárklofning, ráði svo Þórólfsá frá fyrrnefndum klofningi merkjum á fjall upp í norður allt að mörkum á milli Fljótshlíðar og Rangárvalla. Mörkum er þannig lýst með nákvæmari hætti í landamerkjabréfinu en í afsalsbréfinu sem kann m.a. að stafa af breyttri legu Tindfjallajökuls, sbr. skjal nr. 11. Ekkert í afsalsbréfinu mælir þó landamerkjabréfinu í mót. Oddviti hreppsins áritar bréfið um ósamþykki hreppsnefndarinnar vegna afréttarins. Ekki var gert landamerkjabréf fyrir Fljótshlíðarafrétt. Í lögfestu hreppstjóra í Fljótshlíð á afréttinum Græna-fjalli, Þórsmörk og Skógarplássinu Langanesi, dags. 11. september 1753, er merkjum afréttarins til vesturs lýst þannig að þau liggja frá Þórólfsfelli í Tindfjallajökul. Virðist hér vera um ónákvæmari lýsingu á sömu mörkum að ræða en Fremsta Kanastaðargil liggur meðfram Þórólfsfelli í átt að Tindfjallajökli. Þá eru sterkar líkur á að Tindfjallajökull hafi náð lengra til suðurs á þeim tíma sem lögfestan var gerð, sbr. skjal nr. 11.

Óljóst orðalag landamerkjabréfsins sem og eldri heimilda varðandi mörk jarðarinnar til norðurs og ósamræmi milli landamerkjabréfs jarðarinnar og kröfulýsingar jarðeiganda að sama leyti þarfnast frekari athugunar.

Í kröfulýsingu jarðeiganda er gert ráð fyrir því að norðurmörk Fljótisdals ráðist af hreppa-

mörkum. Þannig er dregin lína frá upptökum Viðargils að vestanverðu beint í hreppamörk og frá upptökum Fremsta Kanastaðargils að austanverðu beint í Ými í Tindfjallajökli.

Lýsingar á vesturmörkum jarðarinnar eru mjög óljósar að þessu leyti en í þeim er Viðargil sagt ráða ýmist „allt á fjall upp í norður“ eða „allt í fjall upp“. Túlka verður þessar lýsingar þannig að þær nái ekki lengra til norðurs en að upptökum Viðargils sem eru u.þ.b. 7 km fyrir sunnan hreppamörk. Hér verður hins vegar að líta til þess að um er að ræða lýsingar sem gerðar voru í tilefni af landamerkjadeilum milli Barkarstaða og Fljótsdals á ákveðnu svæði og því hugsanlegt að ekki hafi þótt ástæða til að tíunda landamerki að öðru leyti. Vesturmörkum gagnvart Barkarstöðum er ekki lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar. Í landamerkjabréfi Barkarstaða er mörkum gagnvart Fljótsdal svo lýst um Viðargil, þá Stórhólsgil „og svo á fjall upp í norður á milli Hrutabotna og Smérbrekna“.

Óbyggðanefnd telur þrátt fyrir framangreint að lýsing landamerkja „á fjall upp í norður allt að mörkum á milli Fljótshlíðar og Rangárvalla“ að austanverðu sýni að litið hafi verið svo á að merki Fljótsdals næðu að hreppamörkum. Ekki er talið hafa úrslitapýðingu að lýsingar á vesturmerkjum í fyrirliggjandi heimildum gangi skemur eða séu óljósar að þessu leyti. Þá verður ekki útilokað að með orðalaginu „og svo á fjall upp í norður á milli Hrutabotna og Smérbrekna“ í landamerkjabréfi Barkarstaða hafi verið átt við að mörk milli jarðanna skyldu ná norður að hreppamörkum, sbr. einnig umfjöllun í kafla 6.4. Þessu til stuðnings má vísa til þess að norðurmörkum jarðarinnar er ekki lýst að öðru leyti og því líklegt að um glögg mörk, svo sem hreppamörk hafi verið að ræða. Enn fremur má vísa til legu þeirra jarða sem liggja vestan við Barkarstaði en mörkum Múlatorfu er t.d. lýst að hreppamörkum bæði að vestan- og austanverðu, sbr. einnig umfjöllun í kafla 6.3. Hins vegar telur óbyggðanefnd kröfugerð jarðeigenda um mörk úr Kanastaðargili í Ými í Tindfjallajökli ekki eiga við rök að styðjast og ganga þvert gegn orðalagi landamerkjabréfsins þar sem segir að markið skuli tekið „úr fyrrnefndu gili (Kanastaðargili) þar sem bein stefna frá austri til vesturs lendir í efri Þórólfsárklofning“ en þaðan ráði Þórólfsá merkjum á fjall upp í norður allt að mörkum á milli Fljótshlíðar og Rangárvalla. Er þannig ljóst að ekki var litið svo á að umrætt svæði væri hluti af landi jarðarinnar. Breytir þar engu um þó svo að í afsali eiganda Fljótsdals til Fljótshlíðarhrepps á Þórólfsfelli ásamt ræktuðu túni, dags. 11. júlí 1966, segi að Þórólfsá ráði mörkum hins selda landsvæðis frá upptökum í Tindfjallajökli að undirlendi enda ljóst að eigandi Fljótsdals gat ekki framsett viðtækari rétt en hann átti.

Kemur þá til sérstakrar skoðunar nákvæmlega hvernig draga skuli austurmörk jarðarinnar samkvæmt landamerkjabréfinu. Verður fyrst vikið að mörkum jarðarinnar að því leyti sem þau liggja úr Kanastaðargili í Þórólfsá og síðan að því leyti sem þau liggja með Þórólfsá og að hreppamörkum.

Í vettvangsferð og við skýrslutökur í málinu var upplýst að örnefnið „efri Þórólfsárklofningur“ þekktist ekki lengur. Þá kom fram að landsvæðið vestan við Fremsta Kanastaðargil, norðan við Blesumýri, á milli Klofningsgils og Þórólfsár nefndist einu nafni Klofningar. Ekki verður með vissu fullyrt um nákvæma staðsetningu „efri Þórólfsárklofnings“. Ljóst er þó að umræddur punktur er staðsettur vestan við Fremsta Kanastaðargil og á svæði þar sem unnt er að taka beina stefnu úr gili frá austri til vesturs. Samkvæmt því er útilokað að hann liggja norðar en upptök gilsins. Þá verður að teljast líklegt að „efri Þórólfsárklofningur“ sé staðsettur á því svæði sem nú er nefnt Klofningar. Með hliðsjón af framangreindu telur óbyggðanefnd eðlilegt að draga umrædd mörk úr upptökum Fremsta Kanastaðargils í beina stefnu frá austri til vesturs um landsvæði það sem nefnt er Klofningar og í Þórólfsá.

Í landamerkjabréfi Fljótsdals segir sem að framan greinir að Þórólfsá ráði svo merkjum á fjall upp í norður allt að mörkum á milli Fljótshlíðar og Rangárvalla. Upptök Þórólfsár eru í Tindfjallajökli og nær áin því ekki að hreppamörkum. Landamerkjabréf Fljótsdals var gert tveimur árum áður en fyrrisvarsmenn fyrrum Fljótshlíðarhrepps og fyrrum Rangárvallahrepps undirrituðu lýsingu þar

sem mörkum á milli hreppanna er lýst úr Hæringsfelli í hæsta hnúkinn í Tindfjallajökli. Fram til þess virðist hafa verið miðað við að hreppamörkin væru í Tindfjallajökli án nánari tilgreiningar. Verður því að teljast eðlilegt að frá upptökum Þórólfsár í jökuljaðrinum fylgi mörk jarðarinnar jaðri Tindfjallajökuls að framangreindri stefnulínu úr Hæringsfelli í hæsta hnúkinn á Tindfjallajökli.

Í kjölfar þess að landamerkjalog taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir Fljótsdal. Fyrirbyggjandi gögn benda ekki til annars en að merkjum sé þar rétt lýst svo langt sem sú lýsing nær. Landamerkjabréfið var þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðarinnar, m.a. í kröfugerð sveitarfélagsins í því máli sem hér er til úrlausnar án þess að séð verði að komið hafi fram frekari athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna. Enn fremur er umrædd lýsing í samræmi við eldri heimildir svo langt sem þær ná. Að öllu þessu virtu verður ekki talið hafa þýðingu að oddviti hreppsins áriti bréfið um ósamþykki vegna afréttarins. Þá verður ekki talið hafa sérstaka þýðingu að lýsingu á vesturmerkjum skorti í bréfið þar sem til eru eldri heimildir sem lýsa þeim merkjum. Merkjum gagnvart Fljótsdal er enn fremur lýst í landamerkjabréfi Barkarstaða sem var þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðar um merki jarðanna á milli, sbr. einnig umfjöllun í kafla 6.4. Þá telur óbyggðanefnd að líta verði til þess að land á þessu svæði er afmarkað af hreppamörkum bæði hið efra og hið neðra. Jafnframt er ljóst að eigendur Fljótsdals hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Samkvæmt framangreindu eru svæði sem gerð er krafa um af hálfu eigenda Fljótsdals að séu innan landamerkja jarðarinnar utan merkja. Annars vegar er um að ræða þríhyrningslaga landsvæði sem afmarkast að sunnanverðu af línu sem dregin er úr upptökum Fremsta Kanastaðargils í beina stefnu austur vestur um Klofninga í Þórólfsá. Að vestanverðu afmarkast það af Þórólfsá að upptökum hennar í Tindfjallajökli en þaðan beinni línu til norðausturs í Ými. Að austanverðu afmarkast það svo af línu sem dregin er úr Ými beint í upptök Fremsta Kanastaðargils. Um eignarréttarlega stöðu þessa landsvæðis verður fjallað í kafla 6.6. Hins vegar er um að ræða jökulsvæði á Tindfjallajökli sem afmarkast að suðaustanverðu af línu sem dregin er til norðausturs úr upptökum Þórólfsár í Ými. Að norðanverðu afmarkast það af hreppamörkum fyrrum Fljótshlíðarhrepps og fyrrum Rangárvallahrepps (nú mörkum Rangárþings ytra og Rangárþings eystra) þar til kemur að jökuljaðrinum. Að suðvestan afmarkast það svo af jökuljaðrinum á milli hreppamarkalínunnar og upptaka Þórólfsár. Um eignarréttarlega stöðu þessa landsvæðis verður fjallað síðar í þessum kafla.

Kemur þá til skoðunar hvort land innan framangreindra merkja Fljótsdals hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Fljótsdalur hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem hér er byggt á um landamerki Fljótsdals hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Fjalllendið hefur þar ekki verið undanskilið enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð.

Ekki verður annað séð en að þetta eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda. Engar heimildir eru um að land innan marka jarðarinnar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Þar ber þess að geta að talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja í Fljótshlíð, svo sem á Íslandi í heild, verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er, sbr. skjal nr. 8. Þá verður fyrirkomulag smölunar á þessu svæði ekki talið hafa eignarréttarlega þýðingu.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu íslenska ríkisins ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Fljótsdals sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Verður þá tekin afstaða til kröfu eigenda Fljótsdals um beinan eignarrétt að þeim hluta Tindfjallajökuls sem afmarkast að suðaustanverðu af línu úr upptökum Þórólfsár í hæsta tind Tindfjalla-

jökuls, Ými, að norðanverðu af línu sem dregin er úr Ými í Hæringsfell að jaðri Tindfjallajökuls og að suðvestanverðu af jökuljaðrinum að upptökum Þórólfsár.

Óbyggðanefnd telur ekki hægt að útiloka að það jökulsvæði, sem eigendur Fljótsdals gera kröfu til, sé innan upphaflegs landnáms í Fljótshlíð eða hafi á annan hátt orðið undirorpið beinum eignarrétti. Í því efni brestur hins vegar sönnun, samhengi eignarréttar og sögu liggur ekki fyrir.

Af hálfu eigenda Fljótsdals hefur ekki verið sýnt fram á að landsvæði það undir jökli, utan merkja jarðarinnar, sem af þeirra hálfu er gerð krafa um að verði talið til eignarlands jarðarinnar, sé eignarland, hvorki fyrir nám, hefð, löggæringa né með öðrum hætti. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að umrætt svæði sé þjóðlenda.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Fljótsdals, svo sem því er að framan lýst, að jaðri Tindfjallajökuls eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll., teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

Það er einnig niðurstaða óbyggðanefndar að sá hluti Tindfjallajökuls, sem hér er til meðferðar, svo sem hann er afmarkaður hér á eftir teljist til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998:

Frá upptökum Þórólfsár í jaðri Tindfjallajökuls beint í hæsta tind jökulsins, Ými. Þaðan að jökuljaðrinum eftir línu sem dregin er úr Ými beint í Hæringsfell. Svo fylgir línan jökuljaðrinum að upphafspunkti í upptökum Þórólfsár. Að því leyti sem jökuljaðri er fylgt í lýsingu þessari er miðað við stöðu jökuls eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll.

Landsvæði það, sem hér hefur verið lýst þjóðlenda, er hluti af eftirfarandi landsvæði sem háð sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999, sbr. nánari skilgreiningu í náttúruminjaskrá: „Emstrur og Fjallabak“.

6.6. Fljótshlíðarafréttur (Græna fjall)

Hér verður fjallað um landsvæði það sem nefnt er Fljótshlíðarafréttur eða Græna fjall. Árið 1966 seldi eigandi Fljótsdals hreppnum hluta jarðarinnar, þ.e. Þórólfsfell ásamt ræktuðu túni sem síðar hefur verið nýttur ásamt afréttinum. Um eignarréttarlega stöðu þess landsvæðis er fjallað í kafla 6.5. Við afmörkun þess svæðis, sem hér er til umfjöllunar, er því að hluta stuðst við lýsingu hreppstjóra og oddvita Fljótshlíðarhrepps á afréttum hreppsins, dags. 3. nóvember 1979, og að hluta við heimildir um landamerki aðliggjandi jarða og landsvæða.

Að Fljótshlíðarafrétti liggja Fljótsdalur að vestanverðu, Rangárvallafréttur að norðanverðu, Emstrur (afréttur Hvolhreppinga) og Almennigar (afréttur Vestur-Eyfellinga) að austanverðu og Þórsmörk að sunnanverðu.

Fljótshlíðarafréttur tilheyrir sunnanverðu miðhálandi Íslands.¹ Afrétturinn er kallaður Græna fjall og liggur í 200-1300 m hæð yfir sjávarmáli en mesti hluti hans liggur í 400-800 m hæð yfir sjávarmáli.² Afrétturinn er hálent fjalllendi og nær hæsti tindurinn, Ýmir í Tindfjallajökli, 1464 m hæð yfir sjávarmáli. Land Fljótshlíðarafréttar er mjög sundurskorið af giljum og gljúfrum og nokkuð er um fjöll sem ná 800-1000 m hæð yfir sjávarmáli. Landið er hallaminnt á syðsta hluta afréttarins og hækkar þegar norðar dregur. Nyrst á afréttinum er Stóra Græna fjall (881 m) en á því svæði er afrétturinn mjóstur eða um 2 km að breidd mælt í beinni loftlínu. Sunnan Stóra Græna fjalls eru nokkur fjöll og hólar og má þar nefna Skiptingarhöfða (746 m) og Litla Græna fjall (894 m). Sunnan Litla Græna fjalls rennur áin Þverá úr norðvestri til suðausturs saman við Markarfljót. Sunnan Þver-

1 Eins og það er skilgreint í svæðisskipulagi fyrir miðhálandi Íslands 2015, dags. 10.5.1999.

2 Í skýrslu Ólafs Arnalds o.fl., *Jarðvegsrof á Íslandi* (Rannsóknarstofnun landbúnaðarins og Landgræðsla ríkisins, 1997), segir að landsvæði þetta sé u.þ.b. 118 km² að stærð.

ár er land einnig mjög fjalllent og giljött og ná nokkrir fjallstindar meira en 1000 m hæð yfir sjávarmáli, þá sérstaklega Hraunin sem eru undirhlíðar Tindfjallajökuls. Yfirborð þeirra eru melar, urðir og grjót. Í austurhluta Hraunanna eru Tindfjöll sem ná upp í 1100-1200 m hæð. Land er nokkuð hallaminna á austurhluta afréttarins þar sem Einhyrningsöxl ris hæst í 811 m hæð yfir sjávarmál. Úr Tindafjallajökli renna Vestri- og Eystri-Botná og renna þær saman norðaustan Botnaxlar og sameinast Gilsá sem svo rennur út í Markarfljót syðst á afréttinum eftir djúpu Gilsárgljúfrinu. Austan Gilsár liggur hallalítill Fauskheiðin en vestan árinna er hallameira heiðarlendi sem gilin Innsta Kanastaðagil og Mið Kanastaðagil skera frá norðri til suðurs.

Samkvæmt skýrslu Rannsóknarstofnunar landbúnaðarins (1997) um jarðvegsrof á Íslandi flokkast landsvæði Fljótshlíðarafréttar á eftirfarandi hátt: 36% auðnir, 8% rýrt, 13% fremur rýrt og 42% sem vel gróið land. Af þessu má sjá að afrétturinn er nokkuð gróinn.

Um landnám er áætlað að birkiskógur með gróskumiklum undirgróðri hafi þakið hlíðar upp að 300-400 m hæð. Þar fyrir ofan og allt upp undir 600 m hæð hefur landið verið vaxið nokkuð samfelldum gróðri nema þar sem mikill halli og skriður hafa komið í veg fyrir að hann næði að festa rætur. Hærri fjöll, þ.á.m. fjalllendið umhverfis Tindfjallajökul og hæstu og bröttustu móbergsfjöll á austurhluta afréttarins, hafa verið gróðurlítill. Með hliðsjón af hæð og öðrum landfræðilegum aðstæðum á kröfusvæðinu má álykta að $1/2$ - $2/3$ hlutar þess hafi verið gróinir um landnám. Sú breyting, sem hefur orðið á gróðurfari, hefur bæði falist í beinu tapi á gróðri og jarðvegi og í gróðurryrnun á því landi sem hélst gróið.

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá punkti í 672 m hæð í hrauninu upp af Múlatorfu og þaðan beina stefnu til suðausturs í upptök Fremsta Kanastaðagils og niður eftir gilinu að mynni þess og þaðan beina línu í Öldustein á Markarfljótsaurum. Samkvæmt þessari kröfugerð er Fljótshlíðarafréttur allur innan þjóðlendu. Á móti hefur Rangárþing eystra f.h. eigenda jarða í fyrrum Fljótshlíðarhreppi krafist beins eignarréttar að Fljótshlíðarafrétti öllum. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í kafla 3.5.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. skjöl nr. 1 og 1(29), er almennt byggt á því að landnám og lög séu frumstofnunarhættir beins eignarréttar. Af heimildum um landnám á þessu svæði megi ráða að allt undirlendi, nema afrétturinn Grænaþjall og Emstrur, hafi verið numið í öndverðu en í samræmi við þekktar landnámsreglur sé takmarkað hversu langt til fjalla námið náði. Á þessu byggist kröfulína íslenska ríkisins. Varðandi Grænaþjall sérstaklega er vísað til þess að um dæmigerðan samnotafrétt sé að ræða og því gerð krafa um að hann teljist til þjóðlendu. Einhyrningsmörk sé hluti af afrétti Fljótshlíðinga en þar hafi landnámsmaðurinn Sighvatur rauði búið. Eftir að hann flutti þaðan hafi ekki verið búið þar svo vitað sé. Beinn eignarréttur grundvallaður á landnámi Sighvats rauða sé því niður fallinn og landnámið hafi með tímanum verið tekið til afréttarnota. Með hliðsjón af þessari niðurstöðu sé eðlilegt að gera þá kröfu að þessi hluti afréttarins sé innan þjóðlendu. Um sé að ræða land sem hafi verið numið en beinn eignarréttur ekki yfirferst og í aldanna rás hafi menn farið að nýta landið sem afrétt. Með tilliti til uppruna mundi afrétturinn í heild hins vegar flokkast sem samnotafréttur, með eignarréttarlegri stöðu sem afréttareign, það er þrengri eignarráð, fyrst og fremst veiði og beit.

Af hálfu Rangárþings eystra fyrir eigin hönd og fyrir hönd jarða í fyrrum Fljótshlíðarhreppi, sbr. skjöl nr. 5 og 6(2), er byggt á því að Fljótshlíðarafréttur sé undirorpinn beinum eignarrétti og svo hafi verið allt frá landnámsöld. Umrætt landsvæði hafi verið numið af Sighvati rauða en Landnáma geti þess að hann hafi numið land vestan við Markarfljót, Einhyrningsmörk fyrir ofan Deildará og búið í Bólstað. Talið sé að bæjarstæði Sighvats rauða hafi verið undir Einhyrnungi og samkvæmt Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns hafi verið bær í miðjum Fljótshlíðarafrétti, Einhyrnungur (undir Einhyrnungi), og merki um tóftir sést þar fyrir 50 árum (lýsing á Fljótshlíð rituð 6. maí 1710). Smátt og smátt hafi síðan land jarðarinnar blásið upp og það síðar orðið óbyggilegt. Því er haldið fram að Fljótshlíðarafréttur allur, Grænaþjall, hafi verið numinn í öndverðu og í byggð fyrr

á tíð. Á því landi hafi jarðirnar Kanastaðir, Svertingsstaðir og Bólstaður í Einhyrningsmörk verið. Þar sem landið hafi verið numið í öndverðu haldi það einkaeignarréttarlegri stöðu sinni þó svo það hafi síðar orðið sameign jarða í Fljótshlíðarhreppi. Úr því að unnt sé að sýna fram á einkaeignarréttarlega stöðu afréttarins verði að ætla að afnotaréttur og eignaréttur fari saman nema heimildir finnist um annað og hafi ekki fallið niður. Sönnunarbyrði um annað hvíli á ríkinu. Eignarétturinn styðjist við órofa notkun byggðarmanna á afréttinum frá ómunatíð og þar af leiðandi einnig auk upphaflegs náms við hefð og venjurétt. Ríkið þurfi að sýna fram á að hefð hafi ekki unnist á landinu. Vísað er til þess að Mannréttindadómstóll Evrópu hafi kveðið á um í dómi að nægilegt sé til viðurkenningar á beinum eignarétti að sýna fram á notkun landsins frá ómunatíð og þá án nokkurrar skjallegrar eignarheimildar. Tilgátum um takmörkuð eignaréttindi byggðarmanna er hafnað. Þær hafi fyrst orðið til á 20. öld og ekki hafi tekist að styðja þær neinum viðhlítandi rökum, hvorki sögulegum né réttarlegum. Hvorki lög né dómur standi til þess að afnema þennan eignarétt og hann verði ekki afnuminn nema fullar bætur komi fyrir og farin verði leið eignarnáms. Aldrei hafi verið fallist á eignartilkall ríkisins.

Í kafla 5.5. hér að framan eru rakin þau gögn málsins sem fjalla um Fljótshlíðarafrétt. Gögn þessi eru afrakstur af skjalaframlagningu málsaðila, skýrslutökum við aðalmeðferð málsins og kerfisbundinni leit á vegum óbyggðanefndar að frumheimildum um merki, ráðstafanir að eignarétti og nýtingu þessa landsvæðis.¹ Af þeim virðist ótvírætt að við gildistöku þjóðlendulaga hefur Fljótshlíðarafréttur talist til afrétta, samkvæmt þeirri eignarréttarlegu flokkun lands sem almennt var miðað við fram að þeim tíma.² Hvort í því hafa falist bein eða óbein eignaréttindi til landsvæðisins, þ.e. hvort þar er eignarland eða þjóðlenda samkvæmt skilgreiningum í 1. gr. þjóðlendulaga, er hins vegar atriði sem þarfnast nánari athugunar.

Kemur þá fyrst til umfjöllunar hvað ráðið verður af heimildum um afmörkun Fljótshlíðarafréttar. Í því sambandi verður einnig litið til gagna um merki aðliggjandi landsvæða en kröfugerð íslenska ríkisins í máli þessu og fleiri málum á svæði 3 hjá óbyggðanefnd gerir ráð fyrir að öll þessi landsvæði, að jörðinni Fljótstal undanskilinni, séu þjóðlendar.

Fyrsta heimildin sem gefur vísbendingu um afmörkun afréttarins er lögfesta hreppstjóra í Fljótshlíð á afréttinum Grænafjalli, Þórsmörk og Skógarplássinu Langanesi, dags. 11. september 1753. Þar eru merki Grænafjalls tilgreind þannig: „Grænafjall frá Þorolfsfelle j Tin<ð>fialla Jökul, þaðann j Stora Grænafjall sem jnnst er á Afrettenum. Síðann rædur að austann og sunnann Markárljót.“

Næstu heildstæðu lýsinguna á mörkum afréttarins er að finna í lýsingu hreppstjóra og oddvita Fljótshlíðarhrepps á afréttum hreppsins, dags. 3. nóvember 1979. Þar er mörkum afréttarins að því leyti sem hér á við lýst svo: „Úr hæsta tindri Tindfjallajökuls yfir jökulinn í stærsta gilíð norðan í jöklinum, þaðan í Þrætuhöfuð, síðan rædur áin Hvítmaga og skilur hún afrétti Rangárvalla og Fljótshlíðarhrepps þar til hún fellur í Markárljót. Úr því ræður Markárljót og aðskilur afrétt Fljótshlíðarhrepps Grænafjall frá öðrum afréttum allt þar til kemur fram að Lausöldu (Jöldusteini) ...“

Ekki eru fleiri heimildir um afmörkun Fljótshlíðarafréttar en þær sem að framan greinir. Þannig var hvorki gert landamerkjabréf fyrir afréttinn í kjölfar setningar landamerkjalaga 1882 né 1919. Þá er mörkum hans ekki lýst í þeim fjallskilareglugerðum sem settar hafa verið fyrir Rangárvallasýslu frá árinu 1894 til þessa dags. Í 4. gr. fjallskilareglugerðar fyrir Rangárvallasýslu nr. 157/1943 kemur hins vegar fram að það skuli vera afréttir, sem áður hafi verið. Sambærilegt ákvæði er að finna í 5. gr. fjallskilareglugerðar fyrir Rangárvallasýslu nr. 239/1974 sem og í 4. gr. gildandi fjallskilasamþykktar fyrir Rangárvallasýslu nr. 157/1990. Í fjallskilareglugerðunum frá 1943 og 1974 er kveðið á um það að hver hreppsnefnd skuli semja markalýsingu á afrétti eða afréttarlöndum hreppsins og rita hana í fjallskilabók. Reynt var að hafa upp á fjallskilabók fyrrum Fljótshlíðarhrepps án árangurs.

1 Sjá nánar í kafla 4.

2 Sbr. umfjöllun um hugtakið afréttur í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

Lýsing hreppstjóra og oddvita Fljótshlíðarhrepps á mörkum afréttarins er samin tæpum hundrað árum eftir gildistöku hinna upphaflegu landamerkjálaga. Ekki verður séð að hún hafi fengið þá meðferð sem landamerkjälög mæla fyrir um varðandi landamerkjábréf. Á þessa yfirlýsingu verður því að líta sem einhlíða staðfestingu hreppstjóra og oddvita f.h. hreppsins á heildarlandamerkjum afréttarins. Við mat á þýðingu þeirrar landamerkjálýsingar sem þar kemur fram er því nauðsynlegt að kanna hvort efni hennar fær samrýmst öðrum gögnum um merki afréttarins sem og fyrirliggjandi gögnum um merki aðliggjandi landsvæða. Þá er lýsingin gerð eftir að hreppurinn keypti Þórólfsfell og lagði til afréttar og því nauðsynlegt að kanna aðrar heimildir hvað afmörkun afréttarins til vesturs varðar.

Í lýsingunni er norðurmörkum afréttarins gagnvart Rangárvallaafrétti lýst úr hæsta tind Tindfjallajökuls yfir jökulinn í stærsta gilið norðan í jöklinum, þaðan í Þrætuhöfuð og síðan eftir ánni Hvítmögu þar til hún rennur í Markarfljót. Þessi lýsing er ekki í fullkomnu samræmi við lögfestuna frá 1753 þar sem fram kemur að mörkin liggja úr Tindfjallajökli í Stóra Grænafjall sem sé innst á afréttinum. Lítið ber þó á milli en Stóra Grænafjall er staðsett þar sem Hvítmaga rennur í Markarfljót. Virðist því vera um ónákvæmari lýsingu á sömu mörkum að ræða. Þá er lýsing hreppstjórans og oddvitans í samræmi við lýsingu landamerkja á milli Fljótshlíðarhrepps og Rangárvalla-hrepps, dags. 2. maí 1882 og þingl. 18. s.m., sem árituð er af fyrirsvarsmönnum beggja hreppa. Þá er hún í meginatriðum í samræmi við lýsingu sveitarstjóra Rangárvallahrepps á mörkum Rangárvallaafréttar, dags. 25. apríl 1979. Eldri heimildir um mörk Rangárvallaafréttar liggja ekki fyrir.

Í lýsingu hreppstjórans og oddvitans er austur- og suðurmörkum lýst þannig að Markarfljót ráði og aðskilji afrétt Fljótshlíðarhrepps, Grænafjall, frá öðrum afréttum allt þar til komi fram að Lausöldu (Jöldusteini). Með öðrum afréttum er átt við Emstrur, Almenna og Þórsmörk. Þessi lýsing er í samræmi við það sem fram kemur í lögfestunni frá 1753. Hún er og í samræmi við það sem fram kemur í lýsingu oddvita Hvolhrepps á mörkum Emstra, dags. 15. nóvember 1979, skrásetningu yfir takmörk Almenna, dags. 14. maí 1892 og þingl. 21. s.m., sem árituð er af fyrirsvarsmanni Fljótshlíðarhrepps, og lýsingu landamerkja á Þórsmörk, dags. 1. maí 1892, sem einnig er árituð af fyrirsvarsmanni Fljótshlíðarhrepps. Eldri heimildir um merki framangreindra afrétta að þessu leyti liggja ekki fyrir.

Sem að framan greinir var lýsing hreppstjórans og oddvitans samin eftir að hreppurinn keypti Þórólfsfell og lagði til afréttar. Hvað afmörkun afréttarins til vesturs varðar verður því að styðjast við önnur gögn. Í lögfestunni frá 1753 segir að mörkin liggja frá Þórólfsfelli í Tindfjallajökul. Í landamerkjábréfi Fljótisdals, dags. 24. maí 1890 og þingl. 27. s.m., segir að milli afréttar Fljótshlíðarhrepps og jarðarinnar Fljótisdals ráði mörkum það gil sem nefnt sé Fremsta Kanastaðargil, að neðanverðu þar sem gilið í hálendinu þrjóti, ráði mörkum bein stefna í suður allt að Stórumerkur-marki, en að ofanverðu takist markið úr fyrrnefndu gili (Kanastaðargili) þar sem bein stefna frá austri til vesturs lendi í efri Þórólfsárklofning, ráði svo Þórólfsá frá fyrrnefndum klofningi merkjum á fjall upp í norður allt að mörkum á milli Fljótshlíðar og Rangárvalla. Virðist hér vera um nákvæmari lýsingu á sömu mörkum og lýst er í lögfestunni að ræða en Fremsta Kanastaðargil liggur með fram Þórólfsfelli í átt að Tindfjallajökli. Þetta er og í samræmi við lýsingu í afsalsbréfi fyrir Fljótisdal frá 1709.

Sérstakt álitaefni er nákvæmlega með hvaða hætti mörk jarðarinnar Fljótisdals gagnvart Fljótshlíðarafrétti skuli dregin samkvæmt landamerkjábréfi jarðarinnar. Í kafla 6.5. er komist að þeirri niðurstöðu að þau skuli fylgja Fremsta Kanastaðargili að upptökum þess. Þaðan skuli dregin lína í beina stefnu frá austri til vesturs um Klofninga í Þórólfsá. Þaðan fylgi mörkin svo Þórólfsá að upptökum hennar í Tindfjallajökli. Við þessa afmörkun verður einnig miðað hér en um rökstuðning fyrir henni vísast til kafla 6.5.

Svo sem að framan greinir var hvorki gert landamerkjábréf fyrir Fljótshlíðarafrétt í kjölfar gildistöku landamerkjálaga 1882 né 1919. Þannig liggur engin lögformleg lýsing á heildamerkjum

afréttarins fyrir. Heildstæðasta lýsingin á merkjum Fljótshlíðarafréttar er lýsing hreppstjóra og oddvita Fljótshlíðarhrepps frá 1979. Sú lýsing er í samræmi við lögfestu frá 1753 sem og gögn um merki aðliggjandi landsvæða. Fyrirliggjandi gögn benda því til þess að landamerkjum Fljótshlíðarafréttar sé þar rétt lýst að því leyti sem hér á við. Þá var gert landamerkjabréf fyrir Fljótshlíðarafréttar. Fyrirliggjandi gögn benda ekki til annars en að merkjum sé þar rétt lýst að þessu leyti. Ekki verður talið hafa sérstaka þýðingu að oddviti hreppsins áriti bréfið um ósamþykki vegna afréttarins enda var það engu að síður þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðarinnar, m.a. í kröfugerð sveitarfélagsins í því máli, sem hér er til úrlausnar, án þess að séð verði að komið hafi fram frekari athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágretta.

Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða lands innan merkja Fljótshlíðarafréttar, svo sem þau hafa verið skilgreind hér að framan. Þar ber þess fyrst að geta að skriflegar heimildir benda til að búíð hafi verið á miðjum Fljótshlíðarafrétti á öldum áður. Þannig segir í Landnámu að Sig-hvatur rauði hafi numið Einhyrningsmörk fyrir ofan Deildará og búíð á Bólstað. Fornleifarannsóknir hafa rennt undir þetta nokkrum stöðum en árið 1885 fann Brynjólfur Jónsson frá Minnanúpi bæjararrúst „við botn lækjar þess, er fellur um Einhyrningsflatir“. Ekki er vitað hvenær búseta lagðist af á þessu svæði. Brynjólfur taldi einnig fullvist að milli Gilsár og Þórólfsfells hefði staðið bærinn Kanastaðir en gerði ekki frekari grein fyrir því á hverju sú skoðun byggðist. Þá segir frá því í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1710 að undir Einhyrningi hafi í gamla daga staðið bær með sama nafni og að fyrir 50 árum hafi mátt sjá þar tóftir. Þar segir jafnframt að umrætt pláss sé á miðjum afrétti Fljótshlíðarmanna og sé brúkað sem afréttur á sama hátt og svæðið þar í kring.

Þegar þessa landsvæðis er getið í öðrum fyrirliggjandi heimildum er það í öllum tilvikum tengt upprekstri og afréttarnotum, sbr. lögfestuna frá 1753, lýsingar Innhlíðarsóknar frá 1844, lýsingu Breiðabólstaðarsóknar frá 1844, fjallskilareglugerðir frá 1894 og síðar, fasteignamati 1916 sem og landamerkjabréfum ýmissa jarða í Fljótshlíð.

Samkvæmt framangreindu hafa búfjáreigendur í fyrrum Fljótshlíðarhreppi haft af Fljótshlíðarafrétti hefðbundin afréttarnot, undir umsjón hreppsins, á sama hátt og gildir um samnotafrétti almennt. Ekki verður annað séð en að það fyrirkomulag hafi verið ágreinings- og athugasemdalaut. Annars konar nýting, svo sem til ferðaþjónustu, kom fyrst til sögunnar á 20. öld og verður ekki talin hafa sérstaka þýðingu í þessu sambandi.

Engin gögn liggja fyrir um það hvernig jarðir í Fljótshlíð eru komnar að rétti sínum til þess landsvæðis sem hér er til umfjöllunar. Óbyggðanefnd telur fremur líkur til þess að Fljótshlíðarafréttur sé a.m.k. að hluta innan upphaflegs landnáms í Fljótshlíð. Þá er ekki útilokað að til forna hafi verið búíð undir Einhyrningi. Heimildir um þá búsetu eru hins vegar óljósar. Ekkert liggur fyrir um afmörkun eða yfirfærslu þeirra beinu eignarréttinda sem þar kann að hafa verið stofnað til. Samhengi eignarréttar og sögu liggur þannig ekki fyrir. Réttindi sem þar kann að hafa verið stofnað til eru því niður fallin.

Í máli þessu er þannig ekki sýnt fram á annað en að réttur til Fljótshlíðarafréttar hafi orðið til á þann veg að íbúar í Fljótshlíð hafi tekið landsvæði þetta til sumarþeirra fyrir búpening og, ef til vill, annarrar takmarkaðrar notkunar. Um afréttarnotkun og fjallskil voru snemma settar opinberar reglur sem sveitarstjórnnum var falið að annast framkvæmd á.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu Rangárþings eystra f.h. eigenda jarða í fyrrum Fljótshlíðarhreppi ekki verið sannað að Fljótshlíðarafréttur sé eignarland, hvorki fyrir nám, löggerninga né með öðrum hætti. Eins og notkun afréttarlandsins hefur verið háttáð, hefur ekki heldur verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um þjóðlendu að ræða.¹

1 Sbr. einnig lokakafla í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

Heimildir benda hins vegar til þess að um afrétt jarða í fyrrum Fljótshlíðarhreppi hafi verið að ræða.

Ljóst er að einstakir hlutar þess svæðis, sem hér hefur verið fjallað um, eru misjafnlega fallnir til beitar. Beitar svæði taka þó breytingum, auk þess sem þau eru ekki endilega samfelld. Land það sem hér er til umfjöllunar verður því talið falla undir skilgreininguna „landsvæði ... sem að staðaldri hefur verið notað til sumarbeitar fyrir búfé“, sbr. 1. gr. laga nr. 58/1998, þó þannig að jökull verður eðli málsins samkvæmt ekki notaður til sumarbeitar fyrir búfé. Engin gögn liggja fyrir um að landsvæði þetta hafi að öðru leyti mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar, sbr. einnig umfjöllun í almennum niðurstöðum nefndarinnar, að land Fljótshlíðarafréttar, svo sem það er afmarkað hér á eftir, teljist þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

Úr hæsta tind Tindfjallajökuls (Ými) yfir jökulinn í stærsta gilið norðan í jöklinum, þaðan í Þrætuhöfuð, síðan ræður áin Hvítmaga þar til hún fellur í Markarfljót. Úr því ræður Markarfljót þar til kemur að Jöldusteini. Úr Jöldusteini liggur línan beint í mynni Fremsta Kanastadargils og fylgir svo gilinu að upptökum þess. Frá upptökum Fremsta Kanastadargils er dregin lína í beina stefnu frá austri til vesturs um Klofninga í Þórólfsá og fylgir línan svo ánni að upptökum í Tindfjallajökli. Úr upptökum Þórólfsár er svo dregin lína beint í hæsta tind Tindfjallajökuls (Ými).

Sama landsvæði, að undanskildum Tindfjallajökli, er afréttur jarða í fyrrum Fljótshlíðarhreppi í skilningi 1. gr. og b-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998. Um rétt til upprekstrar á afréttinn og annarra hefðbundinna nota sem afréttareign fylgja fer eftir ákvæðum laga þar um, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Þar ber sérstaklega að nefna 7. gr. laga um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 21/1986, og 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

Óbyggðanefnd telur ljóst að ákvarða þurfi mörk afréttarins að því leyti sem hann liggur að Tindfjallajökli til frambúðar, sbr. b-lið 7. gr. 1. nr. 58/1998. Með hliðsjón af því að hér er um einhlíða ákvörðun afréttarmarka að ræða en ekki mörk tveggja afrétta eða afréttar og eignarlands telur óbyggðanefnd þó fullnægjandi að miða einfaldlega og án nánari afmörkunar við jaðar jökulsins eins og hann var við gildistöku laga nr. 58/1998, sbr. 3. mgr. 1. gr. laganna. Ekki verður séð að frekari rannsókn á þessu atriði hafi hagnýta þýðingu í þessu sambandi enda er eingöngu um beitarréttindi að ræða sem ráðast af gróðurfari og hefur ekki þýðingu í öðru sambandi.

Landsvæði það, sem hér hefur verið lýst þjóðlenda og afréttur fyrrum Fljótshlíðarhrepps, er hluti af efturfarandi landsvæði sem háð er sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999, sbr. nánari skilgreiningu í náttúruminjaskrá: „Emstrur og Fjallabak“.

6.7. Emstrur

Hér verður fjallað um landsvæði það sem nefnt er Emstrur. Við afmörkun þess svæðis sem til umfjöllunar er verður stuðst við lýsingu oddvita Hvollhrepps á afréttinum, dags. 15. nóvember 1979, sem og heimildir um afmörkun aðliggjandi landsvæða.

Að Emstrum liggja Fljótshlíðarafréttur eða Grænafjall að vestanverðu, Rangárvallaafréttur að norðan- og austanverðu og Mýrdalsjökull og Almenningar að sunnanverðu.

Emstrur tilheyra sunnanverðu miðhálandi Íslands.¹ Afrétturinn liggur að miklu leyti ofan 500 m hæðar yfir sjávarmáli.² Hann er tiltölulega flöt háslétta með melum, söndum, vikrum og hraunum. Upp úr sléttunni standa fjölmörg, stök móbergsfjöll og hálsar sem mörg eru yfir 900 m að hæð.

¹ Eins og það er skilgreint í svæðisskipulagi fyrir miðhálandi Íslands 2015, dags. 10.5.1999.

² Í skýrslu Ólafs Arnalds o.fl., *Jarðvegsrof á Íslandi* (Rannsóknarstofnun landbúnaðarins og Landgræðsla ríkisins, 1997), segir að landsvæði þetta sé u.þ.b. 82 km² að stærð.

Nyrðri-Emstruá skiptir svæðinu í Inn-Emstrur og Fram-Emstrur. Nyrst á Inn-Emstrum er Stórasúla (908 m) og liggur Illasúla (690 m) 4 km vestan hennar. Um 3 km suðaustan Stórusúlu liggur Smáfjallarani (810 m) og Smáfjöll (800 m) nokkru sunnar. Á Fram-Emstrum liggur hæsta fjall afréttarins, Hattfell (924 m). Um 3 km austan Hattfells liggur Stórkonufell (894 m) og þar á milli rísa Útígönguhöfðar (675 m). Syðst á afréttinum liggja nokkur fjöll eins og Litla Mófell (790 m), Mófellschnausar (750 m) og Stóra Mófell (851 m).

Litill gróður er á Emstrunum og er undirlendið nánast ógróið, nema blautar eyrar. Einhver gróður er hins vegar í neðanverðum hlíðum allflestara fellanna, nema þar sem eru mjög brattar skriður. Gróðurþekjan er fábreytileg, rýr og rofin. Samkvæmt skýrslu Rannsóknarstofnunar landbúnaðarins (1997) um jarðvegsrof á Íslandi flokkast landsvæði Emstrur á eftirfarandi hátt: 82% auðnir, 7% rýrt, 7% fremur rýrt og einungis 4% sem vel gróið land.¹ Af þessu má sjá að afrétturinn er mjög gróðursnauður og beutilandið á afréttinum rýrt og viðkvæmt.

Talið er að við landnám hafi verið meiri gróður á Emstrusvæðinu en nú en hafa verður í huga hve hátt svæðið liggur og gera verður ráð fyrir að þá hafi, eins og nú, verið þar víðáttumikil, þurr sandsvæði og að lausefni, foksandur, vikur, aska og leir undan jökli, hafi sorfið yfirborðið og komið í veg fyrir að yfirborðið greri upp. Af þessum sökum hefur svæðið verið gróðurfarslega viðkvæmt og óstöðugt.

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá punkti í 672 m hæð í hrauninu upp af Múlatorfu og þaðan beina stefnu til suðausturs í upptök Fremsta Kanastaðagils og niður eftir gilinu að mynni þess og þaðan beina línu í Öldustein á Markarfljótsaurum. Samkvæmt þessari kröfugerð eru Emstrurnar allar innan þjóðlendu. Á móti hefur Rangárþing eystra f.h. eigenda jarða í fyrrum Hvolhreppi krafist beins eignarréttar að Emstrunum. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í kafla 3.6.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. skjöl nr. 1 og 1(29), er almennt byggt á því að landnám og lög séu frumstofnunarhættir beins eignarréttar. Af heimildum um landnám á þessu svæði megi ráða að allt undirlendi, nema afrétturinn Grænafjall og Emstrur, hafi verið numið í öndverðu en í samræmi við þekktar landnámsreglur sé takmarkað hversu langt til fjalla námið náði. Á þessu byggist kröfulína íslenska ríkisins. Varðandi Emstrur sérstaklega er vísað til þess að af heimildum sé ljóst að þetta landsvæði hafi ekki verið numið. Talið sé að afrétturinn hafi verið tekinn til afréttarnota á sama hátt og greinir í Landmannaafréttardómi Hæstaréttar hinum fyrri, þ.e. til sumarbeitar fyrir búfænað og annarrar takmarkaðrar notkunar. Engin fasteignagjöld hafi verið greidd af þessum hluta kröfusvæðisins og hvorki sé landamerkjálýsingu til að dreifa né öðrum þinglýstum eignarheimildum. Þannig sé ekkert sem bendi til þess að um eignarland sé að ræða. Þessu til frekari stuðnings er vísað til niðurstöðu óbyggðanefndar um afrétti. Emstrurnar mundu flokkast sem ónumið land sem tekið hafi verið til afnota sem afréttur með óformlegum hætti. Með tilliti til uppruna mundi þessi afréttur flokkast sem samnotaafréttur, þ.e. afréttur sem samkvæmt elstu heimildum hafi verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Löglikur séu taldar fyrir því að slíkt land flokkist sem þjóðlenda.

Af hálfu Rangárþings eystra fyrir eigin hönd og fyrir hönd jarða í fyrrum Hvolhreppi, sbr. skjöl nr. 6 og 6(2), er því haldið fram að af landnámslýsingum megi draga þá ályktun að landið hafi í upphafi verið numið. Um afmörkun landnámsins séu óljósar heimildir en með vísan til þess að landið hafi allt verið numið í upphafi þó ekki sé í öllum tilvikum getið hversu hátt upp landnámið náði verði að byggja á því að umrætt landsvæði hafi verið numið. Þekktar séu landnámslýsingar í grennd við Emstrur og því er á því byggt að þær hafi verið numdar. Afrétturinn hafir verið nýttur til upprekstrar og beitar, þó svo að mönnum hafi á tíðum þótt afrétturinn erfður til upprekstrar og beit hafi verið misjöfn. Þar sem landið hafi verið numið í öndverðu haldi það einkaeignarréttarlegri

1 Ólafur Arnalds o.fl. 1997. *Jarðvegsrof á Íslandi*. Rannsóknarstofnun landbúnaðarins og Landgræðsla ríkisins.

stöðu sinni þó svo það hafi síðar orðið sameign jarða í Hvolhreppi. Úr því að unnt sé að sýna fram á einkaeignarréttarlega stöðu afréttarins verði að ætla að afnotaréttur og eignarréttur fari saman nema heimildir finnast um annað, og hafi ekki fallið niður. Sönnunarbyrði um annað hvíli á ríkinu. Eignarrétturinn styðjist við órofa notkun byggðarmanna á afréttinum frá ómunatíð og þar af leiðandi einnig auk upphaflegs náms við hefð og venjurétt. Ríkið þurfi að sýna fram á að hefð hafi ekki unnist á landinu. Vísað er til þess að Mannréttindadómstóll Evrópu hafi kveðið á um í dómi að nægilegt sé til viðurkenningar á beinum eignarrétti að sýna fram á notkun landsins frá ómunatíð og þá án nokkurrar skjallegrar eignarheimildar. Tilgátum um takmörkuð eignarréttindi byggðarmanna er hafnað. Þær hafi fyrst orðið til á 20. öld og ekki hafi tekist að styðja þær neinum viðhlítandi rökum, hvorki sögulegum né réttarlegum. Hvorki lög né dómur standi til þess að afnema þennan eignarrétt og hann verði ekki afnuminn nema fullar bætur komi fyrir og farin verði leið eignarnáms. Aldrei hafi verið fallist á eignartilkall ríkisins.

Í kafla 5.6. hér að framan eru rakin þau gögn málsins sem fjalla um Emstrur. Gögn þessi eru afrakstur af skjalaframlagningu málsaðila, skýrslutökum við aðalmeðferð málsins og kerfisbundinni leit á vegum óbyggðanefndar að frumheimildum um merki, ráðstafanir að eignarrétti og nýtingu þessa landsvæðis.¹ Af þeim virðist ótvírætt að við gildistöku þjóðlendulaga hafa Emstrur talið til afrétta, samkvæmt þeirri eignarréttarlegu flokkun lands sem almennt var miðað við fram að þeim tíma.² Hvort í því hafa falist bein eða óbein eignarréttindi til landsvæðisins, þ.e. hvort þar er eignarland eða þjóðlenda samkvæmt skilgreiningum í 1. gr. þjóðlendulaga er hins vegar atriði sem þarfnast nánari athugunar.

Kemur þá fyrst til umfjöllunar hvað ráðið verður af heimildum um afmörkun Emstra. Í því sambandi verður einnig litið til gagna um merki aðliggjandi landsvæða en kröfugerð íslenska ríkisins í máli þessu og fleiri málum á svæði 3 hjá óbyggðanefnd gerir ráð fyrir að öll þessi landsvæði séu þjóðlendur.

Fyrsta heimildin sem gefur vísbendingu um afmörkun afréttarins er lýsing Stórólshvols- og Sigluvíkursóknar frá 1839. Þar kemur fram að Hvolhreppur eigi afrétt á svonefndum Fremri- og Innri-Emstrum sem liggja í austurlandnorður frá Grænafjalli og skilji Markarfljót þar á milli.

Fyrstu og einu heildstæðu lýsinguna á mörkum afréttarins er að finna í lýsingu oddvita Hvolhrepps á afréttinum, dags. 15. nóvember 1979. Þar er mörkum afréttarins lýst svo: „Afrétturinn takmarkast að sunnan af Mýrdalsjökli og Syðri Emstruá. Að vestan skilur Markarfljót afréttinn frá Fljótshlíðar afrétti allt að Kaldaklofskvísl, en milli Rangárvallasáfréttar liggja mörkin um Kaldaklofskvísl eftir Þrætutanga og upphaflegum farvegi Bláfjallakvíslar austan Bláfjalla suður um jökul í sýslumörk.“

Ekki eru fleiri heimildir um afmörkun Emstra en þær sem að framan greinir. Þannig var hvorki gert landamerkjabréf fyrir afréttinn í kjölfar setningar landamerkjalaga 1882 né 1919. Þá er mörkum hans ekki lýst í þeim fjallskilareglugerðum sem settar hafa verið fyrir Rangárvallasýslu frá árinu 1894 til þessa dags. Í 4. gr. fjallskilareglugerðar fyrir Rangárvallasýslu nr. 157/1943 kemur hins vegar fram að það skuli vera afréttir sem áður hafi verið. Sambærilegt ákvæði er að finna í 5. gr. fjallskilareglugerðar fyrir Rangárvallasýslu nr. 239/1974 sem og í 4. gr. gildandi fjallskilarsamþykktar fyrir Rangárvallasýslu nr. 157/1990. Í fjallskilareglugerðunum frá 1943 og 1974 er kveðið á um það að hver hreppsnefnd skuli semja markalýsingu á afrétti eða afréttarlöndum hreppsins og rita hana í fjallskilabók. Reynt var að hafa upp á fjallskilabók fyrrum Fljótshlíðarhrepps án árangurs.

Lýsing oddvita Hvolhrepps á mörkum afréttarins er samin tæpum hundrað árum eftir gildistöku hinna upphaflegu landamerkjalaga. Ekki verður séð að hún hafi fengið þá meðferð sem landa-

1 Sjá nánar í kafla 4.

2 Sbr. umfjöllun um hugtakið afréttur í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

merkjalög mæla fyrir um varðandi landamerkjabréf. Á þessa yfirlýsingu verður því að líta sem einhliða staðfestingu oddvita f.h. hreppsins á heildarlandamerkjum afréttarins. Við mat á þýðingu þeirrar landamerkjalyýsingar, sem þar kemur fram, er því nauðsynlegt að kanna hvort efni hennar fær samrýmst öðrum gögnum um merki afréttarins sem og fyrirliggjandi gögnum um merki aðliggjandi landsvæða.

Í lýsingu oddvitans er norður- og austurmörkum afréttarins gagnvart Rangárvallaafreйти lýst um Kaldaklofskvísl eftir Þrætutanga og upphaflegum farvegi Bláfjallakvíslar austan Bláfjalla suður um jökul í sýslumörk. Tekið skal fram að í vettvangsferð og við skýrslutökur í málinu kom fram sá skilningur heimamanna að Bláfjöll væru þau fjöll sem nefnd eru Smáfjöll eða Smáfjallarani á kortagrunni Landmælinga Íslands. Þessi lýsing er í meginatriðum í samræmi við lýsingu sveitarstjóra Rangárvallahrepps á mörkum afréttarins, dags. 25. apríl 1979. Eldri heimildir um merki Rangárvallaafreйти að þessu leyti liggja ekki fyrir. Óljóst er hvað átt er við með orðalaginu „suður um jökul í sýslumörk“ en einu sýslumörkin sem eru á þessu svæði eru mörk Rangárvallasýslu og Vestur-Skaftafellssýslu sem dregin eru úr Mælifelli yfir Mýrdalsjökul í upptök Fúlalækjar við suðvestanverðan jökulinn. Útilokað er að átt hafi verið við þessa línu þar sem í lýsingunni segir berum orðum að afrétturinn takmarkist af Mýrdalsjökli til suðurs. Óbyggðanefnd telur því líklegt að hér sé um misritun að ræða og átt hafi verið við hreppamörk en ekki sýslumörk. Verður því miðað við að frá upptökum Bláfjallakvíslar í Mýrdalsjökli fylgi línan jökuljaðrinum suður að upptökum Syðri-Emstruár við Entugjá en samkvæmt kröfulýsingu Hvolhrepps í þessu máli fylgdu mörk fyrrum Hvolhrepps og fyrrum Vestur-Eyjafjallahrepps þeirri á.

Suðurmörkum gagnvart Mýrdalsjökli og Almenninum er í lýsingu oddvitans lýst þannig að afrétturinn takmarkist að sunnan af Mýrdalsjökli og Syðri-Emstruá. Þetta er í samræmi við skrásetningu yfir takmörk Almenninga, dags. 14. maí 1892 og þingl. 21. s.m. Eldri heimildir um afmörkun Almenninga liggja ekki fyrir.

Vesturmörkum Emstra gagnvart Fljótshlíðarafreйти er í lýsingu oddvitans lýst þannig að Markarfljót skilji afréttinn frá Fljótshlíðarafreйти allt að Kaldaklofskvísl. Þetta er í samræmi við það sem fram kemur í lýsingu Stórolfshvols- og Siglúvíkursóknar frá 1839. Þetta er einnig í samræmi við lýsingu hreppstjóra og oddvita Fljótshlíðarhrepps, dags. 3. nóvember 1979, sem og eldri heimildir um merki Fljótshlíðarafreйти að þessu leyti.

Sem að framan greinir var hvorki gert landamerkjabréf fyrir Emstrur í kjölfar gildistöku landamerkjalaga 1882 né 1919. Þannig liggur engin lögformleg lýsing á heildarmerkjum afréttarins fyrir. Eina heildstæða lýsingin á merkjum Emstra er lýsing oddvita Hvolhrepps frá 1979. Sú lýsing er í samræmi við gögn um merki aðliggjandi landsvæða. Fyrirliggjandi gögn benda því ekki til annars en að landamerkjum Emstra sé þar rétt lýst.

Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða lands innan merkja Emstra, svo sem þau hafa verið skilgreind hér að framan.

Þegar Emstra er getið í fyrirliggjandi heimildum er það í öllum tilvikum tengt upprekstri og afréttarnotum, sbr. ferðalýsingu Sveins Pálssonar frá 1793, lýsingu á Stórolfshvols- og Siglúvíkursókn frá 1839 og fjallskilareglugerðir frá 1874 og síðar.

Samkvæmt framangreindu hafa búfjáreigendur í fyrrum Hvolhreppi haft af Emstrum hefðbundinn afréttarnot undir umsjón hreppsins fram að friðun árið 1990, á sama hátt og gildir um samnotafrétti almennt. Ekki verður annað séð en að það fyrirkomulag hafi verið ágreinings- og athugasemdalaust. Annars konar nýting, svo sem til ferðaþjónustu, kom fyrst til sögunnar á 20. öld og verður ekki talin hafa sérstaka þýðingu í þessu sambandi.

Engin gögn liggja fyrir um það hvernig jarðir í Hvolhreppi eru komnar að rétti sínum til þess landsvæðis sem hér er til umfjöllunar. Ljóst er að í því sambandi verður ekki byggt á óljósum sögugögnum um að Emstrur hafi legið undir Stórolfshvol og sýslumannsekkjan Katrín ríka Erlendsdóttir gefið hreppnum afréttinn til að losna við kostnað við að smala hann enda liggja engin gögn því til

stuðnings fyrir. Þá telur óbyggðanefnd fremur ólíklegt að landsvæði það sem Emstrur taka til hafi verið numið.

Í máli þessu er því ekki sýnt fram á annað en að réttur til Emstra hafi í öndverðu orðið til á þann veg að íbúar í fyrrum Hvollhreppi hafi tekið afréttarlandið til sumarbeitar fyrir búpening og, ef til vill, annarrar takmarkaðrar notkunar. Um afréttarnotkun og fjallskil voru snemma settar opinberar reglur sem sveitarstjórnnum var falið að annast framkvæmd á.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu Rangárþings eystra f.h. eigenda jarða í fyrrum Hvollhreppi ekki verið sannað að landsvæðið Emstrur sé eignarland, hvorki fyrir nám, löggerninga né með öðrum hætti. Eins og notkun afréttarlandsins hefur verið háttáð hefur ekki heldur verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um þjóðlendu að ræða.¹

Heimildir benda hins vegar til þess að um afrétt jarða í fyrrum Hvollhreppi hafi verið að ræða.

Ljóst er að einstakir hlutar þess svæðis, sem hér hefur verið fjallað um, eru misjafnlega fallnir til beitar. Beitar svæði taka þó breytingum, auk þess sem þau eru ekki endilega samfelld. Land það, sem hér er til umfjöllunar, verður því talið falla undir skilgreininguna „landsvæði ... sem að staðaldri hefur verið notað til sumarbeitar fyrir búfé“, sbr. 1. gr. laga nr. 58/1998. Engin gögn liggja fyrir um að landsvæði þetta hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar, sbr. einnig umfjöllun í almennum niðurstöðum nefndarinnar, að landsvæðið Emstrur, svo sem það er afmarkað hér á eftir, teljist þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

Línan fylgir Syðri-Emstruá frá upptökum hennar í Entugjá og þar til hún rennur í Markarfljót. Síðan fylgir hún Markarfljóti allt norður að Kaldaklofskvisl og svo Kaldaklofskvisl eftir Prætutanga að Bláffallakvisl og svo eftir upphaflegum farvegi Bláffallakvislar austan Bláffalla að upptökum hennar í Mýrdalsjökli. Þaðan fylgir línan svo jaðri Mýrdalsjökuls að upptökum Syðri-Emstruár í Entugjá. Að því leyti sem fylgt er jökuljaðri er miðað við stöðu jökuls eins og hann var við gildistöku þjóðlendlaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll.

Sama landsvæði er afréttur jarða í fyrrum Hvollhreppi í skilningi 1. gr. og b-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998. Um rétt til upprekstrar á afréttinn og annarra hefðbundinna nota, sem afréttareign fylgja, fer eftir ákvæðum laga þar um, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Þar ber sérstaklega að nefna 7. gr. laga um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 21/1986, og 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

Óbyggðanefnd telur ljóst að ákvarða þurfi mörk afréttarins að því leyti sem hann liggur að Mýrdalsjökli til frambúðar, sbr. b-lið 7. gr. 1. nr. 58/1998. Með hliðsjón af því að hér er um einhliða ákvörðun afréttarmarkna að ræða en ekki mörk tveggja afrétta eða afréttar og eignarlands telur óbyggðanefnd þó fullnægjandi að miða einfaldlega og án nánari afmörkunar við jaðar jökulsins eins og hann var við gildistöku laga nr. 58/1998, sbr. 3. mgr. 1. gr. laganna. Ekki verður séð að frekari rannsókn á þessu atriði hafi hagnýta þýðingu í þessu sambandi enda er eingöngu um beitarréttindi að ræða sem ráðast af gróðurfari og hefur ekki þýðingu í öðru sambandi.

Landsvæði það sem hér hefur verið lýst þjóðlenda og afréttur fyrrum Hvollhrepps er hluti af efturfarandi landsvæði sem háð sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999, sbr. nánari skilgreiningu í náttúruminjaskrá: „Emstrur og Fjallabak“.

6.8. Mýrdalsjökull og önnur landsvæði í fyrrum Fljótshlíðar-, Hvol- og Vestur- og Austur-Landeyjahreppum

Hér verður tekin afstaða til eignarréttarlegrar stöðu þess hluta Mýrdalsjökuls sem til meðferðar er

¹ Sbr. einnig lokakafla í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

í máli þessu, sbr. kafla 2.4. um afmörkun málsins, sem og þeirra landsvæða í fyrrum Fljótshlíðar-, Hvol- og Vestur- og Austur-Landeyjahreppum sem ekki er fjallað um í köflum 6.3.-6.7., þ.e. lands sem til meðferðar er í þessu máli en kröfugerð íslenska ríkisins tekur ekki til, sbr. einnig kafla 2.4.

Kröfugerð íslenska ríkisins felur í sér að umræddur hluti Mýrdalsjökuls sé þjóðlenda, sbr. kafla 3.1. Aðrir hafa ekki gert kröfu um eignarréttindi á þessu svæði. Þá er óumdeilt að landsvæði það í fyrrum Fljótshlíðar-, Hvol- og Vestur- og Austur-Landeyjahreppum, sem hér er til meðferðar, sé eignarland. Málsmeðferð óbyggðanefndar einskorðast þó ekki við kröfur aðila heldur ber nefndin sjálfstæða rannsóknarskyldu, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

Óbyggðanefnd telur ekkert benda til þess að á viðkomandi hluta jökulsins hafi stofnast til beins eða óbeins eignarréttar hvorki fyrir nám, löggerninga, hefð né með öðrum hætti.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði þetta á Mýrdalsjökli, svo sem það er afmarkað hér á eftir, teljist þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

Úr Entu (1347 m), í norðvestanverðum Mýrdalsjökli, er dregin lína til suðausturs í stefnu á Huldufjöll (730 m), í suðaustanverðum Mýrdalsjökli, og þeirri línu fylgt þar til kemur að skurðpunkti við línu sem dregin er á milli upptaka Fúlalækjar, við suðvestanverðan Mýrdalsjökul, og Mælifells, við norðaustanverðan Mýrdalsjökul. Úr framangreindum skurðpunkti liggur línan að upptökum Bláffallakvíslar við norðurjaðar Mýrdalsjökuls. Þaðan fylgir línan jaðri Mýrdalsjökuls að upptökum Syðri-Emstruár í Entugjá. Að því leyti sem fylgt er jökuljaðri er miðað við stöðu jökuls eins og hann var við gildistöku Þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll.

Loks telur óbyggðanefnd ekkert benda til þess að utan kröfusvæðis íslenska ríkisins í máli þessu sé að finna landsvæði sem þarfnist frekari rannsókna, sbr. kafla 4.2. um rannsóknarskyldu óbyggðanefndar. Þar ber þess sérstaklega að geta að ekki verður ráðið af heimildum að á umræddu svæði séu samnotaafréttir eða afréttir einstakra jarða/stofnana umfram það sem þegar hefur verið fjallað um. Þá eru engar vísbendingar um að á þessu svæði sé að finna svokallaða almenningsfjöru, sbr. umfjöllun um fjöru í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

6.9. Um málskostnað

Í samræmi við 2. mgr. 17. gr. laga nr. 58/1998 hefur óbyggðanefnd lagt mat á það hvað telja megi nauðsynlegan kostnað vegna hagsmunagæslu fyrir nefndinni í máli þessu. Við það mat hefur nefndin m.a. litið til þess hvort aðilar, sem svipaðra hagsmuna eigi að gæta, hafi sameinast um aðstoð lögmanns og annarra sérfræðinga enda rekist hagsmunir ekki á. Við mat á fjárhæð kostnaðar hefur nefndin enn fremur litið til þess hvað telja megi sanngjarnt og eðlilegt endurgjald fyrir hagsmunagæslu í máli þessu.

6.10. Um tæknileg atriði¹

Óbyggðanefnd hefur komist að þeirri niðurstöðu, sbr. umfjöllun um jökla í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar, að þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi beri að miða við stöðu jökuljaðarsins við gildistöku Þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll. Í samræmi við framangreint fór óbyggðanefnd þess á leit við Odd Sigurðsson, jarðfræðing hjá Orkustofnun og ráðgjafa nefndarinnar á sviði jöklafræði, að ákvarða stöðu jökuljaðarsins við umrætt tímamark. Við verkið voru notaðar loftmyndir frá Loftmyndum ehf. frá árunum 2000, 2001 og 2003, myndir frá Landsat 7-gervitunglinu frá árunum 1999 og 2000 og þrívíddarljósmyndir sem teknar voru úr flugvél á árunum 1998-2000 og 2002. Engar

1 Sjá fylgiskjal nr. IV (Tækniskýrsla – Jaðar jökla í Vestur-Skaftafellssýslu og Rangárvallasýslu ákvarðaður með fjarkönnun).

nothæfar myndir eru til af svæðinu í heild frá árinu 1998. Ástæðan fyrir því að framangreind gögn urðu fyrir valinu er sú að þau komast næst réttíri tímasetningu af þeim gögnum sem völ er á auk þess sem um nákvæmstu gögnin í hverju tilviki fyrir sig er að ræða. Í þeim tilvikum sem á þurfti að halda var svo einnig stuðst við önnur gögn, s.s. vettvangsathuganir.

7. ÚRSKURÐARORÐ¹

Landsvæði það sem afmarkað er hér á eftir, þ.e. þeir hlutar Tindfjallajökuls og Mýrdalsjökuls sem til meðferðar er í máli þessu, Fljótshlíðarafréttur og Emstrur, er þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

Úr hæsta tindi Tindfjallajökuls (Ými) yfir jökulinn í stærsta gilið norðan í jöklinum, þaðan í Þrætuhöfuð, síðan ræður áin Hvítmaga þar til hún fellur í Markarfljót. Úr því ræður Markarfljót að Kaldaklofskvisl og svo Kaldaklofskvisl eftir Þrætutanga að Bláfjallakvisl og svo eftir upphaflegum farvegi Bláfjallakvislar austan Bláfjalla að upptökum hennar í Mýrdalsjökli. Þaðan liggur línan í skurðpunkt línu sem dregin er úr Entu (1347 m), í norðvestanverðum Mýrdalsjökli, til suðausturs í stefnu á Huldufjöll (730 m), við línu sem dregin er á milli upptaka Fúlalækjar, við suðvestanverðan Mýrdalsjökul, og Mælifells, við norðaustanverðan jökulinn. Úr þessum skurðpunkti er línan svo dregin í Entu og þaðan eftir Entugjá að upptökum Syðri-Emstruár. Þaðan fylgir línan Syðri-Emstruá þar til hún rennur í Markarfljót og svo Markarfljóti að Jöldusteini. Úr Jöldusteini liggur línan beint í mynni Fremsta-Kanastaðargils og fylgir svo gílinu að upptökum þess. Frá upptökum Fremsta-Kanastaðargils liggur línan í beina stefnu frá austri til vesturs um Klofninga í Þórólfsá og fylgir svo ánni að upptökum hennar í Tindfjallajökli. Þaðan fylgir línan jaðri Tindfjallajökuls í norðurátt þar til kemur að línu sem dregin er úr hæsta tindi Tindfjallajökuls (Ými) í Hæringsfell og svo þeirri línu til austurs í Ými. Að því leyti, sem fylgt er jökuljaðri, er miðað við stöðu jökuls eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll., með þeim fyrirvara sem fram kemur í kafla 6.10. Sjá hnitaskrá í viðauka sem skoðast skal sem hluti af úrskurði þessum.

Hluti þess landsvæðis, sem að framan hefur verið lýst og úrskurðað þjóðlenda, þ.e. Fljótshlíðarafréttur svo sem hann er afmarkaður hér á eftir, er afréttur jarða í fyrrum Fljótshlíðarhreppi, í skilningi 1. gr. og b-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998:

Frá punkti við jaðar Tindfjallajökuls þar sem lína dregin úr hæsta tindi Tindfjallajökuls (Ými) yfir jökulinn í stærsta gilið norðan í jöklinum og þaðan í Þrætuhöfuð sker jökuljaðarinn. Þaðan ræður áin Hvítmaga þar til hún fellur í Markarfljót. Úr því ræður Markarfljót þar til kemur að Jöldusteini. Úr Jöldusteini liggur línan beint í upptök Fremsta Kanastaðargils og fylgir svo gílinu að upptökum þess. Frá upptökum Fremsta Kanastaðargils er dregin lína í beina stefnu frá austri til vesturs um Klofninga í Þórólfsá og fylgir línan svo ánni að upptökum í Tindfjallajökli. Úr upptökum Þórólfsár fylgir línan svo jökuljaðrinum í áðurnefndan upphafspunkt. Að því leyti sem fylgt er jökuljaðri er miðað við stöðu jökuls eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll.

¹ Sjá til skýringar fylgiskjal nr. I (Kort). Við afmörkun þjóðlendu í hverju máli fyrir sig er miðað við orðalag í fyrirliggjandi heimildum um það landsvæði sem til meðferðar er. Blæbrigðamunur kann því að vera á lýsingum á sömu línu á milli einstakra mála.

Þá er hluti þess landsvæðis, sem að framan hefur verið lýst og úrskurðað þjóðlenda, þ.e. Emstrur svo sem þær eru afmarkaðar hér á eftir, afréttur jarða í fyrrum Hvolhreppi, í skilningi 1. gr. og b-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998:

Línan fylgir Syðri-Emstruá frá upptökum hennar í Entugjá og þar til hún rennur í Markarfljót. Síðan fylgir hún Markarfljóti allt norður að Kaldaklofskvísl og svo Kaldaklofskvísl eftir Þrætutanga að Bláffjallakvísl og svo eftir upphaflegum farvegi Bláffjallakvíslar austan Bláffjalla að upptökum hennar í Mýrdalsjökli. Þaðan fylgir línan svo jaðri Mýrdalsjökuls að upptökum Syðri-Emstruár í Entugjá. Að því leyti sem fylgt er jökuljaðri er miðað við stöðu jökuls eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll.

Allur kostnaður málsaðila, annarra en fjármálaráðherra vegna íslenska ríkisins, utan þóknunar lögmannna, hefur þegar verið greiddur. Þóknun lögmannna ákvarðast svo: Óskar Sigurðsson hdl. og Guðjón Ægir Sigurjónsson hdl. sameiginlega 1.200 000 kr. og Kristinn Hallgrímsson hrl. 160.000 kr., er greiðist úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998.

Gerður er fyrirvari um hnitasetningu annarra hluta þjóðlendulínu að liðnum málsskotsfrestum eða að fenginni dómsniðurstöðu. Þá getur skipan þjóðlendu innan staðarmarka sveitarfélaga komið til endurskoðunar.

Kristján Torfason

Karl Axelsson

Benedikt Bogason

VIÐAUKAR

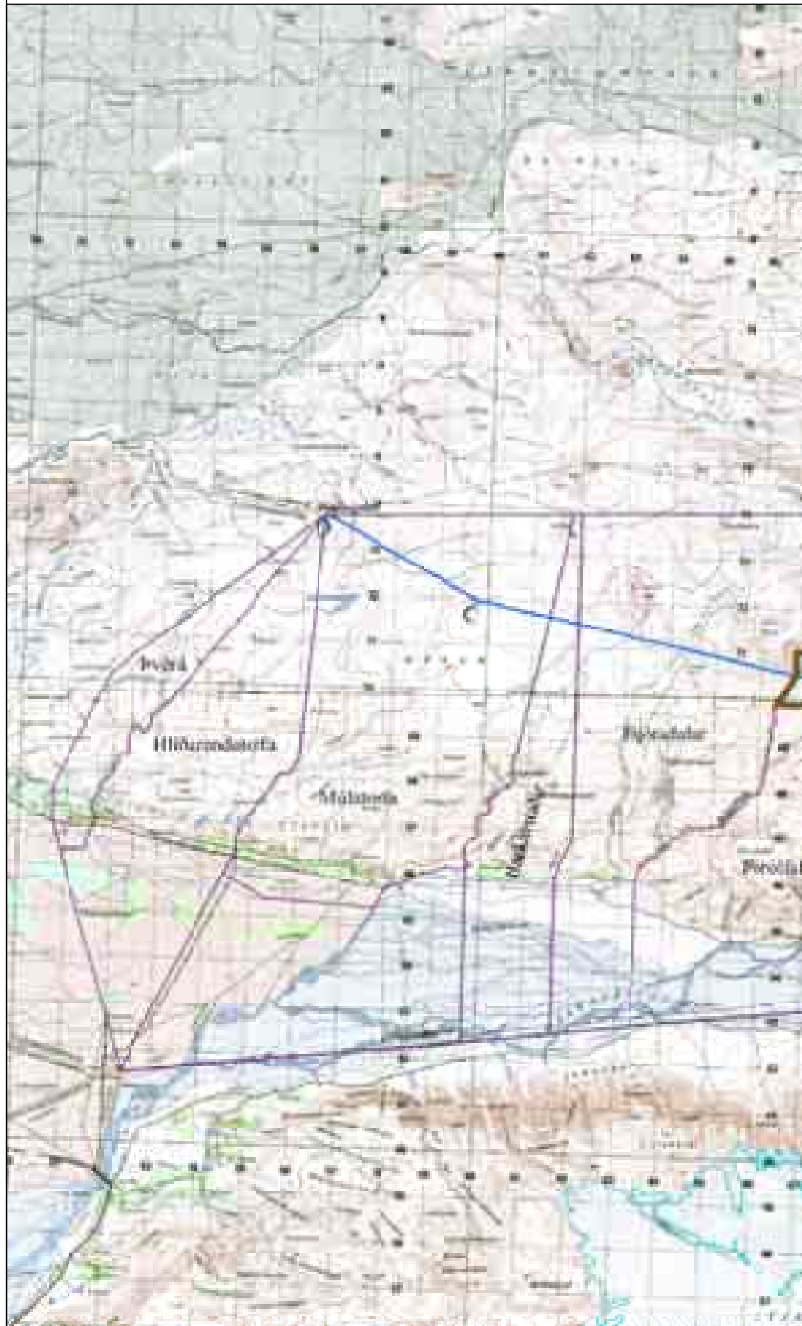
I. Hnit

- II. Almennar niðurstöður óbyggðanefndar í málunum nr. 1-7/2000 (uppsveitir Árnassýslu) og 1-5/2001 (sveitarfélagið Hornafjörður)
Sjá bls. 79

nr.	X-hnit	Y-hnit	nr.	X-hnit	Y-hnit
1	469363	364907	51	469726	363869
2	469363	364906	52	469668	363869
3	469404	364880	53	469659	363842
4	469426	364848	54	469690	363829
5	469515	364817	55	469770	363824
6	469578	364786	56	469797	363824
7	469654	364754	57	469842	363833
8	469685	364714	58	469905	363829
9	469739	364665	59	469940	363838
10	469739	364625	60	470016	363851
11	469730	364589	61	470066	363851
12	469752	364544	62	470110	363882
13	469757	364517	63	470106	363927
14	469775	364464	64	470119	363990
15	469770	364428	65	470159	364021
16	469735	364410	66	470195	364057
17	469690	364401	67	470200	364110
18	469654	364410	68	470276	364106
19	469618	364446	69	470311	364066
20	469583	364464	70	470294	364021
21	469524	364473	71	470280	363967
22	469466	364441	72	470231	363932
23	469430	364397	73	470218	363900
24	469408	364365	74	470240	363856
25	469377	364321	75	470280	363802
26	469372	364289	76	470311	363784
27	469372	364236	77	470347	363771
28	469404	364204	78	470405	363721
29	469480	364213	79	470437	363659
30	469502	364218	80	470481	363601
31	469551	364213	81	470481	363560
32	469587	364187	82	470477	363520
33	469668	364169	83	470459	363502
34	469712	364155	84	470442	363428
35	469748	364146			
36	469784	364128			
37	469802	364093			
38	469797	364066			
39	469744	364066			
40	469712	364084			
41	469668	364093			
42	469623	364097			
43	469591	364079			
44	469565	364061			
45	469538	364026			
46	469542	363981			
47	469565	363949			
48	469600	363909			
49	469668	363900			
50	469703	363896			

FYLGISKJÖL

- I. Kort**
- II. Aðilaskrá**
- III. Skjalaskrá**
- IV. Tækniskýrsla unnin fyrir óbyggðanefnd**

Krafa fjármálaráðherra f.h. ríkisins um þjóðlendumörk.

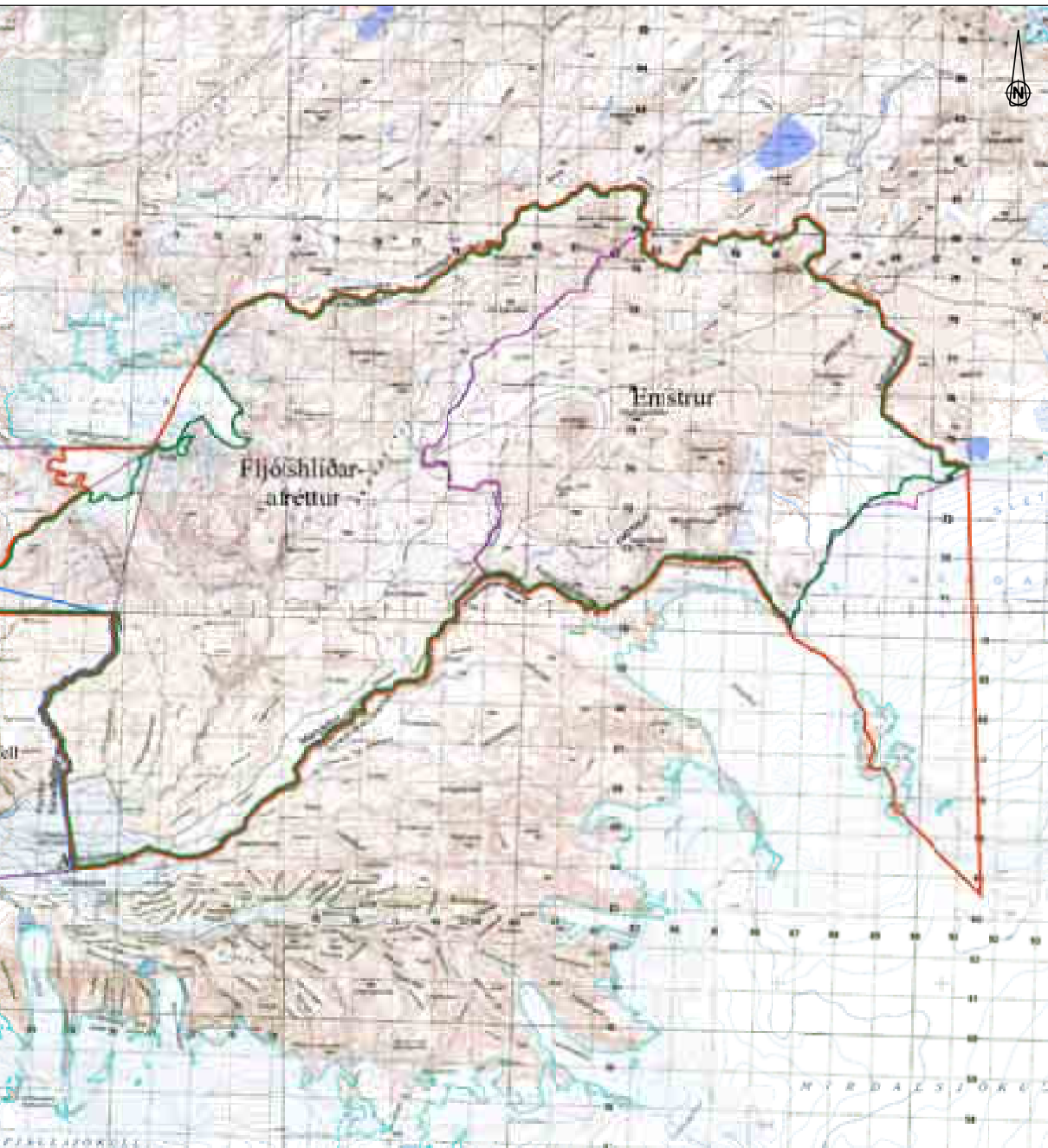
Kröfur ýmissa aðila um eignarréttindi (aðalkrafa).

Útlína jökuls skv. uppréttum Landsat-7 gervitunglamyndum og loftmyndum.

Mismunur á jökulsvæði, eins og það er teiknað á kortgrunni, og úrskurðarlínu úbyggðanefndar, að því leyti sem hún fylgir jökuljaðri, skýrist af mismunandi aldri og nákvæmni gagna.

fyrirum Fljótshlíðar-, Hvol- og Vestur- og Austur-Landeyjarhreppar, nú í Rangárþingi eystra

Mörk þjóðlendu, skv. úrskurði
óbyggðanefndar.

Mörk afréttareignar innan þjóðlendu
skv. úrskurði óbyggðanefndar.

Landamerkjapunktur.

Dags. 9.12.2004
Kortgrunnur ISS0R
Mælikvarði: 1:100 000

Kortagerð: Sigurgeir Skúlason, landfræðingur
© Landmælingar Íslands, leyfi nr. L02030013

II. Aðilaskrá

Þjóðlenda	Fjármálaráðuneytið f. h. íslenska ríkisins
Árkvörn	Einar Sigurþórsson
Árkvörn	Jón R. Kristinsson
Árkvörn	Unnur Tómasdóttir
Árkvörn	Þórunn Jónsdóttir
Barkarstaðir	Daði Sigurðsson
Barkarstaðir	Helga Sigurðardóttir
Barkarstaðir	Inga Sigurðardóttir
Barkarstaðir	Margrét Sigurðardóttir
Barkarstaðir	Sigrún Sigurðardóttir
Barkarstaðir	Tómas Sigurðarson
Emstrur	Rangárþing eystra
Emstrur	Rangárþing eystra f. h. eiganda jarða í fyrrum
	Hvollhreppi
Eyvindarmúli	Eyvindarmúli ehf.
Fljótshlíðarafréttur (Græna fjall)	Rangárþing eystra
Fljótshlíðarafréttur (Græna fjall)	Rangárþing eystra f. h. eiganda jarða í fyrrum
	Fljótshlíðarhreppi
Fljótisdalur	Runólfur Runólfsson
Háimúli	Einar Sigurþórsson
Múlakot I	Múlakot 1 Fljótshlíð ehf.
Múlakot II	Árni Jónsson
Múlakot II	Guðjón Stefán Guðbergsson
Múlakot II	Guðrún Stefánsdóttir
Múlakot II	Sigríður Hjartar
Þórólfsfell	Rangárþing eystra

III. Skjalaskrá

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra:

- 1 Kröfulýsing, dags. 25.4.2001.
- 1(1) Bréf fjármálaráðuneytis v/ meðfylgjandi kröfulýsinga, dags. 26.4.2001.
- 1(2) Kort sem sýnir kröfulínu fjármálaráðherra á Fljótshlíðarsvæði (mælikvarði 1:50 000).
- 1(3) Skjalaskrá, dags. 25.4.2001.
- 1(4) Tilvísanaskrá, dags. 25.4.2001.
- 1(5) Máldagi Mariukirkju á Breiðabólstað 1397.
- 1(6) Máldagi Mariukirkju á Breiðabólstað 1371.
- 1(7) Máldagi Mariukirkju á Breiðabólstað 1332.
- 1(8) Gíslamáldagi kirkju að Breiðabólstað, um 1570.
- 1(9) Máldagi Mariukirkju á Neðra-Hvoli Rangárþingi [1480].
- 1(10) Máldagi Þorlákskirkju á Kirkjulæk í Fljótshlíð 1371.
- 1(11) Gerðardómur um að Háakollur í Stóra-Dímon skuli vera kennileiti sem miða skal við merki jarðanna Kanastaða, Voðmúlastaða, Teigs, Hlíðarenda og Eyvindarmúla, dags. 24.5.1969.
- 1(12) Landskipti Eyvindarmúlatorfu, dags. 8.5.1971.
- 1(13) Áreið á landamerki á Þveráráurum að austan og Heylækjarlandi að vestan og jarðanna þar á milli Valstrýtu og Deildar, dags. 23.4.1958.
- 1(14) Sjá skjal nr. 1(11).
- 1(15) Landskipti Hlíðarendatorfu, dags. 6.5.1958.
- 1(16) Landskipti Hlíðarendatorfu, dags. 30.3.1981.
- 1(17) Landskipti á hagalandi Þverárbæja, dags. 2.5.1958.
- 1(18) Skiptagjörð á 1/4 hluta úthaga sem verður innan hinnar fyrirhuguðu hagagirðingar Heylækjar í Fljótshlíðarhreppi, dags. 8.12.1928.
- 1(19) Endurrit fyrirtöku í máli 1/1976 um merki milli eyðijarðarinnar Gömburu og Teigs-Torfu í Fljótshlíðarhreppi, ódags.
- 1(20) Landskipti á Teigstorfu í Þveráráurum, dags. 3.10.1995.
- 1(21) Skipti á óyrktu landi, er liggur á milli jarðanna Ámundakots, Miðkots og Bollakots, dags. 5.6.1931.
- 1(22) Gerðardómur um landamerki Teigs og Kirkjulækjartorfu og fleiri jarða, dags. 10.5.1951.
- 1(23) Landskiptagerð milli Arngeirsstaða og Grjótár, dags. september 1967.
- 1(24) Landskipti á Kirkjulækjartorfu, dags. 26.4.1958.
- 1(25) Landskipti á nokkrum hluta af óskiptu beitalandi Kirkjulækjarhverfis, dags. 8.5.1942.
- 1(26) Sjá skjal nr. 1(22).
- 1(27) Landskipti Kollbæjarhverfis ásamt jörðunum Kvoslæk og Tungu, dags. 6.5.1958.
- 1(28) Sátt um suðurmerki eyðijarðarinnar Glámu og óskipts lands í Þverárfarvegi, Kirkjulækjartorfu, dags. 24.11.1976.
- 1(29) Greinargerð, dags. 5.5.2003.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

- 2 Yfirlit Þjóðskjalasafns yfir heimildaleit í óprentuðum frumgögnum, dags. 3.11.2004.

Landamerkjalyýsingar úr landamerkjabókum:

- 2(1) Fljótisdalur í Fljótshlíð, dags. 24.5.1890.
 2(2) Barkarstaðarland í Fljótshlíð, dags. 30.6.1888.
 2(3) Múlatorfa, þ.e. Eyvindarmúli, Múlakot, Sauðtún, Árkvörn og Háimúli í Fljótshlíð, dags. 1.6.1891.
 2(4) Hlíðarendi með hjáleigum, þ.e. Hlíðarendakoti, Nikulásarhúsum og Hallskoti í Fljótshlíð, dags. 10.5.1886.
 2(5) Teigur með hjáleigum, Butru, Finnshúsum, Ámundakoti (nú Smáratúni), Miðkoti og Bollakoti í Fljótshlíð, dags. 14.5.1890.
 2(6) Landamerki Fljótshlíðar- og Rangárvallahreppa, dags. 2.5.1892.
 2(7) Árgilsstaðir í Fljótshlíð, dags. 28.5.1890.
 2(8) Þverárnar, Heylækur, Valstrýta og Deild í Fljótshlíð, dags. 14.5.1890.
 2(9) Neðri- og Efri-Þverá í Fljótshlíð, dags. 18.5.1892.
 2(21) Þórsmörk í Vestur-Eyjafjallahreppi, dags. 12.5.1892.
 2(22) Stóramörk í Vestur-Eyjafjallahreppi, uppleið og þinglýst 27.8.1887. Landamerkjabréf er gert eftir lögfestu frá 1741.
 2(23) Miðmörk í Vestur-Eyjafjallahreppi, dags. 17.5.1890.
 2(24) Syðstamörk í Vestur-Eyjafjallahreppi, dags. 12.5.1890.
 2(25) Rauðanefsstaðir á Rangárvöllum, dags. 24.5.1890.
 2(26) Þorleifsstaðaland á Rangárvöllum, ódags. en þinglýst 30.5.1890.

Visitasiubækur biskupa:

- 2(10) a-b Visitasía Brynjólfs Sveinssonar að Eyvindarmúla í Fljótshlíð 1641, ásamt uppskrift að hluta. (Bps. A. II, 7 bls. 31)
 2(11) a-b Visitasía Brynjólfs Sveinssonar að Teigi í Fljótshlíð 1644, ásamt uppskrift að hluta. (Bps. A. II, 7. bls. 87)

Jarðaskjöl úr Rangárvallasýslu:

- 2(12) Landamerki Barkarstaða og Fljótisdals frá 1592. Uppskrift Vilhelms Jakobssonar á Apogr. A.M. 5050. Staðfest af honum og Hannesi Þorsteinssyni 30.1.1929.
 2(13) a-b Landamerki Barkarstaða og Fljótisdals. Afrit afsalsbréfs frá 29.5.1707 og sátta- og landamerkjabréfs frá 1.10.1675, ásamt uppskrift að hluta.
 2(14) a-b Lögfesta fyrir Grænafjall, Þórsmörk og Langanes 1753, ásamt uppskrift.

Kirknaskjöl úr Rangárvallasýslu:

- 2(15) a-b Skýrsla Tómasar Sæmundssonar til biskups um Breiðabólsstaðarbrauð í júní 1839, ásamt uppskrift að hluta.
 2(16) a-b Breiðabólsstaðarskjöl úr Apographia Árna Magnússonar nr. 2110-2130, ásamt uppskrift að hluta. Uppskriftir Jóns Þorkelssonar. Upptalning á eignarskjöllum Breiðabólsstaðarkirkju úr eignaskrá kirkjunnar árið 1745 fylgir.

Jarðamatsskjöl úr Rangárvallasýslu:

- 2(17) a-b Jarðamat í Rangárvallasýslu 1802-1804, ásamt uppskrift að hluta. Sjá nánari lýsingu í skilabréfi Þjóðskjalasafnsins.
 2(18) Ljósrit úr gerðabók jarðamatsnefndar frá 1849. Sjá nánari lýsingu í skilabréfi Þjóðskjalasafnsins.
 2(19) Ljósrit úr gerðabók fasteignamatsnefndar frá 1916-1918. Sjá nánari lýsingu í skilabréfi Þjóðskjalasafnsins.

Skjöl skráð í afsals- og veðmálabækur:

- 2(20) Afsalsbréf fyrir 3/4 hlutum úr Eyvindarmúla, með skógarítaki og fjárbeit á Þórmörk, 9.1.1901. Rang. DB/2, nr. 60. Afsals- og veðmálabók Rangárvallasýslu, nr. 6.
- 2(28) Fljótisdalur. Síða í veðmálaregistri Rangárvallasýslu.
- 2(29) Barkarstaðir. Síða í veðmálaregistri Rangárvallasýslu.
- 2(30) Eyvindarmúli. Síða í veðmálaregistri Rangárvallasýslu.
- 2(31) Háimúli. Síða í veðmálaregistri Rangárvallasýslu.
- 2(32) Sauðhústún. Síða í veðmálaregistri Rangárvallasýslu.
- 2(33) Árkvörn. Síða í veðmálaregistri Rangárvallasýslu.
- 2(34) Daðastaðir. Síða í veðmálaregistri Rangárvallasýslu.
- 2(35) Múlakot. Síða í veðmálaregistri Rangárvallasýslu.

Skjalasöfn presta og prófesta:

- 2(27) a-b Eignir Breiðabólstaðarkirkju, ásamt uppskrift að hluta (Breiðabólstaður í Fljótshlíð AA/2. Kirkjustóll 1752-1851, bls. 9-10).
- 3 Bréf Ögmundar Helgasonar, forstöðumanns handritadeildar Landsbókasafns, um heimildaleit í bréfabók Brynjólfs Sveinssonar biskups, dags. 14.2.2003.
- 4 Yfirlit yfir heimildaleit óbyggðanefndar í frumgögnum, dags. 26.8.2003.

Máldagar o.fl. úr Ísl. fornbréfasafni:

- 4(1) Máldagi Nikuláskirkju í Odda á Rangárvöllum [1270]. Fram kemur m.a. að greiddur var osthleifur til kirkjunnar frá jörðinni Eyvindarmúla (2.b., bls. 86-88).
- 4(2) Máldagar kirknanna í Eyvindarmúla og Teigi í Fljótshlíð [1332] (2. b., bls. 686-687).
- 4(3) Samningur Orms Snorrasonar og Sigríðar Torfadóttur þar sem fram kemur m.a. að Ormur hafði selt Þverárland í Fljótshlíð, móðurarf hennar, 1369 (3. b., bls. 254-255).
- 4(4) Úr Hitardalsbók frá um 1367. Fram kemur að þá var kirkja í Eyvindarmúla og Teigi (3.b., bls. 216).
- 4(5) Máldagi kirkjunnar í Odda á Rangárvöllum, 1397. Fram kemur m.a. að greiddur var osthleifur til kirkjunnar frá jörðinni Eyvindarmúla (4. b., bls. 69, 72-73).
- 4(6) Máldagar kirknanna í Eyvindarmúla og Teigi, 1397 (4. b., bls. 76-77).
- 4(7) Jón prestur Pálsson fær Brandi Jónssyni m.a. umboð yfir Teigi í Fljótshlíð og öllum þeim peningum sem hann hafði til umboðs af Erlendi Narfasyni frænda sínum, 1439 (4. b., bls. 585-586).
- 4(8) Virðingargerð á Teigskirkju í Fljótshlíð, 1458 (5. b., bls. 175-176).
- 4(9) Máldagi Nikuláskirkju í Odda á Rangárvöllum, 1480. Fram kemur m.a. að greiddur var osthleifur til kirkjunnar frá Eyvindarmúla (6. b., bls. 322-325).
- 4(10) Máldagi kirkjunnar í Teigi í Fljótshlíð [1480] (6. b., bls. 330-331).
- 4(11) Virðingargerð á öllum peningum sem fallið höfðu börnum Vigfúsar Erlendssonar til erfða, 1521. Þar eru nefndar m.a. jarðirnar Teigur, Barkarstaðir og Þverá (8. b., bls. 794-801).
- 4(12) Ögmundur Pálsson Skálholtsbiskup fær Hólmsfríði Erlendsdóttur jörðina Eyvindarmúla í Fljótshlíð til fullrar eignar fyrir jörðina Sandgerði á Rosmhvalanesi, 1523 (9. b., bls. 181-182).
- 4(13) Dómur sex presta um að Jón Magnússon hefði ekki haldið það heit sitt að gefa jungfrú Maríu og kapellunni á Eyvindarmúla hálf skip, 1533 (9. b., bls. 648-649).
- 4(14) Testamentisbréf Páls lögmanns Vigfússsonar á Hlíðarenda [um 1540]. Í kirkjunni

- kemur fram sú ósk Páls að fá sínum „moldlega líkama“ legstað í kirkjunni að Teigi (10. b., bls. 595-597).
- 4(15) Bréf Gissurar Einarssonar Skálholtsbiskups til Eyjólfssonar í Dal um jörðina Eyvindarmúla í Fljótshlíð [1543]. Fram kemur að móðir Eyjólfssonar, Hólmfríður Erlendsdóttir, hafði Eyvindarmúla í láni af formönnum Skálholtskirkju (11. b., bls. 273).
- 4(16) Úr kirknaskrá frá um 1200. Fram kemur að kirkja var þá í Eyvindarmúla, Hlíðarenda og Teigi (12. b., bls. 6).
- 4(17) Máldagar kirknanna í Eyvindarmúla og Teigi, 1553 (12. b., bls. 650-651).
- 4(18) Skiptabréf Eyjólfssonar í Stóradal undir Eyjafjöllum, 1558. Í fjórðungsgjöf gefur hann konu sinni m.a. jörðina Múla (Eyvindarmúla) í Fljótshlíð fyrir 60 hundruð (13. b., bls. 324-325).
- 4(19) Máldagar kirknanna í Teigi, á Hlíðarenda og í Eyvindarmúla, 1570 (Gíslamáldagar) (15. b., bls. 669-670).
- 4(20) Skiptabréf eftir Pál lögmann Vigfússon, 1570. Til skipta komu m.a. jarðirnar Hlíðarenda, Þverá og Teigur (15. b., bls. 407-408).
- 4(64) Máldagi Jónskirkju í Eyvindarmúla, 1387 (3. b., bls. 404).
- 4(65) Máldagi Þollaskirkja að Hlíðarenda, 1480 (6. b., bls. 331-332).
- 4(66) Máldagi Hlíðarenda, 1397 (4. b., bls. 69).
- Skjöl nr. 1(5), 1(6), 1(7), 1(8), 1(9) og 1(10) eru einnig máldagar.

Fasteigna- og jarðamöt:

- 4(21) Jarðatal Johnsens 1847 (Jarðatal á Íslandi. Gefið út af J. Johnsen. Kb. 1847. Bls. 22-53).
- 4(22) Ný jarðabók fyrir Ísland. Kb. 1861 (bls. 15-18).
- 4(23) Fasteignabók 1922. Rv. 1921 (bls. 226-235).
- 4(24) Fasteignabók 1932. Rv. 1932 (bls. 1-9).
- 4(25) Fasteignabók 1938. Rv. 1942-1944 (bls. 63-69).
- 4(26) Fasteignabók I, 1957. Rv. 1956-57 (bls. 325-329).

Fjallskilareglugerðir:

- 4(28) Fjallskilasamykkt fyrir Rangárvallasýslu, nr. 157/1990. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1990. B-deild, bls. 344-351.)
- 4(29) Fjallskilareglugerð fyrir Rangárvallasýslu, nr. 239/1974. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1974. B-deild, bls. 506-514.)
- 4(30) Auglýsing um breytingu á fjallskilareglugerð fyrir Rangárvallasýslu nr. 157, 6.7.1943, nr. 267/1968. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1968 B-deild, bls. 424.)
- 4(31) Fjallskilareglugerð fyrir Rangárvallasýslu, nr. 157/1943. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1943. B-deild, bls. 327-339.)
- 4(32) Reglugerð um breytingu á fjallskilareglugerð Rangárvallasýslu frá 8.8.1921, nr. 48/1936. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1936. B-deild, bls. 120.)
- 4(33) Reglugerð um breytingu á fjallskilareglugerð Rangárvallasýslu, frá 8.8.1921, nr. 53/1931. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1931. B-deild, bls. 163.)
- 4(34) Reglugerð fyrir Rangárvallasýslu, um notkun afrétta, fjallskil, réttahöld, meðferð á óskilafænaði, grenjaleitir, refaveiðar o. fl., nr. 72/1921. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1921. B-deild, bls. 139-150.)
- 4(35) Reglugjörð um breytingu á reglugjörð fyrir Rangárvallasýslu um notkun afrjetta, fjallskil, rjettahöld, meðferð á óskilafænaði, grenjaleitir, refaveiðar o. fl. frá 7.6.1915, nr. 140/1919. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1919. B-deild, bls. 187.)
- 4(36) Reglugjörð fyrir Rangárvallasýslu um notkun afrjetta, fjallskil, rjettahöld, meðferð á

- óskilafjenaði, grenjaleitir, refaveiðar o. fl., nr. 80/1915. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1915. B-deild, bls. 133-146.)
- 4(37) Reglugjörð fyrir Rangárvallasýslu um notkun afrétta, fjallskil, réttarhöld, meðferð á óskilafjenaði, grenjaleitir, refaveiðar o.fl., nr. 8/1911. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1911. B-deild, bls. 20-33.)
- 4(38) Reglugjörð fyrir Rangárvallasýslu um notkun afrjetta, fjallskil, rjettarhöld, meðferð á óskilafjenaði, grenjaleitir, refaveiðar o.fl., nr. 58/1894. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1894. B-deild, bls. 75-87.)

Jarðabréf:

- 4(27) Eignayfirlýsing Teigs, dags. 4.7.1703. (Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. 13. bindi, bls. 57, 58, 60).

Alþingisbækur Íslands:

- 4(39) Skiptabréf eftir Pál lögmann Vigfússon, gert á Lambeyjarþingi 19. maí 1570: Í hlut Guðriðar Vigfúsdóttur komu m.a. jarðirnar Hlíðarendi í Fljótshlíð, 60 hundruð, og Rauðarfell ytra, 20 hundruð. Í hlut Önnu Vigfúsdóttur kom m.a. jörðin Teigur, 100 hundruð (1. b., bls. 57-58).
- 4(40) Bréf Markúsar Bjarnasonar til lögmanna og lögréttumanna um það hvort hann eigi ekki laus á eignarpörtum konu sinnar í Bjarkarstöðum, 1668 (7. b., bls. 130).
- 4(41) Kauplýsing sr. Odds Eyjólfssonar á jörðinni Fljótssdal, 1670 (7. b., bls. 194).
- 4(42) Testamentisbréf Þórðar biskups Þorlákssonar 1690. Þar eru m.a. nefndar jarðirnar Hlíðarendi í Fljótshlíð og Teigur (8. b., bls. 298-300).
- 4(43) Kaupbréf Jóns Vídalíns biskups fyrir 12 hundruðum og 75 álnum í Teigi í Fljótshlíð, 1710 (9. b., bls. 593).
- 4(44) Kaupbréf Brynjólfs Þórðarsonar sýslumanns fyrir 10 hundruðum og 30 álnum í jörðinni Teigi í Fljótshlíð, 1717 (10. b., bls. 326).
- 4(45) Kaupbréf fyrir 6 hundruðum í jörðinni Fljótssdal í Fljótshlíð, 1745 (13. b., bls. 281).
- 4(46) Kaupbréf fyrir 7 ½ hundraði í jörðinni Háamúla í Fljótshlíð, 1748 (13. b., bls. 404).
- 4(47) Kaupbréf fyrir 7 ½ hundraði í Múlakoti, 1749 (13. b., bls. 445).
- 4(48) Eignalýsing Brynjólfs Sigurðssonar sýslumanns, 1751. Þar eru m.a. tilgreind 20 hundruð í Hlíðarenda (14. b., bls. 37).
- 4(49) Makaskipti sr. Lofts Rafnkelssonar á 7 ½ hundraði í Múlakoti í Fljótshlíð fyrir 13 hundruð og 40 álnir í jörðinni Keldum, dags. 17.7.1749 (14. b., bls. 38).
- 4(50) Eignalýsing Sigurðar Sigurðssonar landþingsskrifara, 1752. Þar eru m.a. tilgreind 5 hundruð í jörðinni Barkarstöðum í Fljótshlíð (14. b., bls. 83-84).
- 4(51) Sigurður Sigurðsson landþingsskrifari veðsetur 3 hundruð í Barkarstöðum fyrir árlega afgift Kirkjubæjarklaustursjarða, 1755 (14. b., bls. 188).
- 4(52) Dómur í brígðamáli vegna Meðalfells í Kjós, 1755. Fram kemur að sú jörð var lögð að jöfnu við 50 hundruð í Teigi (14. b., bls. 193-194).
- 4(53) Kaupbréf fyrir 4 hundruðum í jörðinni Hrutafelli, dags. 26.6.1756, og afsalsbréf á hjáleigu Eyvindarmúla, Skarði, 5 hundruð að dýrleika (14. b., bls. 272).
- 4(54) Eignalýsing Sigurðar Sigurðssonar landþingsskrifara, 1763. Þar er m.a. tilgreindur Hlíðarendi, 60 hundruð, 1763 (14. b., bls. 516).
- 4(55) Brígðalýsing á Eyvindarmúla með tilheyrandi hjáleigum, 1768 (15. b., bls. 110).
- 4(56) Afsalsbréf á 4 hundruðum í Eyvindarmúla fyrir 43 spesiuríkisdali, dags. 26.7.1771 (15. b., bls. 570).

- 4(57) Veðsetning 87 hundraða í Teigi í Fljótshlíð fyrir árlega afgift af Þingeyraklaustri, dags. 26.7.1773 (15. b., bls. 400).
- 4(58) Brigðalýsing á jörðinni Barkarstöðum, 1774 (15. b., bls. 402).
- 4(59) Veðsetning Þorleifs Nikulássonar landþingsskrifara á 7 hundruðum í Hlíðarendakoti fyrir afgjald til konungs af Rangárvallasýslu, dags. 2.10.1788 (16. b., bls. 524).
- 4(60) Afsalsbréf á hálfu Múlakoti, 7 ½ hundraði, fyrir Syðri-Gröf í Flóa, 10 hundruð, og 48 ríkisdala millilagi, dags. 4.4.1785, og makaskiptabréf á Barkarstöðum í Fljótshlíð, 20 hundruðum, fyrir Stóradal undir Eyjafjöllum, dags. 23. 2.1784 (16. b., bls. 256-257).
- 4(61) Afsalsbréf á hálfri jörðinni Hlíðarenda í Fljótshlíð, 30 hundruðum, dags. 7.7.1784 (16. b., bls. 228).
- 4(62) Afsalsbréf Þorleifs Nikulássonar landþingsskrifara á hálfu Hlíðarendakoti, 7 ½ hundraði, fyrir 160 ríkisdali, dags. 26. 4.1796, og brigðalýsing sr. G. Þórarinssonar prófests vegna konu sinnar, Jórunnar Sigurðardóttur, dags. 22.7.1799 (17. b., bls. 298 og 469).
- 4(63) Afsalsbréf Sigurðar Sigurðssonar á hálfri jörðinni Hlíðarenda í Fljótshlíð fyrir 200 ríkisdali kúrant, dat. 23.1.1790, og annað afsalsbréf á hálfri jörðinni, 12 ½ hundraði, fyrir 100 ríkisdali kúrant, án kúgilda, dags. 8.4.1796 (17. b., bls. 255 og 296).

Þinglýsingarvottorð frá sýslumannsembættinu á Hvolsvelli:

- 4(69) Þinglýsingarvottorð Árkvarnar, Fljótshlíðarhreppi, dags. 2.4.2003.
- 4(70) Þinglýsingarvottorð Barkarstaða, Fljótshlíðarhreppi, dags. 2.4.2003
- 4(71) Þinglýsingarvottorð Eyvindarmúla, Fljótshlíðarhreppi, dags. 2.4.2003.
- 4(72) Þinglýsingarvottorð Eyvindarmúla (sumarhúsalóð), Fljótshlíðarhreppi, dags. 2.4.2003.
- 4(73) Þinglýsingarvottorð fyrir spildu úr landi Eyvindarmúla, „milli lækja“, Fljótshlíðarhreppi, dags. 2.4.2003.
- 4(74) Þinglýsingarvottorð Fljótsdals, Fljótshlíðarhreppi, dags. 2.4.2003.
- 4(75) Þinglýsingarvottorð Hallskots, Fljótshlíðarhreppi, dags. 2.4.2003.
- 4(76) Þinglýsingarvottorð Háa-Múla, Fljótshlíðarhreppi, dags. 2.4.2003.
- 4(77) Þinglýsingarvottorð Hlíðarendakots, Fljótshlíðarhreppi, dags. 2.4.2003.
- 4(78) Þinglýsingarvottorð Hlíðarenda, Fljótshlíðarhreppi, dags. 2.4.2003.
- 4(79) Þinglýsingarvottorð Múlakots II, Fljótshlíðarhreppi, dags. 2.4.2003.
- 4(80) Þinglýsingarvottorð Neðri-Þverár, Fljótshlíðarhreppi, dags. 2.4.2003.
- 4(81) Þinglýsingarvottorð Nikuláshúss, Fljótshlíðarhreppi, dags. 2.4.2003.
- 4(82) Þinglýsingarvottorð Teigs I, Fljótshlíðarhreppi, dags. 2.4.2003.
- 4(114) Þinglýsingarvottorð Múlakots I, Fljótshlíðarhreppi, dags. 18.8.2003.
- 4(115) Þinglýsingarvottorð Efri-Þverár, Fljótshlíðarhreppi, dags. 18.08.2003.

Menningarminjar:

- 4(67) Menningarminjar í Fljótshlíð og Hvolhreppi, Rangárvallasýslu. Svæðisskráning á miðhálandi Íslands, Fornleifastofnun Íslands 1996. (bls. 3, 52-54, 87-90)
- 4(68) Kort af menningarminjum á miðhálandinu 1:400 000, Rangárvallasýsla. Fornleifastofnun 1996.

Afsals- og veðmálabækur:

- 4(83) Teigur I. Yfirlit í afsals- og veðmálabók. Rangárvallasýsla. Dags. 8.4.2003.
- 4(84) Nikuláshús. Yfirlit í afsals- og veðmálabók. Rangárvallasýsla. Dags. 8.4.2003.
- 4(85) Neðri-Þverá. Yfirlit í afsals- og veðmálabók. Rangárvallasýsla. Dags. 8.4.2003.

- 4(86) Múlakot I (austurbær). Yfirlit í afsals- og veðmálabók. Rangárvallasýsla. Dags. 8.4.2003.
- 4(87) Múlakot II. Yfirlit í afsals- og veðmálabók. Rangárvallasýsla. Dags. 8.4.2003.
- 4(88) Hlíðarendakot. Yfirlit í afsals- og veðmálabók. Rangárvallasýsla. Dags. 8.4.2003.
- 4(89) Hlíðarendi. Yfirlit í afsals- og veðmálabók. Rangárvallasýsla. Dags. 8.4.2003.
- 4(90) Árkvörn. Yfirlit í afsals- og veðmálabók. Rangárvallasýsla. Dags. 8.4.2003.
- 4(91) Barkarstaðir. Yfirlit í afsals- og veðmálabók. Rangárvallasýsla. Dags. 8.4.2003.
- 4(92) Fljótsdalur. Yfirlit í afsals- og veðmálabók. Rangárvallasýsla. Dags. 8.4.2003.
- 4(93) Hallskot. Yfirlit í afsals- og veðmálabók. Rangárvallasýsla. Dags. 8.4.2003.
- 4(94) Há-Múli. Yfirlit í afsals- og veðmálabók. Rangárvallasýsla. Dags. 8.4.2003.
- 4(116) Fljótsdalur. Yfirlit (registur) í afsals- og veðmálabók. Bls. 190.
- 4(117) Barkarstaðir. Yfirlit (registur) í afsals- og veðmálabók. Bls. 191.
- 4(118) Há-Múli. Yfirlit (registur) í afsals- og veðmálabók. Bls. 192.
- 4(119) Árkvörn. Yfirlit (registur) í afsals- og veðmálabók. Bls. 193.
- 4(120) Eyvindarmúli. Yfirlit (registur) í afsals- og veðmálabók. Bls. 194.
- 4(121) Múlakot I. Yfirlit (registur) í afsals- og veðmálabók. Bls. 195.
- 4(122) Múlakot II. Yfirlit (registur) í afsals- og veðmálabók. Bls. 196.
- 4(123) Hlíðarendakot. Yfirlit (registur) í afsals- og veðmálabók. Bls. 197.
- 4(124) Nikulásarhús. Yfirlit (registur) í afsals- og veðmálabók. Bls. 198.
- 4(125) Hlíðarendi. Yfirlit (registur) í afsals- og veðmálabók. Bls. 199.
- 4(126) Hallskot. Yfirlit (registur) í afsals- og veðmálabók. Bls. 200.
- 4(127) Neðri-Þverá. Yfirlit (registur) í afsals- og veðmálabók. Bls. 201.
- 4(128) Sjá skjal nr. 4(129).
- 4(129) Efri-Þverá. Yfirlit (registur) í afsals- og veðmálabók. Bls. 202.
- 4(130) Teigur I. Yfirlit (registur) í afsals- og veðmálabók. Bls. 208.

Matsvottorð Fasteignamats ríkisins fyrir jarðir í Fljótshlíð:

- 4(98) Fasteignamatsvottorð fyrir Hallskot, dags. 12.8.2003.
- 4(99) Fasteignamatsvottorð fyrir Hlíðarendakirkju, dags. 12.8.2003.
- 4(100) Fasteignamatsvottorð fyrir Hlíðarenda, dags. 12.8.2003.
- 4(101) Fasteignamatsvottorð fyrir Nikulásarhús, dags. 12.8.2003.
- 4(102) Fasteignamatsvottorð fyrir Nikulásarhús lóð, dags. 12.8.2003.
- 4(103) Fasteignamatsvottorð fyrir Háa-Múla, dags. 12.8.2003.
- 4(104) Fasteignamatsvottorð fyrir Árkvörn, dags. 12.8.2003.
- 4(105) Fasteignamatsvottorð fyrir Eyvindarmúla, dags. 12.8.2003.
- 4(106) Fasteignamatsvottorð fyrir Múlakot 1, dags. 12.8.2003.
- 4(108) Fasteignamatsvottorð fyrir Barkarstaði (tvær síður), dags. 12.8.2003.
- 4(109) Fasteignamatsvottorð fyrir Fljótsdal, dags. 12.8.2003.
- 4(110) Fasteignamatsvottorð fyrir Emstrur gönguskáli, dags. 12.8.2003.
- 4(111) Fasteignamatsvottorð fyrir Teig 1, dags. 12.8.2003.
- 4(112) Fasteignamatsvottorð fyrir Teig 2, dags. 12.8.2003.

Landnáma:

- 4(97) Ljósrit úr Landnámabók, í útgáfu Jakobs Benediktssonar, Reykjavík 1986, bls. 344-357.

Önnur óprentuð frumgögn:

- 4(95) Afréttaskrá Rangárvallasýslu, bls. 3-5, bréf sýslumannsins á Hvolsvelli, dags. 25.11.1985, um afréttarskrá sýslunnar, Lýsing oddvita Hvolhrepps á mörkum afréttar

- Hvolfhrepps, dags. 15.11.1979, lýsing hreppstjóra og oddvita Fljótshlíðarhrepps á afrétti hreppsins (Græna fjall, Þórólfsfell, Þórsmörk, Goðaland og Þórsmörk), dags. 3.11.1979.
- 4(96) Afsalsbréf fyrir Þórólfsfell dags. 11.7.1966. Hallgrímur Pálsson selur og afsalar Fljótshlíðarhreppi.
- 4(107) Lýsing landamerka milli Eyvindarmúlatorfu og Hlíðarendatorfu, dags. 23.04.1958.
- 4(113) Sjá skjal nr. 1(11).

Önnur prentuð gögn:

- 4(131) „Um landnám Sighvats Rauða“ eftir Brynjólf Jónsson frá Minna-Núpi. Grein í Árbók hins íslenska Fornleifafélags 1886.

Lagt fram af Óskari Sigurðssyni hdl. vegna Fljótisdals, Barkarstaða, Háamúla, Árkvarnar, Eyvindarmúla, Hallskots, Neðri-Þverár, Nikulásarhúsa, Hlíðarenda, Þórólfsfells, Græna fjalls (afréttur) og Þórsmerkur (afréttur og Teigur I) og Guðjóni Ægi Sigurjónssyni hdl. vegna Emstra:

- 5 Kröfulýsing vegna Fljótisdals, Barkarstaða, Háamúla, Árkvarnar, Eyvindarmúla, Hallskots, Neðri-Þverár, Nikulásarhúsa, Hlíðarenda, Þórólfsfells, Græna fjalls (afréttur) og Þórsmerkur (afréttur og Teigur I) ásamt jarðaskrá, dags. 15.1.2002.
- 5(1) Bréf Ferðafélags Íslands til Sigurþórs Ólafssonar oddvita Fljótshlíðarhrepps, dags. 18.6.1953.
- 5(2) Bréf Ferðafélags Íslands til Sigurþórs Ólafssonar oddvita Fljótshlíðarhrepps, dags. 18.6.1953.
- 5(3) Bréf Sigurþórs Ólafssonar oddvita Fljótshlíðarhrepps til Ferðafélags Íslands, dags. 3.12.1952.
- 5(4) Yfirlitskort yfir kortablöð, teikning ekki í mælikvarða, dags. 15.1.2002.
- 5(5) (a-b) Kortablöð sem sýna kröfulínur (mælikvarði 1:50 000) dags. 15.1.2002.
- 5(6) (a-b) Kortablöð sem sýna kröfulínur ásamt jarðamörkum (mælikvarði 1:50 000) dags. 15.1.2002.

Greinargerð Óskars Sigurðssonar hdl. og Guðjóns Ægis Sigurjónssonar hdl. f.h. landeigenda Fljótisdals, Barkarstaða, Háamúla, Árkvarnar, Eyvindarmúla, Hallskots, Neðri-Þverár, Nikulásarhúsa, Hlíðarenda, Þórólfsfells, Græna fjalls (afréttur) og Þórsmerkur (afréttur og Teigur I) er númer 6(2) og endanleg kröfugerð þeirra er númer 6(5).

- 6 Kröfulýsing vegna Emstra, dags. 15.1.2002.
- 6(1) Kort sem sýnir kröfulínu vegna Emstra (mælikvarði 1:50 000), dags. 15.1.2002.
- 6(2) Greinargerð vegna Fljótisdals, Barkarstaða, Háamúla, Árkvarnar, Eyvindarmúla, Hallskots, Neðri-Þverár, Nikulásarhúsa, Hlíðarenda, Þórólfsfells, Græna fjalls (afréttur) og Teigs I og Emstra (afréttur), dags. 2.6.2003.
- 6(3) Samkomulag Landgræðslu ríkisins og sveitarstjórnar Hvolfhrepps um friðun Emstra, dags. 2.5.1990.
- 6(4) Samningur milli Landgræðslu ríkisins og sveitarstjórnar Rangárþings eystra um friðun Emstra, dags. 16.10.2002.
- 6(5) Endanleg kröfugerð fyrir Fljótisdal, Barkarstaði, Háamúla, Árkvarnar, Eyvindarmúla, Hallskot, Neðri-Þverá, Nikulásarhús, Hlíðarenda, Þórólfsfell, Græna fjall, Þórsmörk og Emstrur, ódags.

Lagt fram af Kristni Hallgrímssyni hrl. vegna Hlíðarendakots og Múlakots II:

- 7 Kröfulýsing, dags. 15.2.2002.
- 7(1) Útrentun af færslum fyrir jörðina Hlíðarendakot af heimasíðu Fasteignamats ríkisins, dags. 15.2.2002.
- 7(2) Útrentun af færslum fyrir jörðina Múlakot af heimasíðu Fasteignamats ríkisins, dags. 15.2.2002.
- 7(3) Greinargerð vegna Hlíðarendakots og Múlakots II, dags. 5.6.2003.
- 7(4) Málflutningsyfirlýsing í máli nr. 4/2003 frá eigendum jarðanna Hlíðarendakots og Múlakots II, dags. 20.8.2003.
- 7(5) Málkostnaðarkrafa eigenda jarðanna Hlíðarendakots og Múlakots II, dags. 8.11.2004.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

- 8 Greinargerð Ingva Þorsteinssonar, náttúrufræðings, um staðhætti og gróðurfar í Hvolhreppi, dags. 15.12.2002 og Fljótshlíðarhreppi, dags. 28.3.2003.
- 9 (a-b) Yfirlitskort - Lýstar kröfur í Fljótshlíðarhreppi og Hvolhreppi. Tvö kort, annað í mælikvarða 1:50 000 og hitt í 1:100 000.
Sbr. kröfulínukort einstakra málsaðila, þ.e. skjöl nr.1(2), 5(4), 5(5), 5(6) og 6(1).
- 10(1) Fundargerð 1. fyrirtöku, dags. 4.4.2003.
- 10(2) Fundargerð 2. fyrirtöku, dags. 5.5.2003.
- 10(3) Fundargerð 3. fyrirtöku, dags. 2.6.2003.
- 10(4) Fundargerð 4. fyrirtöku, dags. 20.8.2003.
- 10(5) Fundargerð aðalmeðferðar, dags. 27.-29. ágúst 2003.
- 10(6) Fundargerð endurupptöku þessa máls hjá óbyggðanefnd, dags. 8.11.2004.
- 10(7) Fundargerð loka fyrirtöku, dags. 2.12.2004.
- 11 „Jöklar og jökulbreytingar í Fljótshlíð og Hvolhreppi Rangárvallasýslu“. Greinargerð Odds Sigurðssonar dags. 17.11.2004.
- 12 Kort sem sýnir endanlegar kröfur. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni landfr. (mælikvarði 1:100.000).

Hliðsjónargögn**Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra:**

- Ónr. Sunnlenskar byggðir IV, Bls. 354-363, 378-393, 396-401, 404-411, 418-419, 422-425, 432-33, 440-41, 458-59 og 172-79.
- Ónr. Saga Hlíðarenda í Fljótshlíð, Bls. 10-25, 173-189, 195-199 og 206-213.
- Ónr. Breiðabólstaður í Fljótshlíð, Bls. 88-115, 122-25 og 128-29.
- Ónr. Rangárvallasýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1939-1845, 1856 og 1872-1873. Bls. 118, 82-87, 98-99 og 124-125.
- Ónr. Árnes- og Rangárvallasýslur. Án bls.
- Ónr. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns 1. bindi, 1913-1917. Bls. 136-141 og 144-175.
- Ónr. Árbók Ferðafélags Íslands 1972. Bls. 90-95, 100-113 og 138-143.
- Ónr. Göngur og réttir 1. bindi. Bls. 202-227.
- Ónr. Landið og Landnáma 2. bindi. Bls. 416-17, 420-27 og 430-437.
- Ónr. Íslendinga sögur 1. bindi. Bls. 204-213.
- Ónr. Hæstaréttardómur 1995/2091, skipan Þórsmerkur o.fl. innan sveitarfélaga.
- Ónr. Efnisskipan málflutningsræðu Ólafs Sigurgeirssonar hrl. við aðalmeðferð.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

- Ónr. Skjalaskrá Hæstaréttar í dómi 1995/2091.
- Ónr. Registur um jarðir í Íslensku fornbréfasafni (handrit), ásamt bréfi Björns Pálssonar héraðs-skjalavarðar.
- Ónr. Hæstaréttardómur 1951/216. Hreppsnefnd Hvolhrepps gegn Páli Nikulássyni og gagnsök.
- Ónr. Efnisyfirlit landamerkjabókar Rangárvallasýslu frá 1884.
- Ónr. Efnisyfirlit landskiptabókar 1958-1987.
- Ónr. Efnisyfirlit landskipta- og landamerkjabókar Rangárvallasýslu frá maí 1987.
- Ónr. Skýrslur í máli 4/2003 hjá óbyggðanefnd, (39 blaðsíður, skrifaðar upp eftir hljóðupptöku).

Tækniskýrsla

Oddur Sigurðsson

**Jaðar jökla í Vestur-Skaftafellssýslu
og Rangárvallasýslu ákvarðaður með fjarkönnun**

Unnið fyrir óbyggðanefnd

Desember 2004

EFNISYFIRLIT

1	INNGANGUR	347
2	FJARKÖNNUNARGÖGN	347
3	LEIÐRÉTTING Á BJÖGUN MYNDA	350
4	NÁKVÆMNI Í GREININGU Á JÖKULJÖÐRUM	350
5	SKILAGÖGN	351
6	HEIMILDIR	351
	VIÐAUKI 1	352
	VIÐAUKI 2	353
	VIÐAUKI 3	355

MYNDASKRÁ

Mynd 1:	Yfirlitsmynd af loftmyndum af Mýrdalsjökli	348
Mynd 2:	Yfirlitsmynd af loftmyndum af Eyjafjallajökli	349
Mynd 3:	Kaldaklofsjökull. Horft til suðvesturs 19. september 2002	350
Mynd 4:	Mýrdals- og Eyjafjallajöklar klipptir út úr Landsat-myndinni. Í viðauka 2	353
Mynd 5:	Landsat myndin ásamt vegakerfinu og SPOT-5 myndinni sem voru notuð við að staðsetja myndina. Í viðauka 2	354
Mynd 6:	Yfirlitskort af jökuljöðrum í Rangárvallasýslu og Vestur-Skaftafellssýslu	
	A. Jökuljaðrar Mýrdalsjökuls, Eyjafjallajökuls, Tindfjallajökuls, Kaldaklofsjökuls og Torfajökuls, auk Heklu	
	B. Jökuljaðar Vatnajökuls. Í viðauka 3	355

1 INNGANGUR

Að beiðni óbyggðanefndar hefur jaðar jökla í Vestur-Skaftafellssýslu og Rangárvallasýslu verið hnitsettur. Þar sem alkunna er að útlínur jökla eru mjög breytilegar í tíma, einkum eftir loftslagi en einnig náttúruhamförum eins og eldgosum og jökulhlaupum, verður dagsetning að fylgja hverri skráningu á jökuljaðri því að annars verður sagan ófullkomin.

Unnt er að hnitsetja útlínur jökla með ýmsu móti. Í kortlagningu herforingjaráðsins danska (Generalstaben) og síðar Landmælingastofnunarinnar dönsku (Geodætisk Institut) var jökuljaðar mældur með hefðbundinni landmælingu. Er þar að finna verðmæt gögn um sögu jöklanna. Þau kort hafa verið uppfærð nokkrum sinnum og hefur jökuljöðrum þá stundum verið breytt en ekki fylgja upplýsingar um hvaða gögn liggja því til grundvallar. Kortastofnun Bandaríkjahers (AMS) lét taka loftmyndir af öllu landinu á árunum 1945 og 1946 og gaf út kort af Íslandi á árunum kring um 1950. Þar er skilmerkilega greint frá uppruna gagnanna. Defence Mapping Agency gaf út kort af helmingi landsins um 1990 í samstarfi við Landmælingar Íslands. Vegna hernaðarleyndar hafa ekki fengist upplýsingar um eftir hvaða gögnum kortin voru gerð og eru þau því harla gagnslítill til að ákvarða útlínur jökla á tilteknum tíma.

Fjarkönnunargögn svo sem hefðbundnar loftmyndir og gervitunglamyndir eru ómetanleg gögn til að skrá sögu lands. Einkum eru þau mikilvæg í löndum þar sem landbreytingar eru örar og komast fá lönd jarðar nálægt Íslandi hvað það varðar. Má þar nefna breytingar á strönd, landslagsbreytingar af völdum jarðskjálfta, breytingar á vatnsföllum, eldgos og ný hraun að jafnaði á 2-3 ára fresti og jökla sem eru á sífelldu iði.

Sá ljóður er á öllum útgefnum kortum af Íslandi að lítið mark er takandi á jökuljöðrum sem liggja hátt í landinu vegna þess að þeir eru oftast huldir snjó, nema síðla sumars eftir snjóléttan vetur og hlýindi. Hafa kortagerðarmenn, sem ekki eru sérfróðir um jökla, ekki haft neinar forsendur til að greina jökuljaðrana rétt.

Þjóðlendulögin tóku gildi 1. júlí 1998. Þar eru skil milli eignarhalds á landi víða miðuð við jökuljaðar og því mikilvægt að unnt sé að sýna fram á stöðu jökla við gildistöku laganna svo ekki verði vefengt. Jöklarannsóknafélag Íslands hefur í sínum förum árlegar mælingar á sporðum jökla á 50-60 stöðum á landinu og hefur því starfi verið haldið uppi í þrjá aldarfjórðunga. Af þeim gögnum verður ráðið hvert stefndi með breytingar á jöklum á hverjum tíma en með þeim er ekki unnt að fastsetja stöðu jökuljaðra nema nákvæmlega á þeim stað þar sem hún var mæld.

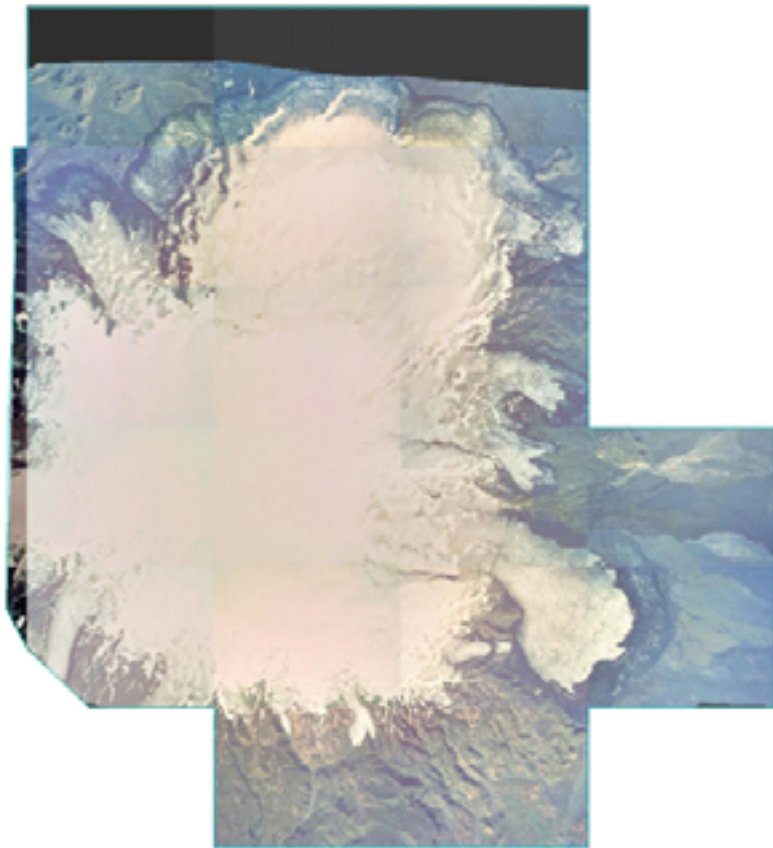
2 FJARKÖNNUNARGÖGN

Útlínur jökla verða best skráðar með fjarkönnunargögnum. Þau eru til bæði sem loftmyndir teknar úr flugvéllum úr fátta km hæð og einnig gervitunglamyndir sem er aflað frá skynjurum í mörg hundruð km hæð á braut um jörðu utan lofthjúpsins. Gefur augaleið að upplýsingar á loftmyndum eru mun þéttari en á gervitunglamyndum þótt nú séu tiltækar ótrúlega skarpar myndir frá SPOT-5 gervihnettinum sem er í rúmlega 800 km fjarlægð frá yfirborði jarðar. Gögn sem aflað er með sýnilegu ljósi eru alltaf háð því að ský trufli ekki myndatökuna. Hins vegar eru gögn sem aflað er með örbylgjum (radar) nánast ótruflluð af skýjum og myrkri. Með þeim er þó ekki eins auðvelt að greina jökul frá öðrum fyrirbrigðum á jörðu niðri.

Um gervitunglamyndir gildir að mikilvægt er að staðreyna með öðrum aðferðum greiningu á þeim fyrirbrigðum sem sjást á myndinni. Þegar greina skal sundur jökul annars vegar og auða jörð hins vegar má til dæmis afla slíkra staðreynda með ljósmyndatöku úr flugvél. Um frekari tækniupplýsingar vísast til skýrslu Kolbeins Árnasonar o.fl. 2003.

Dagsetning og flughæð loftmyndatöku Loftmynda ehf.

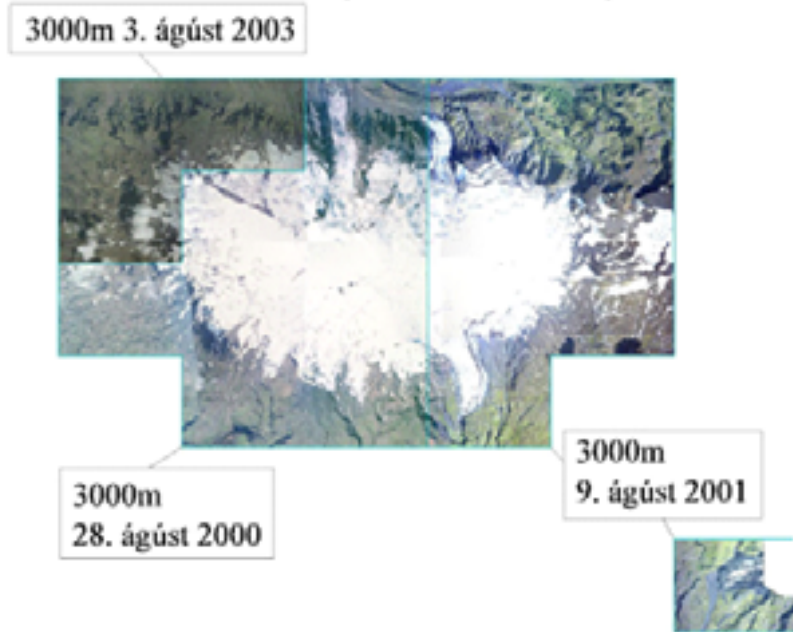
8000m 6.-7. ágúst 1999

Mynd 1: Yfirlitsmynd af loftmyndum af Mýrdalsjökli. Loftmyndir ehf.

Ekki tókst að afla nægra gagna sem sýndu útlínur Mýrdalsjökuls og Eyjafjallajökuls við gildistöku þjóðlendulaganna 1. júlí 1998 með viðhlítandi nákvæmni. Ólíklegt er að nokkurn tímann verði unnt að skera nákvæmlega úr um hvar þessi skil lágu á þeim tiltekna degi. Þau gögn, sem næst komast því að sýna jaðar jöklanna um það leyti, eru loftmyndir frá Loftmyndum ehf. af meginhluta Mýrdalsjökuls frá 1999 (sjá 1. mynd) og af Eyjafjallajökli frá árunum 2000-2003 (sjá 2. mynd), nokkrar myndir frá Landsat-7 gervihnettinum frá árunum 2000 og 2001 og í þriðja lagi SPOT-5 gervihnattarmyndir frá 18. september 2003. Af þessum gögnum þótti vænlegast að nota loftmyndirnar frá Loftmyndum ehf. vegna þess að meirihluti þeirra kemst næst rétttri tímasetningu og þær eru auk þess nákvæmstu gögnin sem völ er á. Dálítill rönd af vestan- og sunnanverðum Mýrdalsjökli var ekki fáanleg í þessum gögnum (sjá 1. og 2. mynd) og var skarðið fyllt með Landsat-7 gervihnattarmynd frá 20. ágúst 2000. Á Orkustofnun eru til þrívíddarljósmyndir af svæðinu sem teknar voru úr flugvél 12. júní 1998, 18. júlí 1999, 4. ágúst 1999, 19. ágúst 2000 og 19. september 2002. Nýttust þær vel til að staðreyna greiningu bæði á loftmyndunum og gervihnattarmyndinni.

Dagsetning og flughæð loftmyndatöku Loftmynda ehf.

Mynd 2: Yfirlitsmynd af loftmyndum af Eyjafjallajökli. Loftmyndir ehf.

Tindfjallajökull, Kaldaklofsjökull og Torfajökull eru litlir og ná ekki langt niður eftir fjöllum. Þess vegna hefur reynt öðugt að afla staðlaðra fjarkönnunargagna þar sem jaðar þeirra er ekki hulin snjó. Útlínur þessara jökla voru því raktar eftir þrívíddarloftmyndum sem til eru á Orkustofnun. Þær eru teknar á ská úr flugvél og ekki staðlaðar í fleti á neinn hátt. Jökuljaðarinn var því færður sjónrænt á uppréttar myndir. Hætta er á aðeins meiri skekkju með þessari aðferð en þar sem rakið er beint af uppréttum myndum á tölvuskjá. Loftmyndirnar frá Tindfjallajökli eru frá 19. ágúst 2000 en af Torfajökli og Kaldaklofsjökli frá 19. september 2002. Jaðar smájökla breytist mun minna milli ára en jaðar stórra jökla.

Jaðar Vatnajökuls í Vestur-Skaftafellsýslu og Rangárvallasýslu var rakinn á Landsat-7 gervi-hnattarmynd frá 4. ágúst 1999 (sjá Kolbeinn Árnason o.fl. 2003).

Mynd 3: Kaldaklofsjökull. Horft til suðvesturs 19. september 2002. Ljós. Oddur Sigurðsson.

3 LEIÐRÉTTING Á BJÖGUN MYNDA

Öll fjarkönnunargögn eru bjöguð af ýmsum ástæðum og þarf að „réttu upp“ sem kallað er. Hér var myndunum varpað á sléttan flöt í hornsanna keiluvörpun Lamberts (Lambert Conformal Conic Projection) í kerfi ÍSN93 (sjá Reglugerð um viðmiðun ÍSN93, grunnstöðvanet og mælistöðvar til notkunar við landmælingar og kortagerð). Loftmyndir ehf. afhentu myndirnar „réttar“ í fleti. Greinargerð um það frá Daða Björnssyni, Loftmyndum ehf. er í viðauka 1.

Landmælingar Íslands sáu um að panta og „réttu upp“ myndina úr Landsat-7. Skýrsla Ingvars Matthíassonar á Landmælingum Íslands um uppréttingu Landsat-7 myndarinnar fer hér á eftir í viðauka 2. Úrvinnslu Landsat-7 mynda er nánar lýst í skýrslu Kolbeins Árnasonar o.fl. 2003.

Myndinni úr Landsat-7 ber bærilega vel saman við myndir Loftmynda ehf. nema helst hátt uppi á jöklunum þar sem um 60 m (fjórar myndeiningar í Landsat-7) misræmi er milli myndanna í austur-vestur stefnu. Ekki er ljóst hvernig á mismuninum stendur eða hvor myndin er réttari. Ef til vill verður ekki skorið endanlega úr um það nema með því að mæla tiltekna staði sérstaklega á jörðu niðri.

4 NÁKVÆMNI Í GREININGU Á JÖKULJÖÐRUM

Á nokkrum stöðum var erfitt að greina nákvæmlega hvar jökul þrýtur og land tekur við vegna þess að hátt yfir sjó er jaðar jökulsins sumstaðar hulinn snjó og á sporðum er jökulísinn víða undir auri og ösku. Var þá ómetanlegt að hafa þrívíddarmyndir teknar á ská niður úr flugvél til fullvissu um hvers eðlis landið var. Einkum á þetta við um gervihnattamyndir en einnig í nokkrum mæli um hefðbundnar loftmyndir af því að þær lágu ekki fyrir í þrívídd. Byggist greining á að þekkja sögu jöklanna og á reynslu af að meta hvort það er einungis þunn skán af auri ofan á þykkum jökulís.

Eins og frá greinir í Viðauka 1 eru einingar loftmyndanna um 1 m í þvermál. Ekki er unnt að greina jökuljaðarinn sjálfan með slíkri nákvæmni og er iðulega ekki hægt á jörðu niðri. Því er rétt

að gera ráð fyrir að jökuljaðarinn geti vikið um 10-20 m frá því sem skráðar niðurstöður segja. Þar sem jökuljaðarinn liggur hæst í landinu var víða snjór yfir og voru útlínur jökulsins dregnar rétt innan við rönd snjóskaflsins. Þar má gera ráð fyrir allt að 50 m skekkju á ákvörðuninni.

Minnsta eining Landsat-7 gervihnattamynda er 15 m á hvorn veg. Á þeim verður því að gera ráð fyrir minnst 15 m skekkju og allt að 60 m þar sem hærra liggur í landinu.

Sporður Sólheimajökuls hefur verið mældur árlega síðan 1930. Jökklarannsóknafélag Íslands hefur séð um mælingarnar frá stofnun félagsins 1951. Jaðar Sólheimajökuls, sem fram kemur í þessari skýrslu, var myndaður 9. ágúst 2001. Samkvæmt ofangreindum mælingum Jökklarannsóknafélagsins hefur sporður jökulsins hopað um 20 m frá hausti 1998 til hausts 1999, 24 m í viðbót árið 2000 og 41 m árið 2001 samtals 85 m. Mestur hluti Mýrdalsjökuls kemur fram á loftmyndunum frá 1999 og má telja víst að víðast hafi jaðar jökulsins færst innar frá 1. júlí 1998 til myndatökudags 6. og 7. ágúst 1999. Sá munur hefur vart verið meiri en 30 m þar sem mest er og minnkar með hæð yfir sjó og er yfirleitt enginn þar sem jaðar jökulsins liggur hæst í landinu.

Jökklarannsóknafélag Íslands hefur jafnframt séð um mælingar á Gigjökli í Eyjafjallajökli. Samkvæmt þeim hörfaði sporður jökulsins um 136 m frá hausti 1998 til haustsins 2000 en það ár voru myndirnar teknar af vesturhluta Eyjafjallajökuls. Nokkuð víst er að hvergi hefur jökullinn rýrnað meira á umræddu tímabili og því minna sem hærra dregur. Þar sem hæst liggur í landinu hefur jaðarinn ekkert breyst á þessum tíma.

5 SKILAGÖGN

Með þessari greinargerð fylgir í viðauka 3 kort af útlínum þess hluta Vatnajökuls sem liggur í Rangárvallasýslu og Vestur-Skaftafellssýslu prentað á Landsat-7 gervihnattarmynd frá 4. ágúst 1999 í mælikvarða u.þ.b. 1:200.000. Útlínur Mýrdals-, Eyjafjalla-, Tindfjalla-, Kaldaklofs- og Torfajökuls, auk jökla á Heklu eru prentaðar á Landsat-5 gervihnattarmynd frá 14. júlí 1992 einnig í mælikvarða u.þ.b. 1:200.000. Á bak við þessi kort liggja stafrænar skrár þar sem útlínur jöklanna eru skráðar með ofannefndri nákvæmni í Lambert-keiluvörpun í kerfi ÍSN93. Verða þær afgreiddar til frekari notkunar í því formi sem óbyggðanefnd óskar þegar þörf krefur.

6 HEIMILDIR

Kolbeinn Árnason, Ingvar Matthíasson og Oddur Sigurðsson 2003. Jaðar Vatnajökuls í Austur-Skaftafellssýslu ákvarðaður með Landsat-7 gervitungramyndum. Tækniskýrsla unnin fyrir Óbyggðanefnd, nóvember 2003. Landmælingar Íslands, LMÍ-2003/2, 12 bls.

Oddur Sigurðsson 2004. Gláma. Að vera eða vera ekki - jökull. Náttúrufræðingurinn, 72 (1-2), 47-61.

Oddur Sigurðsson 2004. Útlínur Eyjafjalla- og Mýrdalsjökuls. Orkustofnun, Greinargerð, OSig-2004/02, 2004-10-13.

VIÐAUKI 1

Loftmyndir ehf., Daði Björnsson

Myndkortin eru gerð eftir Loftmyndum teknum með Zeiss myndavélum sérhönnuðum til loftmyndatöku vegna kortagerðar. Myndirnar eru teknar með 60% lengdar og 30% hliðaryfirgripi. Loftmyndir ehf. nota hugbúnað frá ZiImaging við myndkortagerðina og filmurnar eru skannaðar með 21 mikrona upplausn (hver myndeining (pixel) er 21 míkron) með bestu fáanlegu skönnum frá ZiImaging. Myndirnar eru notaðar í hefðbundinni myndmælingu (photogrammetry) þar sem þær eru tengdar saman í heila blokk og fastmerki (landmældir GPS-punktur) fundin á myndunum og útjöfnun gerð þar sem nákvæm hnit og afstaða hverrar myndar fæst. Vegna yfirgrips myndanna er unnt að greina landið í þrívídd og vinna eftir þeim nákvæmt hæðarlíkan yfir það svæðið sem myndað er. Myndkortin eru hliðarafurð þessa ferlis þar sem myndirnar eru lagðar yfir hæðarlíkanið og togaðar eða teygðar til leiðréttu skekkjur. Við þessa vinnslu breytast myndirnar úr „mynd“ með vörpun þar sem ljósgeislar frá jörðu fara í gegnum brennipunkt linsu yfir í myndkort með hornréttu ofanvörpun eins og á hefðbundnu korti. Eftir á eru myndirnar klipptar saman og litir jafnaðir til að mynda samfelldar myndkortabekjur yfir stærri svæði. Nákvæmni landlíkansins, stærð myndeininga í myndkortum og nákvæmni þeirra ræðst af þeirra hæð sem myndirnar eru teknar í.

Myndkortin sem afhent voru óbyggðanefnd og nákvæmni þeirra er eftirfarandi:

3000 m flughæð frá 1999, 2000, 2001 og 2003.

RMS $x=0.3$ $y=0.3$ $z=0.5$ m

Myndeining í myndkorti 1x1 m

8000 m flughæð frá 1999

RMS $x=0.9$ $y=0.9$ $z=1.5$ m

Myndeining í myndkorti 1x1 m

VIÐAUKI 2

Landmælingar Íslands, Ingvar Matthíasson

Upprétting og vinnsla á hluta úr Landsat7TM-myndinni: LE7219015000023350
 Unnið fyrir óbyggðanefnd 2004-10-06

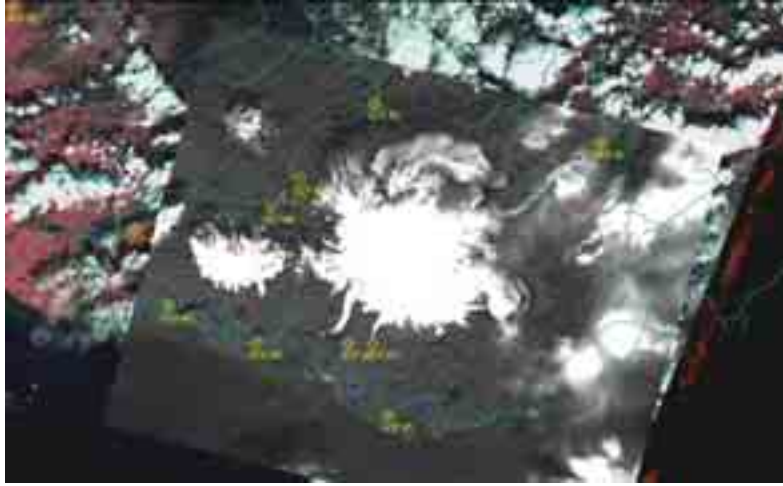
1. Bönd 2, 3, og 4 sameinuð í eina mynd.
2. Sú mynd sameinuð við Pan bandið.
3. Upprétting gerð með viðmiðunarpunktum frá SPOT5-myndinni:
 ICELAND_714_219_030918_T_714_219_0 SPOTView og GPS-mældum vegum
 Myndin var rétt upp í ERDAS Imagine forritinu með aðferðinni: „Polynomial rectification 1st.
 Order“. Sjá niðurstöður hér að neðan.

Control Point Error: (X) 4.5840 (Y) 4.7780 (Total) 6.6214

Point ID	X Input	Y Input	X Ret.	Y Ret.	X Residual	Y Residual	RMS Error	Contrib.
GCP #1	430382.972	302905.659	430350.769	302909.116	0.075	-0.092	0.080	0.130
GCP #2	521002.056	363646.668	520952.392	363676.466	2.452	-4.247	4.904	0.741
GCP #3	460176.008	340681.537	460140.248	340687.086	-2.760	-2.255	3.564	0.530
GCP #4	489285.236	369175.400	489240.121	369203.860	-3.742	6.314	7.339	1.108
GCP #5	491088.307	325131.577	491061.788	325145.731	6.961	-4.213	8.136	1.229
GCP #6	474422.130	354421.127	474382.714	354441.276	-6.446	5.340	8.376	1.265
GCP #8	472595.072	335487.489	472565.581	335499.285	-0.872	-0.358	0.943	0.142
GCP #9	455372.710	351381.848	455353.464	351385.899	6.036	-2.960	6.723	1.015
GCP #10	478784.245	358686.832	478754.304	358696.287	5.487	-7.499	9.292	1.403
GCP #7	485476.689	335372.311	485436.700	335398.172	-6.595	8.658	10.884	1.644
GCP #11	400943.000	335356.000	400906.922	335375.067	-1.396	1.303	1.910	0.200

Mynd 4: Mýrdals- og Eyjafjallajökklar klipptir út úr Landsat-myndinni.

Mynd 5: Landsat-myndin ásamt vegakerfinu og SPOT-5-myndinni sem voru notuð við að staðsetja myndina.

VIÐAUKI 3

Yfirlitskort af jökuljöðrum í Rangárvallasýslu og Vestur-Skaftafellssýslu. A. Jökuljaðrar Mýrdalsjökuls, Eyjafjallajökuls, Tindfjallajökuls, Kaldaklofsjökuls og Torfajökuls, auk Heklu. B. Jökuljaðrar Vatnajökuls.

